

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická Fakulta

Katedra Historie

Zápisky z cest hraběte Leopolda Berchtolda

1780 – 1797

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc 2012

Děkuji tímto vedoucí diplomové práce doc. Mgr. Radmile Pavlíčkové, Ph.D. za podporu, odborné vedení, poskytnuté rady a metodickou pomoc při zpracování diplomové práce. Dále děkuji panu Bohdanu Kaňákovi, Ph.D. a kastelánovi hradu Buchlova.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem prameny a literaturu, kterou jsem uvedla v seznamu literatury a pramenů.

V Olomouci dne 18. května 2012

Bc. Jitka Bartošová

Obsah

1. Obsahové a metodické otázky výzkumu.....	5
1.1 Úvod.....	5
1.2 Představení badatelského tématu a výzkumných záměrů předložené práce.....	8
1.3 Metodologické prameny.....	9
1.4 Historiografie	13
2. Osvícenství - pokrok ve vzdělávání a výchově.....	17
2.1 Cesty raně novověké aristokracie.....	17
2.2 Osvícenství jako filozofický proud	20
2.3 Osvícenství v Habsburské monarchii	25
3. Rod Berchtoldů a životopis hraběte Leopolda Berchtolda	28
3.1 Rod Berchtoldů	28
3.2. Hrabě Leopold Berchtold.....	32
4. Co se o hraběti Leopoldu Berchtoldovi psalo.....	42
5. Cestování ve druhé polovině 18. století a dílo hraběte Berchtolda	56
5.1 Cestování v 18. století	56
5.2 Dílo <i>Anweisung für Reisende</i> (Instrukce pro cestující).....	59
5.3 Dílo <i>Versuch der Grenzen der Wohltätigkeit gegen der Menschen und Thiere zu erweitern</i> (Pokus rozšíření dobročinnosti vůči lidem a zvířatům)	74
6. Cestovní deník Leopolda Berchtolda.....	81
7. Závěr.....	97
8. Resumé	100
Prameny a literatura.....	101
Použitá a prostudovaná literatura	102
Webové stránky	106
Přílohy	107
Příloha č. 1: <i>Portrét hraběte Leopolda Berchtolda</i>	107
Příloha č. 2: <i>Cestovní itinerář</i>	108
Příloha č. 3: <i>Ukázka cestovního itineráře</i>	111
Příloha č. 4: <i>Ukázka cestovního deníku</i>	112

1. Obsahové a metodické otázky výzkumu

1.1 Úvod

Poslední dobou se tématu cestování v raném novověku v kruzích českých historiků dostává čím dál větší pozornosti. Tento fenomén, který pomalu uchvacoval urozenou část Evropy, má své počátky v 16. století. Zahraniční cesta završovala výchovu mladého šlechtice. V průběhu raného novověku se šlechta měnila a musela měnit i způsoby výchovy. Změnila se tedy i charakteristika kavalírské cesty. Jen díky takovému inovativnímu přístupu si šlechta mohla nadále udržet své výsadní postavení. Toto téma zapadá do kontextu šlechtické výchovy a vzdělání, které může být vodítkem k pochopení života a myšlenkového světa této urozené vrstvy. Zájem historiků o zahraniční cesty šlechticů započal v Evropě již v 50. letech 20. století, podstatný rozvoj nastal až v 80. letech 20. století. Velké západní země jako například Německo, Velká Británie a Francie si vytvořily svůj přístup k hodnocení těchto zahraničních cest šlechticů, poněvadž šlechta těchto zemí měla své odlišné znaky. Jiří Kubeš se ve své habilitační práci *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)* vyslovil k názoru, že „...ve výzkumu tohoto tématu spatřují historici poprávu klíč k pochopení specifického šlechtického myšlení a chování, respektive ke konstrukci jejich stavovské identity, jež byla založena na neustálém zdůrazňování vlastní sociální výjimečnosti, propracovaném systému odlišností od ostatních sociálních vrstev a kulturní hegemonii. Urození měli na osvojení norem a způsobů chování svého stavu přibližně prvních dvacet let svého života, jednalo se tedy o postupný proces, jenž vrcholil během tzv. kavalírských cest.“¹

Dílo, které velmi ovlivnilo počátek přeměny vojensky zaměřeného typu šlechty na šlechtu diplomatického a dvorského zaměření, se jmenuje *Dvořan*. Jeho autorem je Baldassare Castiglione.² V této idylicky zaměřené knize se mnozí šlechtici mohli dočíst o všem, co má správný šlechtic umět, jak se má chovat, čeho se má vyvarovat a jak má správně vládnout. Později přišla na svět obdobná kniha od jezuita Gráciána Baltasara s názvem *Příruční orákulum a umění moudrosti*. V této knize se nachází ponaučení, jak se urození mladíci mají správně chovat. Kniha se stala velmi oblíbenou příručkou vychovatelů zejména katolických šlechticů.

---

¹ KUBEŠ, J.: *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. habilitační práce ÚHV FF UPa, Pardubice 2011, s. 5.

² CASTIGLIONE, B.: *Dvořan*. Odeon, Praha 1978, s. 349

V českém prostředí vešel ve známost tzv. *Princeps compedio*³ z roku 1632, který platil až do 18. století. Přeměna archetypického šlechtice ve dvořana trvala po celý raný novověk a ještě mnohem déle.

Každé století přinášelo své specifické novinky a znaky, které měly takové přeměně napomáhat. Jednou z nejdůležitějších částí přeměny byla výchova. Ta umožňovala rozšiřovat obzory budoucího dědice panství, které v důsledku zavedených novinek, např. ve správě, v hospodářství i ve společenském životě, byly zapotřebí. Nároky se kladly především na všestrannost a duševní schopnosti. Jednou z cest, která vedla ke všestranné vzdělanosti, byla cesta do zahraničí. Účelem této cesty, která se nazývala kavalírská cesta, byla výchova šlechtického mladíka v kavalíra a rovněž integrace do světa urozených. K tomu sloužil pobyt na některém z panovnických dvorů. Zahraniční cesta byla jakýmsi přestupem z období dospívání do světa dospělých. Mladý šlechtic po dokončení domácích studií ve věku osmnácti až dvaceti čtyř let odcestoval na několik let do zahraničí, aby tam navštěvoval akademie, které mu měly poskytnout další vzdělání, jež by se mu v domácím prostředí jen tak nedostalo. Kromě toho navštěvoval významné aristokratické dvory, kde získával nové zkušenosti. Na cestách se pak zajímal především o jazyky, zdokonaloval se ve šlechtických cvičeních (hra na hudební nástroj, jízda na koni, šerm, tanec, kresba), dále si na cestách osvojoval díky najatým učitelům matematiku, geografii, historii, architekturu a astronomii. Role kavalírských cest se v 18. století, které mě nejvíce zajímá, velmi změnila. Ještě na počátku vypadala kavalírská cesta tak, jak je popsána výše. Mladí cestovatelé mířili především na předem stanovené akademie a aristokratické dvory. Klíčem byla snaha dosáhnout kvalitního vzdělání, které jim přímo nenabízely univerzity v habsburské monarchii. Od druhé poloviny 18. století se opět změnil charakter těchto zahraničních cest. Ivo Cerman píše, že jednou z příčin takové změny byly tereziánské reformy, které éru zahraničních cest ukončily. Ale ani takovouto domněnku nelze s jistotou potvrdit. I přes zákazy dále mladíci vyjížděli na cesty.⁴ Cerman ve své studii *Bildungsziele - Reiseziele*.

---

³ FRANS B. (Hg.): *Princeps in Compendio*. In: REPGEN, K. (Hg.): *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert (Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte 19)*. Münster 1991, s. 79; BUŽEK, V. a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010, s. 264.

⁴ Důvodem mohly být i hospodářské poměry – mladíci z Čech vyváželi peníze za hranice země, což odporovalo zásadám merkantilistického systému; ale tyto důvody nebyly překážkou emancipační obrody člověka.

Die Kavalierstour im 18. Jahrhundert tvrdí, že kavalírské cesty pokračovaly až zhruba do první čtvrtiny 19. století. Každá jím sledovaná fáze vývoje cest měla svůj charakter. Konec 18. století a počátek 19. století směřoval k tzv. romantické vzdělávací cestě šlechticů. Šlechtice víceméně přitahovaly středověké památky a Anglie.⁵ Nicméně je nutné potvrdit fakt, že druhá polovina 18. století přinesla zřetelnou změnu charakteru těchto cest a je otázkou, zda takovou cestu smíme ještě nazývat cestou kavalírskou či nikoliv. K problému konce kavalírských cest se vedou četné diskuze. V zahraničí se historikové tímto problémem zabývají již delší dobu. Zatímco u nás se s podobnými diskuzemi na toto téma teprve začíná.⁶

V Evropě druhé poloviny 18. století zavanul duch osvícenství, který pomohl nasměřovat význam zahraničních cest do zcela jiné úrovně. Mladíci se měli předem na dalekou cestu připravit. Vznikaly různé příručky, pojednání apod., v nichž se mladíci například dočítali, co je dobré si na cestu připravit, jaká místa navštívit, čeho se vyvarovat, co si zapisovat, kde se nejlépe ubytovat, jaká díla si přečíst. Výchovu mladíků, která přispěla ke změně charakteru cest do zahraničí, mohla výrazně ovlivnit díla *O výchově* od Johna Locka nebo *Emil čili o výchově* od Jeana Jacquese Rousseaua.

Na cestách získané znalosti a zkušenosti měl mladý cestovatel zúročit nejen ve svůj prospěch, ale i ve prospěch svého okolí, ba celého lidstva. Mladíka již tak nelákal pobyt na nějakém z dvorů, ale raději navštěvoval salony, kde se debatovalo o různých otázkách, např. hospodářských a sociálních, o nových objevech v technice atd. Též navštěvoval knihovny, kabinety i domy (salony) rodové šlechty. Snažil se navazovat různé užitečné společenské známosti, se kterými poté udržoval korespondenční styk. U nás je takovým zdárným příkladem cesta bratří Chotkových.⁷ Ti procestovali kus Evropy a navštívili mnoho významných salonů, kde se zdržovaly tehdejší špičky osvícenecké filozofie. Bratři byli z těchto návštěv a posléze debat velmi nadšení. Ovšem vyvstala otázka o užitečnosti takto nabytých vědomostí. Z cest si mladíci přiváželi různé suvenýry, z nichž asi nejvzácnějším byl jejich osobní deník

---

Srov. CERMAN, I.: *Chotkové, příběh úřednické šlechty*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 307.

⁵ CERMAN, I.: *Bildungsziele – Reiseziele. Die Kavalierstour im 18. Jahrhundert*. in: SCHEUTZ, M. – SCHMALE, W. – ŠTEFANOVÁ, D. (Hg.): *Orte des Wissens*. Wien 2004, s. 76-78.

⁶ K tomuto problému se aktuálně vyjadřuje např. Jirí Kubeš ve své habilitační práci *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*; KUBEŠ, J.: *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. habilitační práce ÚHV FF UPa, Pardubice 2011, s. 11-14.

⁷ CERMAN, I.: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 757.

či korespondence. Tito bratři již tedy neuskutečnili tradiční kavalírskou cestu, která dříve měla svoji pevně danou strukturu, ale na druhou stranu ještě měla pár znaků, které jakoby tu tradiční kavalírskou cestu mohly zdánlivě připomínat.⁸

Díky mnoha zachovalým cestovním deníkům můžeme zkoumat v rámci historiografie nový pohled na dějiny z hlediska kulturního, sociálního, hospodářského i politického. Cestovní deník svědčí o vzdělanosti cestovatele, o jeho zcestovalosti, zájmech, myšlenkových procesech nebo jeho náboženském pohledu. Deník posloužil jako trvalá paměť všech zážitků z cest a k připomenutí si nových podnětů pro jejich realizaci. V 18. století stoupl počet střízlivějších cestovatelů, kteří si pečlivě vedli cestovní deník, do něhož hutně zapisovali veškeré důležité informace, bez nichž bychom dnes nemohli s jistotou potvrzovat naše domněnky týkající se výzkumu a přínosu raně novověkých zahraničních cest. Kromě deníku máme k dispozici i další prameny s vypovídací hodnotou. Důležitá je např. korespondence nebo cestovní instrukce, které nám pomáhají osvětlit specifika a cíle cest.

1.2 Představení badatelského tématu a výzkumných záměrů předložené práce

Záměrem diplomové práce je přispět do polemiky konce kavalírských cest, a to zda druhá polovina 18. století znamenala konec kavalírských cest či jejich další zajímavý a specifický vývoj. V této diplomové práci se zabývám významem a přínosem zahraniční cesty hraběte Leopolda Berchtolda, kterou vykonal v letech 1780 až 1797. V centru mého bádání stojí osobnost velmi vzdělaného šlechtice, který se stal jednou z nejuznávanějších osob pozdního osvícenství na Moravě. Tohoto hraběte, ač vyrůstal v ryze katolickém a dosti nábožensky sepijatém prostředí, velmi poznamenala osvícenská filozofie. Svou zahraniční cestu ubíral novým směrem. Náplň jeho téměř sedmnáctileté cesty do zahraničí se nepřipodobňuje tradiční kavalírské cestě. Na svých cestách se například zajímal o veškeré život zachraňující novinky na poli vědy a techniky, o botaniku, zkoumal sociální problémy obyvatel zemí, které navštívil, učil se několika jazykům, hledal lék na mor. Rovněž se stal členem několika filantropických spolků, které ovlivnily jeho myšlenkový svět. Později tyto nové vědomosti, které po cestách nasbíral do svého malého deníku,

---

⁸ CERMAN, I.: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 310-333.

zužitkoval na svém panství, o kterém by se dalo říci, že se stalo ukázkovým modelem tehdejšího moderního smýšlení.

Otázkou zůstává, proč hrabě Leopold až do zbankrotování svého panství neustále pomáhal lidem a zlepšoval jejich podmínky k životu, a to zcela zdarma na své náklady. Tvrdí se, že mu k tomuto neutuchajícímu dobrodiní napomohla nešťastná událost. Měla jí být smrt jeho bratra Františka Mořice. František Mořic byl podle dochovaných pramenů pohřben zdánlivě mrtvý, což ale tehdy nikdo nevěděl. Dnes bychom řekli, že prožil klinickou smrt. Hrobka, ve které byl uložen, byla později odkryta. Jeho tělo bylo nalezeno mimo rakev a mělo okousanou paži. Případ jeho bratra je pravdivý,⁹ ale zda Leopolda natolik ovlivnil, je pouze domněnkou. Dalším faktorem, který mohl ovlivnit takto vzdělaného a filantropicky zaměřeného muže, byl jeho otec Prosper Antonín Berchtold. Tvrdilo se o něm, že měl též dobrotivou povahu. V roce 1740 uskutečnil diplomatickou cestu do Cařihradu jako člen poselstva. Zde nějakou dobu působil u císařského velvyslanectví. Prosperu Berchtoldovi též nechyběl soucit pro své poddané. Svým dětem vybíral za kmotry lidi z vyšších vrstev, ale i z vrstev poddanských, dokonce i žebráky.¹⁰

Cílem diplomové práce je přispět k výzkumům cestování ke konci 18. století. Konec 18. století značí obrovský přerod jednak významu uskutečňování a cílů zahraničních cest a jednak myšlenkových procesů osob, které cesty uskutečňovaly. Dílo Leopolda Berchtolda můžeme v našich zemích považovat za vskutku ojedinělé a stojí zato, aby se dostalo ve známost do širší veřejnosti.

1.3 Metodologické prameny

Hlavním pramenem, na kterém stojí můj výzkum, je Leopoldův cestovní deník uložený v Moravském zemském archivu v Brně ve fondu Berchtoldů G 138 pod inventárním číslem 296. Deník je v dobrém stavu a je psán několika jazyky. Je poněkud zvláštní, poněvadž v něm nenalezneme souvislé poznámky k místům, která Leopold navštívil, co obdivoval či popis jeho denních činností. Jeho poznámky jsou diskontinuální (vzhledem k časovému itineráři) a jsou zároveň směsicí různých

---

⁹ CHRÁSTKOVÁ, A.: *Lazaret na zámku v Buchlovicích (1807-1809)*. Masarykova univerzita, Brno 2010, s. 9.

¹⁰ Diplomovou práci o Prosperu Antonín Berchtoldu napsala v roce 2004 Lenka Vintrová. Vydána byla ve sborníku KUBEŠ, J.: *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650-1750)*. Univerzita Pardubice, Pardubice 2007, s. 120.

témat, se kterými se pravděpodobně na svých cestách setkal a které jako osvícenec a filantrop řešil. V deníku můžeme nalézt zmínky o pěstování rostlin, popis několika památek a nemocí, popis některých léků pro západní kulturu zatím neznámých. Snažím se z něj získat odpovědi, které by mohly podat informace pro poznání Berchtoldových myšlenkových pochodů jako osvícenského cestovatele. Velkým přínosem deníku je jeho věrohodnost a bezprostřední pohled na viděnou skutečnost. Zápisky vznikaly přímo na cestách. Vždy si zapsal to, co jej velmi zaujalo a s čím by do budoucna mohl někomu pomoci. Sbíral nové poznatky pro učené společnosti, do kterých patřil. Ačkoliv epocha osvícenství s sebou přinesla racionální myšlení, které vešlo i do zbožnosti, Leopold stále ve svém deníku ponechává prostor pro vyjádření se k této otázce. Je fascinován Svatou zemí. I tato pasáž v jeho deníku mě utvrzuje v tom, že byl myšlením osvícenský, duchem křesťansky zaměřený člověk. Nevýhodu deníku shledávám kromě zmíněné diskontinuality také v tom, že obsahuje velmi krátké poznámky, které stěžují bližší seznámení se s jeho myšlenkovým světem a když se začteme do pasáží, které pravděpodobně sepisoval ve Svaté zemi, jsou subjektivně laděny. Samotný deník by mi nestačil k rekonstrukci jeho zahraničních cest, proto jsem musela využít další prameny, které blíže poodhalují záměry jeho cest a myšlenek. Jedním z nich je sbírka jeho osobní korespondence, která je rovněž uložena v brněnském zemském archivu pod inventárním číslem 311. Dopisů je čtyřicet tři. Dochovány jsou dopisy psané v letech 1787 až 1808. První dopis je z roku 1787 z Madridu. Hrabě své dopisy adresoval rodině i vzdělavcům, se kterými se přátelil. Pro mou práci chci využít jen dopisy ze zahraničí, poněvadž dopisy psané po návratu z cest se vztahují k jeho filantropické činnosti na jeho panství a jsou většinou adresované do Vídně jeho vzdělaným přátelům, kteří se mu snažili v jeho velkolepé činnosti pomoci. Korespondence hraběte může doplnit a obohatit jeho stručné poznámky v deníku. Prostřednictvím jeho dopisů si můžeme udělat bližší obrázek o jeho intelektuálních činnostech, myšlenkách, ale i pocitech.¹¹ Svě dopisy shromažďoval, aby jeho potomci mohli mít na něj památku a mohli také o něm usuzovat jako o dobrém

---

¹¹ Na Berchtoldovy pocity a lásku k rodině nás upozorňuje úvodní dopis této sbírky, který nese název *Empfindungen und Ergiefsungen meines wohlwollenden Herzens, für Gott, mich und meine Kinder* (Pocity a dojmy mého dobročinného srdce, psáno pro Boha, mne a mé děti). Tento dopis byl spíše věnováním a nebyl psán přímo na cestách. Je to jakási jeho reflexe; BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 311, karton 60, f. 14-15.

člověku. Práce s korespondencí bude asi nejobtížnější část, poněvadž je psána v několika jazycích a ne všechny strany jsou dobře čitelné.

Berchtoldovu teoretickou reflexi z cest tvoří cestovní příručka pro cestovatele z roku 1791 s názvem *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüssllicher Fragen (Braunschweig, 1791)*. Tématu cestování hraběte Leopolda Berchtolda jsem se již věnovala ve své bakalářské práci. Jednou z kapitol byla i tato příručka pro cestovatele, o které jsem se vyjádřila následovně: „*Příručka zahrnuje veškeré platné normy pro cestování na konci 18. století. Budoucímu cestovateli klade i různé otázky, které se týkají například dopravního prostředku, potravin na cestu, jaká je situace v cizí zemi, kterou cestovatel hodlá navštívit, zdravotních zásad, ekonomiky cesty, místnímu náboženství, získání kontaktních adres na vzdělávací centra a na spřízněné osoby, kdyby se cestovatel dostal do nesnázi, atd. Cestování osvícence mělo svá přesná pravidla, pevně stanovené cíle a jistá tabu: především opilcům, pochybným kumpánům a vykřičeným krčmám bylo se třeba vyhnout. Především bohatí a vzdělání aristokratičtí synové nebo měšťané si tuto příručku mohli dovolit koupit. Posloužila jim jako dobrý návod na úspěšnou cestu. Do příručky vryl Leopold Berchtold své mnohaleté zkušenosti, které si nechtěl nechat jen pro sebe. Je racionálně laděná, jak se na osvícensky zaměřeného člověka patří. V úvodu nabádá budoucí cestovatele, aby se předtím, než se vydají na cestu, vzdělávali ve společenských vědách. Znalosti, které získají snadno mohou zúročit na cestách.*“¹² Příručku chci využít pro bližší rekonstrukci příprav na cestu, které byly velmi důležité. Na konci 18. století bylo nutností dobře se na cestu připravit.¹³

Pro bližší seznámení s osobností Leopolda Berchtolda jsem získala i zmínky z dobových novin. Článků o Leopoldovi v jeho době vyšlo docela dost, což je dokladem toho, jak velmi uznávanou osobností byl. Jsou to noviny *Wiener Zeitung* z roku 1804, *Patriotisches Tageblatt* z let 1800 až 1804, *Hamburgische Nachrichten* z roku 1804. Zprávy o jeho úmrtí přinesl 10. září 1809 i francouzský deník *Journal de L'empire* a britský deník *Literary Panorama*.

V uvedených denících nalezneme víceméně zmínky o jeho filantropické činnosti, která ohromovala západní Evropu. Reflexi jeho cest tvoří jen občasné vsuvky, které rozvoji jeho filantropie napomohly. Interpretaci jeho osobnosti

---

¹² BACHANOVÁ, J.: *Zápisky z cest hraběte Leopolda Berchtolda 1780-1797*. UPOL 2010, s. 24-25.

¹³ Srov. LOCKE, J.: *O výchově*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984, s. 214-218.

zahrnují i vydané spisy několika mužů, se kterými se bavil, stýkal a debatoval. Berchtold se dosti věnoval korespondenci s britským lékařem a rovněž velkým filantropem Dr. Howarden Hawesem a nejednou byl proto nazván „Howardem Rakouska“ či „Howardem západních Slovanů“. O těchto mužích vyšla i v Londýně oslavná báseň s názvem *Triumvirát úctyhodných, čest památce vynikajících filantropistů Howarda Hawese a Leopolda Berchtolda*.¹⁴ Neznámý autor sem kromě oslavné básně přitisknul i několik jejich vzájemných dopisů.

Dalším neméně významným dílem o životě tohoto hraběte je německy psaná kniha z roku 1859 s názvem *Leopold Graf von Berchtold, der Menschenfreund*. Autorem je vlastivědný pracovník Pluskal Moravičanký František Saleský,¹⁵ který nějakou dobu působil i v okrese Uherské Hradiště. Zajímal se o hrady a mimo jeho zájem nezůstal ani hrad Buchlov. V knize nalezneme stručný rozbor Leopoldových cest, barvitě a chvályhodně vyličení jeho dobrotivé činnosti. Jeho styl psaní občas připomíná pohádku. O něco střízlivěji působí na čtenáře obsáhlejší kniha z roku 1893 od Leopoldova pravnuka Leopolda II. s názvem *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im Mährischen Marsgebirge*. V této knize autor podrobněji líčí osudy svého pradědy na cestách.

V českém jazyce vyšlo o Leopoldu Berchtoldovi ještě několik krátkých článků v časopisech. Jako první českou poctu mu napsal Bedřich Tablic ve svém díle *Lidumil* z roku 1813, jež napsal ve Vacenově. Dalším českým autorem byl Věnceslav Svoboda, který v roce 1837 přispěl do časopisu *Květy* o hraběti Berchtoldovi epickou pověstí.¹⁶ V roce 1837 vyšel v Časopise Českého muzea¹⁷ článek o Leopoldově životě, který sepsal František Kampelík. Ve svém příspěvku, jež čítá devět stran, Leopolda nazývá „Howardem západních Slovanů“. Veškerá díla zde uvedená jsou mi přínosem pro sestavení Berchtoldova životopisu a zapadají do vytvoření obrazu mozaiky jeho osobnosti. O jeho cestách a jejich hodnocení se ale autoři zmiňují jen velmi málo. Autory spíše zajímala jeho filantropická činnost, která by se díky jeho zahraničním cestám nemusela vůbec probudit. Zatím se nenašel nikdo, kdo by se podrobněji zajímal o jeho zahraniční víceméně studijní cestu a kdo

---

¹⁴ BERCHTOLD, L.: *Allerey auslandische Gegestande*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 315, karton 41, f. 6

¹⁵ SALESKÝ, F.: *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund*. Brünn 1859, s. 95.

¹⁶ SVOBODA, V.: *Leopold hrabě Berchtold*. č. 7, 1837, s. 25-27.

¹⁷ KAMPELÍK, F.: *Hrabě Leopold Berchtold*. Časopis českého muzea, roč. 11, 1837, s. 442-451.

by se ji snažil zpracovat. Všechny uvedené prameny mají jednu nevýhodu. Každý z nich má odlišné výpovědní možnosti.

1.4 Historiografie

Filozofický úhel pohledu na dobu osvícenství je dle mého názoru dost zprofanovaná oblast. I přesto se ale najdou bílá nepopsaná místa, která je třeba zaplnit. V české historiografii se doba osvícenství a výzkum šlechtické kultury pomalu začíná těšit přízni historiků, avšak stále je tato doba i téma značně neprobádanou oblastí. Historikové, kteří se o tuto dobu zajímají, píší různorodé studie většího či menšího rozsahu, které však neposkytují ucelený přehled. Tyto studie zatím většinou nepřekonalý hranice druhé poloviny 18. století. Odrazový můstek pro zkoumání tohoto kulturně bohatého období je zatím velmi malý. Výraznější zájem o šlechtickou kulturu u nás víceméně nastal až v 90. letech 20. století. Podle studie Svatavy Rakové s názvem *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*, jež se vztahuje spíše na dobu barokní, ale obsahuje myšlenky týkající se celého raného novověku, obecně nedošlo k výraznému výzkumu šlechtické vrstvy společnosti.¹⁸ I přes tuto historiografickou mlhu devadesátých let můžeme využít několika prací českých historiků, kteří se o syntézu i interpretaci témat snažili. Uceleněji se osvícenství věnoval například Josef Haubelt v díle *České osvícenství*.¹⁹ Tato kniha vychází z marxisticky pojatých dějin. Poprvé vyšla v roce 1985, poté v reedici v roce 2004.

Obrat ve výzkumu nastal spíše až v posledních deseti letech. Vzniklo mnoho prací zabývajících se šlechtickou kulturou a jejím životem. Tuto oblast historie oživil zejména přední český historikové. Cenným autorem je Jiří Kroupa, který svou tvorbu zasvětil období 17. a 18. století. Jeho kniha *Alchymie štěstí*²⁰ z roku 2006 přímo nahlíží na osvícenství na Moravě na sklonu 18. století. V knize najdeme statě patřící životu urozených a velmi významných osob, ale i architektuře a spolkům. Nejnovější prací zabývajících se touto poněkud opomínanou epochou je nedávno vyšlá

---

¹⁸ RAKOVÁ, S.: *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*. Český časopis historický, 2001, s. 569-588.

¹⁹ HAUBELT, J.: *České osvícenství*. Rodiče, Praha 2004, s. 605.; KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*. Era, Brno 2006, s. 328.

²⁰ KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*. Era, Brno 2006, s. 328.

knihy historika Ivo Cermana *Šlechtická kultura v Čechách 18. století*.²¹ Do středu své práce postavil šlechtu, která výrazně tvořila a ovlivňovala kulturní dějiny. Poslední dvě jmenované knihy se snaží o nový pohled a pochopení této doby a její kultury. Jsou v nich cenné i podnětné informace, které mohou mnoha badatelům metodicky pomoci a posunout dopředu další výzkum druhé poloviny 18. století. Tato teze je ale velmi relevantní.

Výrazně lépe jsou na tom české studie věnující se cestování. V posledních letech stojí v centru pozornosti mnoha historiků i řady badatelů. Neustále přibývají nové práce, které nám umožňují nahlédnout do cestovního světa raného novověku. V českém prostředí se tomuto tématu věnuje široká škála historiků, ať už jednostranně nebo se tohoto tématu alespoň mírně dotýkají. Nedávno vyšlo několik zajímavých knih, jejichž autory jsou přední čeští odborníci Petr Maťa, Václav Bůžek a Pavel Král. Umožňují v nich nahlédnout do života šlechty v 16. až 18. století. V těchto knihách najdeme několik stran věnujících se vzdělávání a cestování šlechty. Bohužel jde jenom o stručné nastínění této problematiky.²²

V českém prostředí je to například Milan Hlavačka s dílem *Cestování v éře dostavníku: všední den na středoevropských cestách*, které vyšlo v roce 1996.²³ Dílo zevrubně popisuje všední život na cestách v 17. až 19. století. Výzkumu cestování se ve svých dílech mírně dotkla i Milena Lenderová.²⁴ Její práce se zaměřují víceméně na postavení ženy v 19. století, i tak téma cestování neminula. V roce 2007 jí vyšel známý článek *Cestovatel* v knize *Člověk českého raného novověku*. V něm shrnula obsáhlé aspekty cestování, s nimiž se cestovatel potkal. V roce 2003 Mileně

---

²¹ CERMAN, I.: *Šlechtická kultura 18. století*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2011, s. 756.

²² MAŤA, P.: *Svět české aristokracie 1500-1700*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, s. 1060; BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010, s. 1025; BŮŽEK, V. - KRÁL, P. a kol.: *Člověk českého raného novověku*. Argo, Praha 2007, s. 486; KNOZ, T. a kol.: *Šlechta v proměnách věků*. Matice moravská, Brno 2011, s. 359; HOLÝ, M.: *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Historický ústav, Praha 2010, s. 588; BŮŽEK, V.: *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Paseka, Praha 2002, s. 413; BŮŽEK, V.: *Život na dvorech barokní šlechty*. In: *Opera Historica*. č. 5, Jihočeská univerzita, České Budějovice 1996, s. 644.

²³ HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku: všední den na středoevropských cestách*. Argo, Praha 1996, s. 176.

²⁴ LENDEROVÁ, M.: *Lidé v salonech osmnáctého století*. Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Pardubice 1997; *Deník Eleonory ze Schwarzenbergu*. Minulostí Západočeského kraje 33, 1998; *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto) literární vyjádření*, Pardubice.; *Z Francie do srdce Evropy*. Příspěvek k dějinám cestovních zpráv 18. století. (De la France au cœur de l'Europe, En tchèque, résumé en anglais) Český čas. hist. 2001, t. 99, no 2, p. 253-278.; *Cestovatel*. In *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. s. 16.; *Teorie a praxe cestování osvícenců: cesta Pavlína z Arenbergu do revoluční Paříže*. In: *Itineraria Posoniensia*. Zborník z medzinárodnej konferencie Cestopisy v Novoveku, Bratislava 2003.

Lenderové vyšel další článek ve slovenském sborníku *Itineraria Posoniensia* s názvem *Teorie a praxe cestování osvícenců: cesta Pavlíny z Arenbergu do revoluční Paříže*. V tomto příspěvku se dotýká pro mne nejpřínosnějšího tématu, osvícenství.

Dalším velmi významným odborníkem je Jiří Kubeš. Ve svých pracích se zaměřuje především na barokní šlechtu a jejich kavalírské cesty v 17. a 18. století.²⁵ Svými pracemi razantně přispívá k rozšíření výzkumů tohoto tématu. Nejvíce se tématu osvícenství konce 18. století věnuje Ivo Cerman, který již vydal tři monografie a podílí se na mnoha studiích týkajících se výzkumů šlechty, kultury a jejich cest.²⁶ Mezi další práce, které by se mohly řadit k výzkumům cestování z tohoto období, jsou diplomové práce studentů.²⁷

Všechny vyjmenované české studie však nepostačují k celoplošnému průzkumu. Nelze opomenout také zahraniční díla. Svou orientaci jsem zaměřila především na německy mluvící země. Významnou prací byl v 90. letech sborník

---

²⁵ KUBEŠ, J.: *Kryštof Václav z Nostic. Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*. Skriptorium, Praha 2004, s. 384; *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650-1750)*. Biogramy vybraných šlechticů a edice typických pramenů, Fontes historiae Pagi Pardubicensis, Univerzita Pardubice, Pardubice 2007, s. 25; *Fragmenty písemností z kavalírské cesty hrabat z Clary-Aldringenu z roku 1727*, In: *Theatrum historiae*. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, Univerzita Pardubice, Pardubice 2006, s. 26; *Rudolf Josef Colloredo z Wallsee a jeho studium v Salcburku v letech 1723-1725*, In: KUBEŠ, J.: *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*. Univerzita Pardubice, Pardubice 2007, s. 233; *Šlechtic mezi realitou a normou*. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku, Univerzita Palackého – Univerzita Pardubice, Olomouc - Pardubice 2008, s. 208.

²⁶ CERMAN, I.: *Šlechtická kultura v 18. století*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2011, s. 762; *Chotkové: Příběh úřednické šlechty*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008; *Habsburgischer Adel und Aufklärung. Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2010; *Zrození osvícenského kavalíra. Vzdělání a cestování Jana Karla z Dietrichsteina*. Časopis Národního muzea, řada historická, 172 (2004), s. 157-190; *Bildungsziele – Reiseziele. Die Kavaliertour im 18. Jahrhundert*, In: SCHEUTZ, M. – SCHMALE, W. – ŠTEFANOVÁ, D. (edd.): *Orte des Wissens*. Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des Achtzehnten Jahrhunderts 18/19, Bochum 2004, s. 49-78; *Obráz společnosti raného novověku v dobové vědě*. In: BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost českých zemích v raném novověku*. Struktury, identity, konflikty, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010, s. 54-75; *Habsburkové a jejich obraz v raném novověku*, In: BŮŽEK, V. a kol., *Společnost českých zemích v raném novověku*. Struktury, identity, konflikty, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010, s. 157-222; *Evropské osvícenství Jonathana Israele*, Hornova, 2011, s. 27-50; CERMAN, I. - VELEK, L.: (edd.), *Adelige Ausbildung. Die Herausforderung der Aufklärung und die Folgen*. Verlag, München 2006; *Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts*, In: BŮŽEK, V. - KRÁL P. (edd.): *Společnost habsburské monarchie*. s. 283-301.

²⁷ DRAHOŇOVSKÁ, Z.: *Kavalírská cesta Františka Leopolda a Karla Jakuba Buquoyů v letech 1726 – 1731*. UPa 2009, s. 62; FOLTÝN, T.: *Cestovní instrukce jako pramen k dějinám kavalírských cest (1640-1740)*, s. 74-116; KRÁLÍKOVÁ, E.: *Deníkové zápisky Emanuela Arnošta z Valdštejna z let 1741-1742*. UPa 2005, s. 83; MRÁZEK, Š.: *Výchova a cestování schwarzenberských šlechticů na přelomu 18. a 19. století*, PedF JU Historický ústav, České Budějovice 2000; VINTROVÁ, L.: *Diplomatická cesta Prospera Antonína Berchtolda k tureckému sultánu v roce 1740*. UPa 2004, s. 52.

s názvem *Adel im Wandel*.²⁸ Sborník naznačoval zvýšení zájmu o dějiny šlechty v období od 16. do počátku 18. století. Zabýval se životem i kulturou této vyšší vrstvy společnosti. Na motivy tohoto sborníku vznikla i úspěšná stejnojmenná výstava. Další zajímavým autorem je Antje Stannek, která se zabývala ve své práci *Telemachs Brüder Die höfische Bildungsreise des 17. Jahrhunderts* cestami členů několika říšských šlechtických rodin.²⁹ Její dílo se zabývá výchovou mladého šlechtice a poté významem zahraniční cesty. Poukazuje na rozdíly významu cest říšské šlechty, zemské šlechty i s ohledem na konfesionalitu. Hojně citovanou prací je dílo *Die Kavaliertour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*³⁰ od Mathise Leibetsedera. I tato práce se zabývá kavalířskými cestami šlechty. Mathis Leibetseder analyzoval dvacet kavalířských cest šlechty v letech 1620 až 1774, na kterých vystavěl tuto práci. V knize rozebírá tradici těchto cest, vzorce chování na cestách, finanční aspekty, navštěvovaná místa, kontakty na cestách či nebezpečí. Kniha je cenná množstvím podnětných informací, ale nikterak se nezabývá proměnou kavalířských cest. Do této jmenované hrstky německy píšících autorů patří i Christian Richter se svou disertační prací *Die Grand Tour - Die Bildungsreise der Adligen in der Frühen Neuzeit*,³¹ která má pouze shrnující charakter informací týkajících se vzdělávacích cest šlechticů raného novověku. V německy mluvících zemích by se našly i další práce na toto téma,³² ale svým obsahem nejsou zdaleka tak propracované jako výše jmenované. Poslední práci, o které se zmíním, je *Zwischen defensiver Legitimation und kultureller Hegemonie: Strategien adliger Selbstbehauptung in der frühen Neuzeit*. Jejím autorem je Ronald G. Ash. Tato práce je systematickým shrnutím poznatků o vzdělávání šlechty v raném novověku. Ash dospěl k názoru, že základním rysem šlechty v raném novověku (narozdíl od té

---

²⁸ KNITTLER, H. (Hg.): *Adel im Wandel. Politik, Kultur, Konfession 1500-1700*. Horn 1990.

²⁹ STANNEK, A.: *Telemachs Brüder. Die höfische Bildungsreise des 17. Jahrhunderts*. Verlag, Frankfurt – New York 2001, s. 302.

³⁰ LEIBETSEDER, M.: *Die Kavaliertour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*. Böhlau, Köln/Weimar/Wien 2004, s. 258.

³¹ RICHTER, CH.: *Die Grand Tour - Die Bildungsreise Der Adligen in Der Frühen Neuzeit*, Grin Verlag, München 2004.

³² BABEL, R. – PARAVICINI, W.: *Grand Tour: Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*, Deutsches Historisches Institut (Paris), Thorbecke, Ostfildern 2005; LEIBETSEDER, M.: *Kavaliertour: adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*, Böhlau, Köln – Weimar- Wien 2004; REES, J.: *Europareisen politisch-sozialer Eliten im 18. Jahrhundert: theoretische Neuorientierung-kommunikative Praxis Kultur- und Wissenstransfer*, Berlin Wissenschafts Verlag, Berlin 2002; BAUSINGER, H. – BEYRER, K. - KORFF, G.: *Reisekultur: von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*, C. H. Beck, München 1991; GRIEP, W. - JÄGER, H.: *Reisen im 18. Jahrhundert*. Winter, Heidelberg 1986.

středověké) se stal důraz na lepší vzdělání.³³ Též rozebírá aspekty vzniku kavalírských cest. Každá jmenovaná práce může napomoci při studiu problematiky kavalírských cest, nevýhodou prací je fakt, že svým obsahem sahají jen do poloviny 18. století.

2. Osvícenství - pokrok ve vzdělávání a výchově

2.1 Cesty raně novověké aristokracie

Cestování patřilo do běžného života raně novověké Evropy. Cestovali snad veškeré společenské vrstvy, ale každá z nich cestování pojala po svém. Z cestování se postupně stal fenomén, který pomohl zmodernizovat koloběh života. Velmi významný počín v této oblasti uskutečnila aristokratická část Evropy. Raně novověká aristokracie si kladla za cíl poskytnout svým potomkům co nejlepší výchovu a vzdělání. Utvořila si na ně monopol, čímž měla zdůraznit své výjimečné postavení.

Do vzdělávacího procesu spadaly i cesty do zahraničí, kterým se v různých kulturních oblastech říkalo jinak. Pro oblast střední Evropy se postupně ujal název kavalírská cesta.³⁴ Šlechtic se snažil z cest do zahraničí vytěžit maximum nejen pro sebe samého, ale i pro pozdější chod svého panství a slávu rodu. Zahraniční cesta znamenala do jisté míry dosažení kvalitnějšího vzdělání, než tomu bylo v domácích poměrech a též postupnou integraci na poli domácí, ale i zahraniční šlechty. V rámci aristokratické vrstvy tvořila kavalírská cesta přechodový rituál, hranici mezi dospíváním a dospělostí. Z mladých chlapců se po návratu z cest měli stát kavalíři, tedy dospělí jedinci, kteří měli být schopní převzít správu panství. V rámci své zahraniční cesty se soustředili na poznávání cizích krajů, jejich zvyků, výuku jazyků, osvojení si mravních a morálních dovedností a utužení aristokratických vztahů. Tato nabízená skutečnost ale nemohla trvat v takto zažitých tradicích dlouho. Aristokratická společnost se v průběhu raného novověku vyvíjela a bylo nutné zohlednit i další požadavky na výchovu a vzdělání. Musela se tedy postupně měnit i kavalírská cesta, její obsah, rozsah i cíl. Jejím účelem bylo připravit mladé šlechtice na společenské novinky v různých

---

³³ Srov. KUBEŠ, J.: *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. habilitační práce ÚHV FF UPa, Pardubice 2011, s. 5-6.

³⁴ Blíže k tématu: KUBEŠ, J.: *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. habilitační práce ÚHV FF UPa, Pardubice 2011, s. 7-9.

odvětvích a činnostech, kterým se věnovali, díky kterým si mohli stále udržet své výsadní postavení.

Nejvíce viditelný je tento posun v 18. století, kde se střetávají dva různé pohledy, tradiční barokní model kavalírských cest a nový model osvícenských cest. Záměrně nepíší model osvícenských kavalírských cest, poněvadž je komplikované nazývat zahraniční cesty šlechty ve druhé polovině 18. století kavalírskými. Existuje několik domněnek, které se za tímto velmi palčivým problémem skrývají. Jedním z problémů je skutečná krize kavalírských cest, tedy jejich konec. Zatím se v otázce konce kavalírských cest čeští historikové nemohou shodnout, protože neexistuje konkrétní výzkum, který by objektivně poukázal na jasné časové vymezení konce kavalírských cest. Dalším problémem je, že dosud téměř neexistují širší pramenné výzkumy, které by se dotýkaly cest šlechticů druhé poloviny 18. století. U nás sice určité tendence již existují, ale stále je zde dost hluboká propast. Tomuto problému se u nás snad nejvíce věnuje Ivo Cerman. Předmětem jeho zájmu je druhá polovina 18. století v českých zemích. Ve své studii s názvem *Bildungziele – Reiseziele. Die Kavaliertour im 18. Jahrhundert* tvrdí, že kavalírské cesty byly uskutečňovány až do konce napoleonských válek. Kavalírské cesty rozdělil na více typů. Poslední tři typy spadající do druhé poloviny 18. století nazval racionalizovanou kavalírskou cestou (zhruba v letech 1720 až 1760), sentimentální kavalírskou cestou (zhruba v letech 1760 až 1792) a pozdní kavalírskou cestou, nebo-li zanikání kavalírských cest (zhruba v letech 1792 až 1815). Poslední typ kavalírských cest měl nádech romantismu.

Většinou se cestovalo za středověkými památkami a přírodními krásami. Každý si nesl své nároky na vzdělání, což zřejmě bylo pro určování typů a periodizaci kavalírských cest pro Ivo Cermana na prvním místě. Samozřejmě, že kavalírské cesty prodělaly během svého dlouhého vývoje proměnu, ale i přesto se nadále uskutečňovaly. Ivo Cerman tvrdí, že takto nabídnuté úvahy se dají konkretizovat na příkladu šlechtických rodin.³⁵ Jeho tvrzení se opírá o malou pramennou základnu, ze které není možné vyvozovat jeho výše uvedené domněnky.

---

³⁵ Konkrétně uvádí příklad úřednické šlechty Chotků a knížat Ditrichsteinů. Srov. CERMAN, I.: *Bildungziele – Reiseziele. Die Kavaliertour im 18. Jahrhundert*. In: SCHEUTZ, M. – SCHMALE, W. – ŠTEFANOVA, D.: *Orte des Wissens. Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des Achtzehnten Jahrhunderts 18/19*. Bochum 2004, s. 76-77.

Možná by se dalo říci, že cesty uskutečňované na přelomu let 1750 až 1760³⁶ již nemají charakter čistě kavalírské cesty. Program cest po tomto období se zcela proměnil. Byl mnohem volnější a mladí šlechticové si mohli vybírat, co na své cestě podniknou a čemu se hodlají věnovat.

V druhé polovině 18. století ztratily cesty dominující postavení v rámci individuálního vzdělání, na kterém byly postaveny. Na konci 18. století pronikly do oblíbenosti i krátké periodicky laděné cesty, které rozhodně neměly charakter cest kavalírských. Neměly vyhraněný cíl, ale sloužily například k odreagování se od povinností. O takových cestách píše Mathis Leibetseder ve své knize *Die Kavaliertour*. Ve svém výzkumu uvádí například cesty za účelem obchodu nebo diplomatické cesty, jejíž protagonisté zatoužili na nějaký čas uniknout ze svého světa povinností a zachtělo se jim podívat se do okolních zemí. Stále více rostla popularita svatebních cest. Příkladem je například kníže Karel Evžen Württemberg, který se svou ženou strávil na cestách dvacet pět let. Byla to jeho vůbec první cesta, ale v žádném případě ne poslední. Někteří šlechticové se se svými manželkami vraceli na místa, která si během kavalírské cesty už nestihli prohlédnout.³⁷

Abychom mohli říci, zda druhá polovina 18. století znamenala opravdu konec kavalírským cestám, je nutné propojit tuto otázku například s celkovou situací v tehdejší Evropě a se zájmy šlechty, vývojem v jednotlivých státech, oblastech atd. Cestování a jeho charakter se rozvíjelo i v důsledku duchovních potřeb. Cestovní praxi rovněž velmi ovlivnila filozofie, která propojovala Evropu a o které se v hojně míře diskutovalo. Druhou polovinu 18. století zaplavilo osvícenství. Dalšími intelektuálními proudy, které spoluurčovaly kulturní klima Evropy, byl pietismus a ve výchově zase dominoval filantropismus. Ze všech vyjmenovaných intelektuálních proudů mělo hlavní slovo osvícenství.

---

³⁶ O době zániku kavalírských cest se dosud vedou diskuse. Katrin Keller se kloní k názoru, že kavalírské cesty skončily nejpozději za sedmileté války (1756-1763), Mathis Leibetseder a Joachim Rees však dokládají, že byly podnikány ještě v době před Velkou francouzskou revolucí. Historici umění zase mluví o konci 18. století. Názory shrnuje PARAVICINI, W.: *Der Grand Tour*, s. 669. Srov. KUBEŠ, J.: *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. habilitační práce ÚHV FF UPa, Pardubice 2011, s. 13.

³⁷ LEIBETSEDER, M.: *Die Kavalierstour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*. Böhlau Verlag, Köln 2004, s. 202-203.

2.2 Osvícenství jako filozofický proud

Jako osvícenství se označuje filozofický proud, v jehož názvu je skryto světlo, které má osvěcovat rozum. Účelem osvícenství je osvobodit člověka z temných hlubin jeho lidství. Záře nového světla měla projasnit nejen duchovní svět, nýbrž měla proniknout do všech oblastí lidského počínání. Nové světlo, které se objevilo a stále rostlo „mělo skoncovat s otroctvím a pověrou a zaplašit stíny.“ Přesněji řečeno, mělo člověka osvobodit od podřízenosti, bezpráví, od tradic i pověr v prospěch sociálního řádu.³⁸ Osvícenství vneslo novou dynamiku do tradičních forem. Opíralo se o diskuzi, kritiku a reflexy. Svůj život měl jedinec podřítit rozumu, aby mohl spoluvytvářet šťastnější a spravedlivější společnost. Pohledy se nyní upíraly dopředu a nikoliv zpátky, a pokud se upíraly zpátky, tak na renesanční dobu. Osvícenství realizovalo přechod od teorie k praxi.³⁹ Tento poslední argument je velmi důležitý, neboť umožnilo uskutečňování činnosti, o které se jen psalo. Umožnilo též odstraňování domněnek a pochybností, které zastíraly nové objevy a pokrok v mnoha oblastech lidské činnosti.

Osvícenství znovu objevilo člověka, jenž měl své cíle i touhy směřovat k nejvyššímu Dobru. Bez dostatečně osvětleného rozumu nemohl dobře poznávat velké lidské chyby či omyly a snažit se je napravovat. Osvícenská filozofie měla před sebou velký úkol. Pasovala se do role šířitelky myšlenek, neboť doufala, že jejich prostřednictvím se bude řídit jednání lidí. Filozofické myšlení znamenalo samostatné myšlení.⁴⁰ Cílem osvícenství bylo vytvořit lepšího člověka. K tomuto ideálu mu pomáhalo několik ctností, o kterých se ve společnosti náležitě mluvilo a snažilo se podle nich žít i vystupovat. Byly jimi spravedlnost, moudrost (obezřetnost), uměřenost a statečnost. Další velmi důležité ctnosti byly osobní, protože ovlivňovaly chování jedince v sociální oblasti, rodině a státu. K těmto ctnostem patřily zbožnost, láska k bližnímu, střídmost a pracovitost. Každá jmenovaná ctnost skrývala mnoho očekávání i nároků. Aristokrat měl svůj život zasadit pro obecné dobro.

Zájem o člověka se zběžně mohl projevat prostou formou lásky k bližnímu. Ovšem, tato prostá forma měla být vyvýšena a ozvláštněna velkými činy. Umožňovala aktivní činnost ve společnosti pro blaho druhých i v otázce náboženské,

³⁸ DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku. III. díl.* Argo, Praha 2004, s. 207.

³⁹ IM HOF, U.: *Evropa a osvícenství.* Nakladatelství Lidové noviny Praha 2001, s. 11-12.

⁴⁰ Tamtéž, s. 141.

kteřá stále byla stále prioritní hodnotou v životě.⁴¹ Tato ctnost, láska k bližnímu, měla své označení – filantropie, filantropismus.⁴² Filantropismus ovládl ideál výchovy mládeže. Filantropisté si kladli za cíl vychovat mládež k životu obecně prospěšnému, vlasteneckému a šťastnému. Podle jejich přesvědčení se jedinec tím, že přispívá ke štěstí ostatních, sám stává vpravdě šťastným člověkem. Pravé štěstí je pak vlastně pocit neustálého, harmonicky probíhajícího sebezdokonalování člověka chápaného jako „*stvoření mezi zvířetem a andělem*“. Pravé štěstí nespočívá v chaotickém uspokojování potřeb, nýbrž předpokládá podřízení se určitým normám jednání, vpravení se do daných poměrů.⁴³

Filantropisté usilovali ve své výchově o praktický život, jenž měl však neblahý dopad na povrchnost v dalších vědních oborech. Usilovali též i o užitečnost, která měla být využívána pro obecné blaho. Cílem filantropické výchovy jedince nebyla absolutní, nýbrž relativní dokonalost. Filantropisté se zaměřili na člověka jako na praktického a schopného. K dosahování svých cílů hodně využívali náboženství, ve kterém často hledali oporu. Byli vůči náboženství tolerantní. Filantropismus oproti osvícenství napravoval jednu chybu. Dokázal se zaměřit i na prostého člověka, kdežto osvícenství, zaměřené na psané slovo, zaujalo jen střední a vyšší vrstvy, které si od něj slibovali zlepšit svůj sociální a politický status.⁴⁴

Osvícenské půlstoletí objevovalo svět novým způsobem, tj. vzděláním a výchovou. Nové filozofie vycházely z rozumu, jenž měl sloužit k tomu, aby se člověk sám osvobodil a utvářel si svůj lepší svět. V souladu s tímto tvrzením vkládali vzdělanci naděje do tří oblastí, kterým se měli nejvíce věnovat. Jednalo se o oblast přírodovědnou, kulturní a estetickou. Osvícenská aristokratická společnost si kladla za cíl dobře vzdělat své potomky. Dát jim to nejlepší vzdělání, aby mohli dobře spravovat svá panství a reprezentovat svou osobnost, vychovat z nich lidi, kterým není lhostejná situace svých poddaných, kteří též mají právo žít šťastný život. V rámci výchovy kvalitního občana, do kterého stát vkládal naděje, vzniklo

---

⁴¹ Srov. IM HOF, U.: *Evropa a osvícenství*. Nakladatelství Lidové noviny Praha 2001, s. 180-181.

⁴² Filantropismus vznikl z řeckého slova *filein* – milovat a *anthropos* – člověk. Slovo *filantrop* se dá přeložit i jako přítel lidí. Zakladatelem německého filantropismu byl Johann Bernhard Basedow (*1724, +1790).

⁴³ BASEDOW, J. B.: *Filantropinum*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1980, s. 51-52.

⁴⁴ DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku III*. Argo, Praha 2007, s. 210.

v průběhu desetiletích několik světoznámých příruček o výchově. Příručky se věnují mnoha tématům či oblastem, které jsou důležité pro rozvoj osobnosti.

Velký osvícenský filozof John Locke napsal známou knihu s názvem *O výchově*, jejíž obsah byl jakousi radou o dobré výchově dětí a mládeže a byl směřován rodičům a vychovatelům. Ve svém dopise z roku 1692 adresovaném Edwardu Clarkovi z Chipley⁴⁵ píše tato slova: „*Dobrá výchova dětí je natolik povinností a zájmem rodičů a tolik na ní závisí blaho a zdar celého národa, že bych si přál, aby si ji vážně každý vzal k srdci.*“⁴⁶ Své teoreticky nabyté zkušenosti a rady mohli čtenáři využít právě na cestách. Ve svém díle John Locke říká, že cestování je posledním úsekem výchovy, o němž se zpravidla soudí, že završuje výchovu gentlemana. Nejvíce Lockovi v problematice kavalírských cest vadil věk mladých lidí. Podle něj se mladíci na cesty často vydávali v nezralém věku. Zkrátka mladí nejsou dost dobře schopni se duševně obohatit tím, co na cestách uvidí, s kým se setkají, což by mělo být hlavním přínosem takových cest. Napsal o tom: „*Připouštím, že cestování do cizích zemí má velký význam. Ale ve věku, kdy obvykle posíláme mladé lidi za hranice, jsou podle mého názoru nejméně schopni využít jeho výhody, které spočívají předně v získání znalosti jazyka a za druhé v rozvinutí rozumu a moudrosti tím, že pozorujeme lidi a jednáme s cizinci, kteří se liší povahou, obyčejí a způsobem života...*“⁴⁷ Za nejvhodnější dobu pro vyslání mladých lidí do ciziny Locke považuje dobu buď tehdy, kdy je ještě mladík podřízen učiteli, který mu může být nápomocen, anebo naopak o několik let později, a to při cestě bez průvodce, protože už je ve věku, kdy se dovede ovládat a je schopen sám poznávat v cizích zemích vše pozoruhodné. Navíc může už i sám něco poskytnout na výměnu cizincům, od nichž doufá získat nové poznatky.⁴⁸

Výchovné myšlenky Johna Locka byly velmi pokrokové. Mnozí vychovatelé z jeho myšlenek uvedených v knize *O výchově* čerpali i po několika stoletích od jejího vydání. Pro Locka hrála důležitou roli morální výchova, kterou kladl na první místo. Chtěl, aby vychovávaní jedinci byli disciplinovaní a naučili se řídit své chování rozumem, aby nepodléhali náklonnostem a naléhání okamžiku a učili se překonávat žádosti ve prospěch vyšších a ušlechtilějších cílů.

---

⁴⁵ Krajčan a přítel Johna Locka. Jemu psal dopisy v době, ve kterých radil Edwardovi s výchovou jeho syna. Později John Locke tyto dopisy sesbíral a vydal v knize s názvem *O výchově*.

⁴⁶ LOCKE, J.: *O výchově*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984, s. 76.

⁴⁷ Tamtéž, s. 215.

⁴⁸ Tamtéž, s. 216.

Kromě Locka se k výchově vyjádřil i další světoznámý filozof Jean Jacques Rousseau ve svém díle *Emil čili o Výchově*. Hlavními myšlenkami jeho výchovy byla víra ve svobodu a respektování individuálních zvláštností vychovávaného. Člověk se podle něj do ničeho neměl nutit. Namísto teorie podporoval zkušenosti. Ve výchově byl velmi volnomyšlenkářský. Jeho myšlenky byly nové, neotřelé. Po vydání tohoto díla na něj byl uvalen zatykač. I přesto si jeho „Emil“ získal nemálo obliby. Z jeho díla čerpali učitelé myšlenky pro své svěřence. Rousseau byl ve druhé polovině 18. století doslova v módě. Důležitý je jeho vztah k cestování, o němž se ve svém díle vyjádřil pozitivně. Na počátku si Rousseau klade otázku, zda je dobré, aby mladíci vůbec cestovali, protože si myslí, že někdy cestování nadělá více škody než užitku: *„Bývá kladena otázka, je-li dobře, aby mladíci cestovali a mnoho se o tom lidé hádávají. Kdyby se otázka položila jinak a kdybychom se ptali, zdali jest dobře, aby muži cestovali, snad by o tom tolik hádek nebylo.“*⁴⁹

Rousseau tvrdil, že je důležité, aby cestování mělo smysl. Podle něj se budoucí cestovatelé sice na cestu mohou připravit pomocí všelijakých knih, ale přes to všechno je nejdůležitější domácí výchova a v ní podpora dobré povahy: *„Cestování tlačí povahu tam, kam je nakloněna a dodělává člověka dobrým nebo zlým. Každý, kdo se vrátí z cest světem, jest při návratu takový, jaký bude po celý ostatní život; a vrací se jich ze světa více zlých než dobrých, poněvadž jich tam více vychází náchylných ke zlu, než k dobru. Mladí lidi špatně vychovaní a špatně vedení osvojí si na cestách všechny neřesti národů, k nimž přijdou, ale ani jedinou z ctností, s nimiž jsou ony neřesti smíšeny. Ale ti, kteří se šťastně narodili, ti, jejichž dobrá přirozená povaha byla dobře pěstována a kteří cestují s opravdovým úmyslem se vzdělati, vracejí se všichni lepší a moudřejší než odešli.“*⁵⁰

Rousseau ve svém *Emilovi* předkládá chyby, kterých se v cestování mladých lidí dopouštějí jejich poručníci. Takové cestování se podle něj stává velmi neplodným a je mylné považovat jej za užitečné. Odsuzuje volné cestování, protože podle něj musí být rozumově promyšlené, jinak je to jen bloudění nebo toulání se. Jako menší paradox působí jeho myšlenka, že pokud někdo cestuje jen pro poučení a bez vytyčeného cíle, je pro něj příliš neurčité a není nic.⁵¹ Podle Rousseaua by cestování mělo předcházet vzbuzení zájmu o poučení, poté by tento zájem

---

⁴⁹ ROUSSEAU, J.: *Emil čili o výchově*. Dědictví Komenského, Praha 1911, s. 353.

⁵⁰ Tamtéž, s. 359.

⁵¹ Srovn. ROUSSEAU, J.: *Emil čili o výchově*. Dědictví Komenského, Praha 1911, s. 353.

stanovil povahu poučení. Rousseau nepoukazuje jen na chyby těch, kteří se rozhodli vycestovat za hranice své země, ale kritizuje i ty, kteří s nimi vyjeli, aby je doprovodili, tedy vychovatele, učitele, spisovatele. „*Vychovatelé jdouce spíše za svou zábavou než za poučením mládeže vodí ji z města do města, z paláce do paláce, ze společnosti do společnosti, nebo jsou-li to učenci a spisovatelé, dávají ji trávit čas běháním po knihovnách, chozením po starožitnictvích, vykopáváním starých památek, luštěním starých nápisů. V každé zemi zabývají se jiným věkem, což je totéž, jako by se zabývali jinou zemí, takže prošedše s velkým nákladem Evropou, pro čemž se oddávají pošetilostem nebo trpí nudou, vracejí se aniž by viděli něco, co je může zajímati, aniž by se naučili něčemu, co jim může býti užitečné.*“⁵²

Jaké změny přinesla Rousseau filozofie do cestování? Rousseau byl zastáncem myšlenky, že cestování je velmi užitečná záležitost. Důležité na cestách nejsou jen vědomosti nasbírané z knih, nýbrž dobrá výchova, o kterou se cestovatel může opřít, protože jen díky ní si může přivést spoustu užitečného a dobrého. Cestopisy, které se před cestou běžně čítávaly, považoval za nepřilíš věrohodné, poněvadž každý spisovatel popisuje národ ze svého pohledu. Čtenář si nemůže udělat objektivní názor. Velmi důležitou částí cestování bylo pozorování. Pozorování se mělo dít očima a cestovatel měl pozorovat věci, které poznat chce. Měl spíše navštěvovat venkov, protože na venkově je ukrytá duše onoho národa.

Často byl i Rousseau skeptický vůči některým evropským národům. Zastával názor, že cestovatel nemusí procestovat všechny země světa, aby poznal cizí kultury, lidi. „*Kdo viděl deset Francouzů, viděl je všechny; a třeba že se to nemůže říci o Angličanech a o některých jiných národech, přece nicméně jest jisto, že každá národnost má svůj vlastní a zvláštní ráz, který lze vyvoditi induktivně, ne pozorováním jediného jeho příslušníka, nýbrž několika.*“⁵³ Ve svém sdělení o cestování Rousseau soudí, že cestování není pro všechny, ale jen pro ty, kteří jsou pevní v povaze a svědomí a nenechají se zlákat všelijakými neřestmi a špatnými návyky. Na cestách by se měl cestovatel zajímat o zřízení vlády, politické nařízení, studovat mravy a etnikum. Rousseauovy myšlenky nebyly ihned kladně přijaty. Trvalo nějakou dobu než se uchytily v pedagogických vědách a tento fakt též závisel na regionu.

---

⁵² Tamtéž, s. 378.

⁵³ Tamtéž, s. 355.

2.3 Osvícenství v Habsburské monarchii

V Habsburské monarchii se patrioti soustředili spíše na „obecné blaho“ pro stát nikoliv pro jedince. Osvícenství zde sice pevně zakořeňovalo, ale mělo jiný ráz než v západní Evropě. Do Habsburské monarchie proudily různé osvícenské názory, myšlenky, které bylo mnohdy těžké zasadit do prostředí střední Evropy. Bylo zde odlišné intelektuální i kulturní prostředí.

Tento nový životní styl i ideologie byl brán jako nepřítel, který nahlodával správu habsburské monarchie, která potřebovala ošetřit. Osvícenství zde nabralo poněkud jiný směr. Někteří osvícenství zavrhovali a jiní zase podporovali, poněvadž v něm viděli nutnou změnu. Josef Sonnenfels byl jedním z těch, kteří osvícenství obhajovali. Ve svém životním díle podal reflexy osvícenského myšlení vůbec. Tvrdil, že pokud se osvícenství spojí s vědou je možné tímto způsobem zdokonalit hospodářský systém, právní systém i kulturu, protože výsledky, ke kterým lidstvo dospělo skrze osvícenství, nejsou malé.⁵⁴

Aby Habsburská monarchie nezaostávala za jinými zeměmi co se týče reformy a novinek v oblasti vzdělávání, byly na různých místech zřizovány „moderní“ vzdělávací ústavy. V nich šlo o to, aby si mládež osvojila nové hodnoty a naučila se důležitým vědomostem i praxi, které v životě užije. Osvícenství kladlo velmi důraz na praktickou stránku života. Zajímavým pokusem bylo například v roce 1796 zřízení kunínského filantropického ústavu hraběnkou Marií z Walburgou z Truchsess-Waldburg-Zeilu.⁵⁵ Na filantropinu se prosazovaly moderní vyučovací metody i názory na život. Toto filantropinum se řadí k posledním výhonkům vzdělávání pozdního osvícenství na Moravě.⁵⁶

Velmi důležité počiny se v oblasti vzdělávání uskutečňovaly od roku 1746 ve Vídni. V roce 1746 bylo jezuita založeno tzv. *Theresianum*. Byla to moderní akademie, ve které bylo šlechtě nabídnuto získání praktického vzdělání ve filozofii a právu. Tato akademie byla spolufinancována státem. Později byla státem i určována nabídka vzdělávacích přednášek. Od roku 1749 na akademii probíhaly

---

⁵⁴ KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*. ERA, Brno 2006, s. 13.

⁵⁵ Marie Walburga hraběnka z Waldburg-Zeilu (1762-1828), dcera hraběte Františka Xavera von Harrach a hraběnky Marie Rebekky von Hohenemes. V roce 1779 se provdala za hraběte Klementa Aloise z Truchsess-Waldburg-Zeilu. Velmi se zajímala o osvícenské pedagogické myšlenky. Navštívila Německo a Švýcarsko, kde se setkala s filantropem a vychovatelem Heinrichem Pestalozzim, který na ni velmi zapůsobil.

⁵⁶ ZAJÍČKOVÁ, V.: *Klima domova mládeže*. UPOL 2010, s. 65.

i reformy, které z ní učinili vysokou školu pro urozené mladíky, kteří se chystali obsadit nějaké vyšší úřednické posty. Více jak polovina z nich se připravovala na vojenskou kariéru.

Další nabídku vzdělávání ve Vídni rozšířila v roce 1746 nově vzniklá *Rytířská savojská akademie*, v roce 1748 to pak byl *Löwenburgský konvikt* a v roce 1751 *Vojenská akademie*.⁵⁷ I když se všechny tyto nově vzniklé akademie snažily vyučovat v moderním duchu, došlo k mnoha nezbytným proměnám, reformám. Je otázkou, zda tyto proměny a reformy byly dost hluboké a umožnily posluchačům získat kvalitnější vzdělání, než tomu bylo dříve. Je dost pravděpodobné, že širší nabídka vzdělávacích ústavů a přeměna jejich vyučovacích osnov v osnovy modernější a kvalitnější přestala táhnout mladíky z řad šlechty do ciziny a tím se postupně opravdu ukončovala éra kavalírských cest.

Jednu velkou překážkou ve všem, co bránilo proniknutí osvícenství do Habsburské monarchie, tvořil střet s josefinismem.⁵⁸ V Habsburské monarchii se ještě dlouhou dobu mísily tyto dva myšlenkové proudy a od nich se vyvíjely i názory v různých oblastech životních etap. Byl to střet nových a pozůstatků tradičních mentalit. Žili zde patrioti monarchie, kteří odmítali kavalírskou cestu kvůli nevyzrálosti mladíků a také domněnce, že je lépe první poznat svou vlast a poté cizí země. Příkladem je František Josef Kinský. Tvrdil, že „*mladým mužům se má dát volnost teprve tehdy, když poznají zemi, již mají v budoucnu sloužit.*“⁵⁹ Z tohoto tvrzení plyne, že je nutné nejprve poznat svou vlast a poté cizí země, aby mladík ocenil kvality země, ze které pochází. Cestování mladíků z řad šlechty podle Ivo Cermana patřilo k tradičním částem ideálního šlechtického vzdělávání i po roce 1750.

Pomyslný konec za tímto tradičním modelem vzdělávání i chování šlechty v habsburské monarchii mohl svým proslovem pro Savojskou rytířskou akademii⁶⁰

---

⁵⁷ Problémem existence modernizace těchto akademií, zejména Theresiana, byl zásah státu do vyučovacích osnov. Císař Josef II. dokonce zakázal činnost Theresiana, ale i jiných akademií na Moravě a v Uhrách. Znovu bylo Theresianum otevřeno v roce 1797. Srov. CERMAN, I.: *Habsburgischer Ader und Aufklärung*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2010, s. 219-242.

⁵⁸ Osvícenství bouralo staré feudální struktury a nahrazovalo tyto struktury občanskými. Josefinismus coby pozůstatek absolutní politiky, se snažil nalézt novou cestu z pozdně feudálních do přechodných struktur. Srov.: KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*. ERA, Brno 2006, s. 31.

⁵⁹ CERMAN, I.: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. s. 309.

⁶⁰ Tato akademie byla založena v roce 1746, byla konkurencí Theresiana, které založili jezuité a spolufinancoval stát. Savojská rytířská akademie byla včleněna do Theresiana. CERMAN, I.: *Habsburgischer Ader und Aufklärung*. s. 222.

v roce 1767 ovlivnit Josef Sonnenfels.⁶¹ Vyjadřoval se negativně vůči šlechtické morálce: „*Šlechta je velmi pohodlná, není se schopná ani sama obléct bez pomoci služebnictva a ráda se vykrmuje...*“⁶² Byla nutná změna v rámci života aristokratické vrstvy. Sonnenfelsovy myšlenky vyšly v roce 1773 i tiskem.

Existovaly šlechtické rody, které tento nový model i myšlenky oslovily a jednotlivci své zahraniční cesty pojali víceméně po svém. Zajímavý pokus uskutečnili například nevlastní bratři Chotkové, Jan Rudolf a Evžen z Vrbna. V monografii *Chotkové. Příběh úřednické šlechty* autor Ivo Cerman popisuje jejich kavalírskou cestu. Mládí obou bratrů bylo velmi poznamenáno osvícenskými reformami i pomalu proudící kulturou z Francie, která mnohé z řad urozených přímo fascinovala. Evžen z Vrbna cestoval v letech 1751 až 1752. Navštívil Francii, Španělsko a Itálii. Po návratu se věnoval práci ve dvorské službě a stal se vicekancléřem Česko-rakouské dvorské kanceláře, věnoval se i správě statků.

Mnohem zajímavější cestu však podnikl jeho bratr Jan Rudolf, který studoval na tehdy prestižních školách. Rok před výjezdem na svou cestu ve věku dvaceti let jej otec poslal na zkušenou ke krajskému úřadu v Čáslavi. V roce 1769 pak Jan Rudolf se svým společníkem Janem Augustinem Wilzekem hofmistrem vyrazili na cesty. Všechno napovídá tomu, že absolvuje tradiční kavalírskou cestu. Tuto domněnku ale vyvrací několik postřehů. Jednak to, že mladý hrabě nestudoval na žádné zahraniční univerzitě a také to, že se neustále věnoval společenskému životu, poznávání památek a poznávání výtvarného umění. V rámci vzdělání zase jen navštěvovali filozofické salony a filozofickou společnost, v Německu navštívili i pár přednášek na univerzitě v Göttingenu. Domů se vracel jako filozof, což bylo víceméně nevídané.⁶³ Změny své osobnosti v moderního osvíceného šlechtice dosáhl i svou činností. Založil zámeckou knihovnu, podporoval stavby silnic, byl členem Královské společnosti nauk. U nás je takto zpracovaných příběhů osvícené šlechty velmi málo, zatímco u našich sousedů je těchto příběhů mnohem více.

Další zajímavou cestu podnikl v letech 1763 až 1776 hrabě Karel von Zinzendorf v obchodních službách. Procestoval veškeré evropské země.

---

⁶¹ Josef Sonnenfels (*1732 +1817) - osvícenec, žurnalista, státopěvec, profesor kamerálních věd na vídeňské univerzitě. V Habsburské monarchii byl jedním z prvních zastánců radikálního osvícenství.

⁶² CERMAN, I.: *Habsburgischer Ader und Aufklärung*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2010, s. 239.

⁶³ CERMAN, I.: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 301-333.

S sebou z cest si přivezl na padesát šest deníků, což bylo tehdy velmi nevídané. V denících, které si dosti pečlivě vedl, se odráží jeho smysl pro umění i duchovní hodnoty.⁶⁴

Nesmím opomenout ani cesty anglického hudebního skladatele Charlese Burneye.⁶⁵ Tento anglický skladatel nepocházel ze zámožné rodiny. Zajímal se o italskou hudbu, obdivoval Rousseaua a Voltaira a památky. Poprvé na cesty vyjel v roce 1770 a podruhé v roce 1772. Při druhé cestě si přál navštívit Čechy, které byly podle něj zemí velmi dobrých skladatelů. Namísto toho spatřil Prahu ve zbídačeném stavu, kde se šířil hladomor.⁶⁶

Velmi zajímavou osobností je bezesporu právě Leopold Xaver Berchtold z Uherčic a Buchlovic.⁶⁷ Tento šlechtic podnikl svou cestu do zahraničí ve věku dvaceti jedna let. Procestoval západní Evropu, severní Afriku a Malou Asii. Z cest se nevrátil jako filozof, nýbrž jako odborník na dobovou medicínu. Velmi ho zajímala medicínská činnost, sociální i zdravotní stav obyvatel a v neposlední řadě jej velmi zaujal i anglický liberalismus. Po návratu z cest se intenzivně věnoval filantropické činnosti.

Všichni výše jmenovaní urození neabsolvovali kavalírskou cestu. Spíše to byly cesty sebevzdělávacího rázu z vlastního zájmu. Na cestách se věnovali tomu, co jich zajímalo a co je bavilo. Cesty tohoto obsahu se ve druhé polovině 18. století velmi rozšířily a kavalírské cesty upadaly v zapomnění.

3. Rod Berchtoldů a životopis hraběte Leopolda Berchtolda

3.1 Rod Berchtoldů

Vlastnímu životu hraběte Leopolda Berchtolda bude přecházet pojednání o rodu, ze kterého tento šlechtic pochází. Přestože jsou Berchtoldové v německy mluvících zemích víceméně rodem známým, u nás tomu tak není. Do historického podvědomí se tento rod v našich zemích dostává prostřednictvím několika svých členů.

---

⁶⁴ BABEL, R. - PARAVICINI, W.: *Grand Tour*. Jan Thorbecke Verlag, Ostfildern 2005, s. 341-354.

⁶⁵ Anglický hudební skladatel, varhaník i historik (*1726 +1814). V roce 1771 vydal cestopis s názvem „*Současný stav hudby v Itálii a Francii, neboli Deník o cestě těmito zeměmi, podniknuté k sebrání materiálů pro všeobecné dějiny hudby*“. Cestopis měl dvě vydání.

⁶⁶ BURNEY, CH.: *Hudební cestopis 18. věku*. Státní hudební nakladatelství, Praha 1966, s. 427.

⁶⁷ Leopold Xaver Berchtold - cestovatel, filantrop, lékař. (*1759 Stráž nad Nežárkou +1809 Smraďavka u Buchlovic).

Ti se proslavili svou působností na poli politickém a kulturním. První vznešenou osobou byl Jakub Berchtold z Tridentu, doktor práv, který se dokonce stal císařským radou a ředitelem dvorní komory císaře Ferdinanda II. a Ferdinanda III. Další dvě osobnosti Leopold Berchtold a Fridrich Berchtold se proslavily svou zapáleností pro filantropii a botaniku a rovněž se podílely na zakládání významných intelektuálních společností.⁶⁸

Kořeny rodu Berchtoldů sahají až do roku 1191, kdy se objevují první zmínky o členech rodu ve městě Tridentu. Vypravuje se o vévodovi Berchtoldovi V. z Zahringenu, který založil město Bern. Roku 1198 se prameny zmiňují o Anežce, dceři Berchtolda IV., vévody Tyrolského, Dalmatského a Chorvatského, která byla provdána za francouzského krále Filipa II. Další zajímavostí z rané historie tohoto rodu je událost z 26. srpna 1278, která se udála na den svatého Rudolfa. V tento den utrpěla česká vojska porážku v bitvě na Moravském poli od vojsk římského císaře Rudolfa Habsburského. Český král Přemysl II. v ní zahynul. Podíl na smrti českého krále měl prý muž jménem Berchtold z Emmerbergu, který byl královským šenkem. Podle pověsti měl tento prapředek rodu Berchtoldů zasadit českému panovníkovi smrtelnou ránu a díky této bolestné události měl být tento rod povýšen do rytířského stavu.⁶⁹

Prapůvodní vlastní starého šlechtického rodu Berchtoldů je Tyrolsko. Berchtoldové se nemalým počtem členů rodu rozdělili na tři linie: Sachsengang, Sonnenberg a z Uherčic. Linie Sachsengang měla své sídlo v Bregenském lese a později se usadila v Horním Vorarlberku na Horním Innu a v Duryňsku. Vymřela roku 1661. Linie Sonnenberg žila v Tyrolích a Solnohradsku a vymřela roku 1840 Leopoldem, synem Jana Berchtolda Sonnenberg a Marie Anny, sestry Wolfganga Amadea Mozarta. Z Tyrolska se rod rozšířil přes Solnohradsko, Horní a Dolní Rakousy do Čech na Moravu a do Uher.

Zakladatelem uherčické větve rodu, která působila hlavně na Moravě, byl Jakub Berchtold z Tridentu (1585-1641). Ten udržoval velmi důvěrné přátelství s arcivévodou Ferdinandem a dobře pro něj vykonával službu tajného písaře. Za tyto zásluhy se stal 27. března 1618 radou a regentem pluku dolnorakouského. Poté byl dne 6. ledna roku 1626 povýšen do rytířského stavu Landmannschafta Rakouska.

---

⁶⁸ Humanitní společnost, Královská společnost nauk, Spolek lékařů českých. Srov. JANČÁŘ, J.: *Uherskohradištská nemocnice, její vznik a proměny*. Uherské Hradiště 2009, s. 8.

⁶⁹ BERCHTOLD GRAF, L.: *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*. s. 189-190.

Roku 1627 si polepšil erb. Tímto aktem byl uveden do stavu svobodných pánů a byl mu propůjčen titul Vest. Svými službami pomáhal císaři udržovat v zemi katolictví. Byl dvakrát ženatý. Jeho první manželkou byla Dorota Hagenmüller, dcera zemského maršálka Ruperta Hagenmueller, pána na Thuberweilern. Z tohoto manželství nevzešli žádní potomci. Jeho druhou manželkou se stala Regina Katharina, dcera Christopha Carla Ruezena zu Grub a Puergelstein zu Zell und Grinsbach.⁷⁰ S Reginou Katherinou měl šest dětí, tři syny a tři dcery. Byli jimi Franz Benedikt, Mathias Ernst, Jacob Phillip, Maria Lucia, Maria Barbara a Maria Katharina. V roce 1628 Jakub Berchtold zakoupil panství Uherčice, zkonfiskovaný majetek po Hansi Georgu von Schwaerzenau a získal tak predikát z Uherčic a Vratěnína. Dne 31. srpna byl jmenován dvorním ředitelem komory. V roce 1631 získal panství Pottendorf v Dolních Rakousích, v roce 1633 pak panství Pullitz (Police) a 1636 Kojatiz (Kojetín). Kromě toho odkoupil panství Uherčice s Vratěnímem s lenními statky Dešnou a Županovicemi. Od roku 1785 držel rod Berchtoldů i panství Neznášov.⁷¹ Jakub Berchtold zemřel ve Vídni 28. května 1641 ve věku 56 let. Jeho místem odpočinku se stal štěpánský dóm. Byl pochován v hrobce nedaleko hrobky císaře Fridricha.⁷²

O čtyřicet let později byli tři jeho synové František Benedikt, Matyáš Ernst a Jakub Filip povýšeni císařem Leopoldem II. do stavu říšských hrabat s přídomkem „z Uherčic“. Nástupcem Jakuba Berchtolda se stal jeho nejstarší syn František Benedikt (1631-1690). Říkalo se o něm, že byl velkým mecenášem umění a díky němu vešlo na rodový zámek v Polici baroko.⁷³ Nechal postavit i farní kostel ve Vratěnímě. František Benedikt zplodil se svojí třetí manželkou, svobodnou paní Evou Alžbětou von Schiffer, pět dcer.⁷⁴ Víceméně to byla pro Františka Benedikta smůla. Kdyby měl mužského potomka, stal by se dědicem panství. Po jeho smrti těchto pět dcer panství prodává. Nástupcem Františka Benedikta⁷⁵ byl prostřední bratr Jakuba Matyáš Ernst. Matyáš Ernst se oženil dvakrát. Nejprve v roce 1666

---

⁷⁰ Provdaná za Jakuba Berchtolda 14. listopadu roku 1627.

⁷¹ OTTO, J.: *Ottův slovník naučný*, III. díl. s. 810.

⁷² MORAVIČANSKÝ, P. *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund.*, s. 4

⁷³ Rodovým sídlem Berchtoldů se stal zámek Police a hospodářským centrem zámek v Budkově.

⁷⁴ Maria Anna, později hraběnka von Schrattenbach, Maria Isabella, hraběnka von Braida, Marie Eleonora Freiin von Witten, slečna Marie Maxmiliána hraběnka von Berchtold a Marie Josefa Freiin von Wlček.

⁷⁵ František Benedikt zemřel v červnu roku 1690 na Moravě jako královský komoří a Landrechtssbesitzer.

se svobodnou paní Anno Amabiliou Švihovskou ze Švihova a v roce 1662 s hraběnkou Eleonorou Polyxenou⁷⁶ von Mansfeld. Z obou manželství vzešlo osm dětí.⁷⁷ Důležitým pokračovatelem rodu byl třetí potomek, první syn jménem Franz Carl. Tento vnuk Jakuba Berchtolda⁷⁸ je přímým pokračovatelem moravské větve Berchtoldů. Po smrti otce připojil k otcovské sídlo v roce 1711 zakoupené Žerotice. V roce 1686 se oženil s Alžbětou Reginou, hraběnkou von Prashmann ze Slezska. Ta však brzy zemřela,⁷⁹ a proto se oženil podruhé. Jeho druhou ženou se v roce 1710 stala Marie Antonie, hraběnka Krakowska z Kolowrat. Z každého manželství měl čtyři syny. Ve své poslední vůli z 2. května roku 1711 odkazuje veškerý majetek dvěma synům, Franzi Antonovi a Adamu Ignazi. Zemřel ve věku 56 let dne 19. září 1720.⁸⁰

Nejmladší syn Jakuba Berchtolda Jacob Phillip založil nejmladší linii Berchtoldů z Uherčic v Čechách sňatkem s Kateřinou Říčanskou. Byl jím zakoupen statek Radim u Kolína, později Merklín. V průběhu dalších generací, byly tyto statky postupně prodány. Franz Antonín se oženil v roce 1736 s Marií Ether Elisabeth Sinzendorf-Ernsbrunn. Z tohoto manželství, které trvalo jen 10 let, protože v roce 1746 Franz Anton umírá, se roku 1720 narodil syn Antonín Prosper Berchtold. Působil na rakouském vyslanectví v Cařihradě, pak nastoupil na vojenskou dráhu, stal se podplukovníkem a posléze byl horním radou v Čechách. Původně vlastnil panství Želetice se statky Žeroticemi a Domčicemi, které prodal své matce. V roce 1752 koupil upravené sídlo ve Stráži nad Nežárkou a v roce 1754 se oženil s vdovou po Otislavu z Kopenic, svobodnou paní na Buchlově Marií Terezií Petřvaldskou. Byl třikrát ženatý. Jeho první manželka zemřela tragickou smrtí po pádu z koně. Po její smrti přešlo panství hradu Buchlova na její sestru Marii Eleonoru Petřvaldskou, poslední členku tohoto rodu.⁸¹ Antonín Berchtold se oženil ještě dvakrát. Z prvního manželství vzešlo pět dětí: Crestentia, která byla provdána za hraběte Františka Stubenberga, František Mořic, který zemřel na epidemii ve Starém Brně, Leopold, Karl Gustav, strážmistr v armádě a Kajetána, která byla

---

⁷⁶ Dcera hraběte Filipa V. von Mansfeld.

⁷⁷ Šest dcer a dva synové: dědic Franz Carl a Franz Ferdinand, který se oženil s Marií Františkou von Wrtby.

⁷⁸ Narodil se 24.5.1664 a zemřel 19. září roku 1720.

⁷⁹ Zemřela 1708.

⁸⁰ MÜLLER, J.: *Die Herrenburg Buchlau im gesegneten Märchen*. Prag 1837, s. 151-159.

⁸¹ V roce 1800 přešlo panství hradu Buchlova na synovce Leopolda I.; Tamtéž s. 159; MORAVIČANSKÝ, P.: *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund*, s. 15.

provdaná za hraběte von Stomm. Dalším přímým pokračovatelem rodu se stal Leopold I. František Xaver Arsen hrabě von Berchtold a svobodný pán z Uherčic. Z dalších dvou manželství vzešlo celkem čtrnáct dětí. Kromě nich měl Antonín Prosper ještě dalších sedm nemanželských dětí.⁸²

3.2. Hrabě Leopold Berchtold

Hrabě Leopold Berchtold se narodil dne 19. června 1759 ve Stráži nad Nežárkou jako třetí dítě a zároveň jako prvorozený syn hraběte Antonína Prospera Berchtolda a svobodné paní na Buchlově Marie Terezie, rozené Petřvaldské. Leopold Berchtold byl mnohými lidmi považován za podivína, velkého lidumila a dobrodince, který se u svých poddaných těšil velké oblibě. Leopoldův životopisec František Pluskal Saleský ve své knize *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund* začíná vyprávění o jeho životě těmito slovy: „*Anděl soucitu kráčel se smějící se tváří nad dětskou kolébkou, požehnal a kapal do jeho tichého spánku balzám soucitu pro všechny lidi v jeho srdci... Příroda nezůstala pozadu a zahrnula jeho chlapectví ze svého bohatého rohu hojnosti silou a zdravím, jeho ducha štědrostí a schopností uvažovat...*“ a dále napsal: „*Jeho pečlivá všestrannost, na kterou byla zaměřena výchova - na vývoj duchovních a tělesných prostředků, daly základy jeho budoucího energetického a vznešeného charakteru jako filantropa a příznivce všeho dobrého, tak také prostředí, aby změna klimatu a vliv počasí všech ročních období, které různé země až k moři měly, že on všechny tělesné nesnáze, v běhu jeho bezradného života bez újmy a síly snesl.*“⁸³

Hrabě Berchtold vyrůstal na panství v jižních Čechách, které vlastnil jeho otec. Teprve po roce 1797 se natrvalo usadil na zámku v Buchlovicích a na hradě Buchlově. Jeho prvním učitelem byl piarista doktor Jeremiáš. Jako mladík studoval filozofii a práva, z části na olomouckém konviktu a z části na hraběcím Löwenburgském konviktu ve Vídni. Jeho otec si myslel, že Leopold bude pokračovat v rodové tradici. Na konviktu se učil velmi dobře, vynikal ve vojenských cvičeních a předmětech a předpokládal tedy, že i proto se dá na vojenskou kariéru. Jenže Leopold se z této tradice poněkud vymanol. Vynikal neobyčejnými znalostmi

---

⁸² BRÄUNER, W. - HAMERNÍKOVÁ, A.: *Rodinný archiv Berchtoldů. Inventář*, s. 4-7.

⁸³ MORAVIČANSKÝ, P.: *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund*. Brünn 1859, s. 17.

v obchodu. Již v roce 1775, když mu bylo teprve pouhých šestnáct let, působil jako koncepční praktikant v Olomouci u svého vzdáleného příbuzného Bedřicha von Sizendorfa⁸⁴ a roku 1779 jako zástupce krajského hejtmana v Jihlavě. Nakonec přešel ke Guberniu, kde mohl využít své vynikající znalosti obchodu a kombinační talent. Od této chvíle se uvažovalo o jeho cestě do italského Terstu.⁸⁵

Leopold měl docela nemalé příjmy. Zdědil totiž po své matce Marii Terezii Petřvaldské panství Buchtova, které spravovala jeho teta Eleonora Petřvaldská. I přes skutečnost, že by mohl bezstarostně žít, potřeboval svůj život nějak naplnit. Nechal se najmout jako průvodce pro obchodní domy a tím získal nevalnou sumu peněz. Na cestu vyjížděl s částkou 50 000 fl. Kromě peněz si s sebou bral svého „...*ducha silné vůle a vědychtivost, které ho nesly do vzdálených plání vlasti a světa*“.⁸⁶ Dne 17. září 1780 opustil Jihlavu a odjel do Brna, kde se krátce zdržel. Z Brna pak odjel do Vídně a odtud zamířil přes Sankt Pölten a Maria Zell do Terstu, jež se měl na několik let stát pro něj domovem. Dne 24. září 1780 dorazil do cíle, ale tento cíl se pro něj stal pouze dočasným. V Terstu nejprve vyřídil různé objednávky a zinicizoval obchodní vazby. Setrval zde do konce roku 1781. Leopold v sobě pěstoval i smysl pro estetiku a tak neváhal projet si významná italská města, která byla známé svou architektonickou vyspělostí a rovněž i růzností. Roku 1782 vyjíždí z Terstu objevovat zajímavosti Itálie. Procestuje významné města jako například Benátky, Florencii, Řím, Messinu, Neapol, Bolognu, Pisu, Luccu, Modenu, Veronu, Padovu, Turín a Cremonu.⁸⁷ Více ho nepochybně lákalo cestování a jeho ideály jej zcela postupně vzdalovaly od úřednické a obchodní dráhy. Opět se po cestě přes Itálii navrátil do Terstu a odtud podnikl ještě cestu přes Dalmácii zpět do Vídně.

Leopold si velmi oblíbil Florencii, kde rád a dlouho pobýval na dvoře arcivévody rakouského a velkovévody toskánského Petra Leopolda I. Tento arcivévoda dokonce Leopoldovi propůjčil řád svatého Štěpána. Leopold do Florencie cestoval ještě v roce 1784, aby jej 14. ledna vicemistr tohoto svatoštěpánského vojenského řádu, Pietro Ruschi, v řádovém kostele pasoval na rytíře a propůjčil mu odznak a vystavil diplom.

---

⁸⁴ KROUPA, J.: *Počátky raného liberalismu na Moravě*, Studie Muzea Kroměřížska, Muzeum Kroměřížska, Kroměříž 1990, s. 119.

⁸⁵ Srov. BERCHTOLD GRAF, L.: *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*, s. 195-196.

⁸⁶ MORAVIČANSKÝ, P.: *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund*. Brünn 1859, s. 18.

⁸⁷ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f.193-198.

Po této pro něj zajisté velké události se rozhodl procestovat zbytek vyspělého evropského kontinentu, což tehdy zahrnovalo Francii, Anglii a Německo. Nejprve navštívil Francii, konkrétně Paříž. Zde se snažil rozšířit svůj francouzský překlad knihy s názvem „*Kurzgefasste Methode, alle Arten von Scheinbartodten wieder zu beleben, um der allergrausamsten Mordthat lebendige in das Grab zu legen, vorzubeugen. Bekannt gemacht von einem Reisenden Deutschen*“,⁸⁸ kterou napsal doktor Miskey. Leopold nechal vytisknout na svých cestách na devět tisíc exemplářů v různých jazycích a zdarma je rozdával. Tuto knihu věnoval francouzskému Národnímu shromáždění. Vepsal do ní předmluvu, kdy se netajil zaujetím v liberální hodnoty. V Paříži jej tehdy zastihla revoluce a v roce 1793 se stal svědkem popravy Ludvíka X.⁸⁹ Jeho životopisec František Pluskal Saleský o tomto napsal: „*Jeho srdce bylo spravedlivě naplněné rozhořčením, než aby měl krotit jazyk na uzdě. Jeho nesouhlasné projevy budily pozornost. Hostinský hotelu ho varoval, doporučil mu neodkladně z Paříže odjet. Následujícího dne nad ránem po varování hostinským rychle ujel z města a uprchl do Anglie. Jeho rozhodnutí bylo rozumné, neboť ráno do hotelu přišla policie a hledala cizího hraběte.*“⁹⁰

Dá se říci, že jej pobyt v Paříži ovlivnil z hlediska myšlení. Velmi se nadchl pro revoluční ideály, které jej až do konce života provázely. V Paříži se udála pro něj ještě jedna významná událost, a to křest jeho nemanželské dcery Eleonory Adelaidy Sofie Leopoldiny, kterou zplodil s jistou Marií Catharinou Josephe di Chievre. O tuto nemanželskou dceru se náležitě postaral. Vzal ji s sebou do Anglie, kde ji dal do pěstounské péče. Pravidelně se o ni zajímal a podporoval ji. Rovněž jí zanechal velké věno a přál si, aby si vzala nějakého bohatého průmyslníka. Podle studie Jiřího Kroupy ji chtěl vzít k sobě do Habsburské monarchie, jenže nevěděl, jak by reagovala jeho manželka Johanna Magnisová.⁹¹

Pobyt v Anglii byl pro něj nejpłodnějším obdobím v životě. Celkem tuto zemi navštívil v různém časovém období pětkrát. Většinou prodléval v Londýně a tamtéž se také seznámil s činností Královské humanitní společnosti. Mnozí o něm tvrdili, že byl jedním z nejčinnějších členů. Anglie ho velmi učarovala. Tamější poměry

---

⁸⁸ Kniha pojednává o ožívování zdánlivě mrtvých různými metodami.

⁸⁹ BERCHTOLD GRAF, L.: *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlauim mährischen Marsgebirge*. Rudolf Rohrer, Brünn 1890, s. 196-198.

⁹⁰ MORAVIČANSKÝ, P.: *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund*. Brünn 1859, s. 21.

⁹¹ Srov. KROUPA, J.: *Počátky raného liberalismu na Moravě*. Studie Muzea Kroměřížska, Muzeum Kroměřížska, Kroměříž 1990, s. 120.

pomalu přebíral za své, doslova se stal „anglofilem“. Nadšený Leopold pak odjel do Německa, kde pracoval na překladu dvou pojednání z anglického jazyka do jazyka německého o dvou důležitých vynálezech. Jeden překlad nesl název „*Das schwimmende Licht zur Rettung des Lebens solcher Person, welche bei Nacht über Bord in die See fallen*“ a druhý se týkal „*Noth – Steuerrreuder*“ čili záchranného kormidelního vesla. Oba překlady mu vyšly v Hamburku roku 1789. Jeho anglofilské zaměření bylo již touto dobou velmi znatelné. Kromě uvedených překladů šířil na cestách další novinky z Anglie, spis „*Beschreibung einiger in England erfundenen maschinen, die verschiedene Arbeiten so der Gesundheit der Handwerker höchst nachtheilig sind, ganz unschädlich zu machen.*“⁹² V Hamburku udržoval beze všeho kontakt s Hamburskou společností pro podporu umění a prospěšná řemesla. Této společnosti zaslal i slibovaný německý spis „*Instruktaž o rozličných nebezpečí života, kterých je lidstvo na souši i ve vodě vystavěno, jak zabránit jim a zachránit je*“. Z Německa pak tento spis skrze tuto hamburskou společnost doputoval až do Dánska, Nizozemí, Švédska, Norska a Ruska k osobám, které jej mohly využít a zároveň dále šířit.

O dva roky později vycestoval hrabě Leopold do Španělska. V Toskánsku hledal všeobecně známé a hojně užívané tzv. „spací ulity pro kojence“, v nichž mohou děti pohodlně spát a pít bez nebezpečí, že budou od jejich chův utiskované nebo zardoušené skrze pobyt v posteli. Dne 23. prosince 1792 přicestoval do hlavního města Portugalska a zdržel se tu zhruba půl roku. V Portugalsku přeložil svůj spis pro hamburskou společnost. Nezalíbily se mu v této zemi jinak velmi oblíbené býčí zápasy a rozhodl se vydat další spis s názvem „*Versuch die Grenzen der Wohltätigkeit gegen Menschen und Thiere zu erweitern.*“ Spis byl vydán na Leopoldovy náklady rozeným Moravanem dvorním nakladatelem Müllerem. V roce 1800 vyšel i ve Vídni. Dle Leopoldova záměru měl mít tento spis takový účinek, aby dvorní šlechta již své oblíbené býčí zápasy nikdy více nenavštívila. Královská portugalská akademie udělila Leopoldovi čestnou stříbrnou medaili. Leopold dokonce i pro Portugalce přeložil spis o oživovacích metodách Dr. Misleye a nechal jej na své náklady vytisknout.⁹³

---

⁹² BERCHTOLD GRAF, L.: *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*. Rudolf Rohrer, Brünn 1890, s. 200-201.

⁹³ MÜLLER, J.: *Die Herrenburg Buchlau im gesegneten Märchen*. Prag 1837, s. 161-163.

Z Lisabonu si Leopold svou cestu v roce 1794 namířil do španělského Cadixu. Také zde se postaral o překlad Misleyovy práce o vzkříšení zdánlivě mrtvých. V období koaličních válek hrabě procestoval kus Afriky a Asie. Z Cadixu odjel na Tanger a Teneriffe a opět zpět do Cadixu. Poté se opět rozhodl navštívit španělské pobřeží blízko Carthageny. Ocitl se i v Alžiru, na Majorce a odtud se plavil do Mahonu. Při cestách skrze barbarské státy jej trápila jedna věc, a to otroctví chudých křesťanských otroků. Vyslovil myšlenku, že udělá všechno, co bude v jeho silách, aby zmírnil tento smutný osud otroků. Řídil se radou svých šlechtných a osvícených přátel. Proto chtěl každoročně vydávat dějinný soupis dalších obětí nesmyslného fanatismu a loupeživosti lidí žijících se válkou. V těchto navštívených barbarských státech k tomu sbíral potřebné materiály. V rámci pobytu v Alžiru bydlel u tamějšího konzula, který mu obstaral učitele jazyků. Stala se jím konzulova sedmiletá dcera. Arabsky se učil denně podivným způsobem: „*Dítě nejdříve na sebe musel zvyknout prostřednictvím cukrovinek. Brzy se mu poštěstilo. Jeho malá společnice se rozpovídala a denně mu předřikávala tisíce sloviček. Netrvalo dlouhý čas a brzdy si tuto podivnou řeč osvojil do mateřčiny.*“⁹⁴

Z Constantinu se odebral do Egypta. Než ale přistál u jeho břehů, musel urazit tisíc dvě stě mil skrze příšernou bouři. „*Námořníci museli vyházet veškeré zboží přes palubu. Octnuli se bez prostředků. Leopold dokonce čas od času namáčel svou košili do vody, aby tak uhasil svou spalující žízeň.*“⁹⁵ Jeho kroky mířily do Káhiry a odtud po písčitém pobřeží do Palestiny. Cestou, jak o něm píše jeho pravnuke, musel změnit oblečení, protože to jeho bylo na cestu pouští zcela nevhodné. Za šestnáct grošů si jej odkoupil od beduínů.

Pro Leopolda byla víra v Boha na prvním místě. Rozhodně utvářela jeho myšlenkový svět. Proto jeho cesty po severní Africe vedly až do Jeruzaléma. V Jeruzalémě jej přijali s přívětivou pohostinností františkáni. Podle pramenných dokladů zde navštívil kapli Božího hrobu, Olivovou horu, ze které domů přivezl pár větviček, obydlí Panny Marie, odkud vzal kámen, křížovou cestu a skálu, kde byl ukřižován Ježíš Kristus, místo Herodova a Pilátova paláce a ruiny královského města.⁹⁶ Velmi jej nadchly břehy řeky Jordánu a jeskyně na hoře, kde se pěstoval

---

⁹⁴ BERCHTOLD GRAF, L.: *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*. Rudolf Rohrer, Brünn 1890, s. 205.

⁹⁵ Tamtéž. s. 206.

⁹⁶ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 256-264.

velmi přísný asketický život. Podle jeho zápisků zde vyvčeral velmi svčží očistný pramen. Z Jeruzaléma se po moři dostal až do Smyrny, kde podle všeho řádil mor. Již v Alexandrii nasbíral o této epidemii zajímavé informace od generálního konzula a jeho přítele Georga Baldwina. Jedna z informací se týkala ochrany a aplikace olivového oleje před nakažením moru.⁹⁷ Aby se tento léčivý prostředek dostal v širší známost, nechal vyhotovit v jeho dočasném domově zprávu s názvem „*Nachricht von dem im St. Antonio – Spital zu Smyrna mit dem allerbesten Erfolge gebrauchten einfachen Mittel die Pest zu heilen und sich vor selber zu bewahren*“. V roce 1797 nechal ve Vídni vytisknout na tři tisíce exemplárů této knihy a bezplatně je rozdat. Zprávu nechal přeložit do italštiny a turečtiny. Spis se dočkal i španělského a arabského překladu.⁹⁸

Ze Smyrny putoval v roce 1796 rovnou přes Bukurešť a Maďarsko do Vídne. Ve Vídni se dlouho podle všeho nezdržel a odcestoval do Londýna, aby společně s členy Královské humanitní společnosti oslavil dobročinnou slavnost. Po uplynutí delší doby se opět vrátil domů. V roce 1797 se oženil s brněnskou dámou hraběnkou Marií Josefínou Nepomucenou von Magnis. Svatba se konala 30. listopadu 1797 v zámecké buchlovické kapli. Oddával je generální vikář a kanovník z Brna Abbé Alois Ruprecht. V tomto roce Leopold Berchtold rovněž zdědil buchlovické panství po tetě Marii Eleonoře. Tento manželský svazek byl požehnán dvěma syny. Dne 4. února 1799 se jim narodil první syn Zikmund Andreas Corsinus a o dvě léta později dne 13. srpna 1801 druhý syn Antonín Ludvík Johann.⁹⁹

Ze svých cest si hrabě Berchtold přivezl mnoho nových poznatků, které chtěl postupně zúročit na svém panství, ale i v širším okolí. Velkou část svého času, energie, majetku a znalostí věnoval ke zdokonalování hospodářství na svém panství. Leopold byl velmi pracovitý a skromný. Jeho zájmy zabíraly neuvěřitelně širokou oblast, a tak není divu, že vstával už ve čtyři nebo v pět hodin ráno a vzhůru byl až do půlnoci. Sedláky se kupříkladu snažil podnítit odměnami k intenzivnější práci, učil je, jak zvýšit výnosy, zakládal vinice a sady a poddaným levně či zdarma

---

⁹⁷ Jmenovaný konzul zpozoroval, že v roce 1794 mezi milionem nakažených lidí nebyl jediný člověk z oblasti, kde se nacházela olejová nosná látka, kterou si lidé vtírali do pokožky; to samé zkusil s olivovým olejem, aby dokázal jeho účinnost. Toto vtírání sloužilo jako ochranný prostředek již v Egyptě, Smyrně, Konstatinopoli a jiných morem postižených zemích. Tento doporučený prostředek vyzkoušel v nemocnici ve Smyrně, kde konal službu ošetřovatele. Srov. BERCHTOLD GRAF, L.: *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*. Rudolf Rohrer, Brünn 1890, s. 207.

⁹⁸ MÜLLER, J.: *Die Herrenburg Buchlau im gesegneten Märchen*. Prag 1837, s. 162.

⁹⁹ MORAVIČANSKÝ, P.: *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund*. Brünn 1859, s. 36.

poskytoval stromky ze svých ovocných školek. Věnoval se šlechtitelství, sadařství, propagoval očkování proti neštovicím, staral se o bezpečnost práce a bezplatně praktikoval lékařskou praxi pro chudé. Spíše než o prosperitu panství šlo Leopoldovi zejména o rozvinutí sociální a zdravotnické pomoci. Významné byly jeho zásahy do života poddaných, a to zejména po stránce zdravotnické osvěty a prevence. Své zámky v Buchlovicích a Žeravicích neváhal přeměnit na nemocnice a s rodinou bydlel na Buchlově a později na Smraďavce. V obcích zakládal školy a vyhledával pro ně učitele, v zimě poskytoval jeden pokoj na zámku chudým,¹⁰⁰ vyplácel odměny těm, kteří někomu zachránili život. Zpracoval předpisy pro záchrannou službu a nechal zhotovit nástěnné tabule, na nichž vypracoval instrukce k předcházení nemocí a negativních následků plynoucích z povolání řemeslníků a dělníků. Dokonce těm, kteří nevlastnili žádnou půdu, poskytl půdu zámeckou, aby ji mohli zdarma využívat. Vdovám a sirotkům vyplácel i roční rentu.¹⁰¹ V dobách neúrody otvíral zámecký sklep s bramborami a obilím a prodával je za velmi nízké ceny všem, kteří hladověli.

Vyvrcholením Leopoldova sociálního cítění bylo zřízení nemocnice. Nejprve se v roce 1797 jednalo o malou nemocnici v Buchlovicích z bývalé lisovny oleje s dvanácti lůžky. Z vedlejší budovy byl vytvořen byt pro lékaře. Tato malá budova však zakrátko svému účelu nedostačovala, a tak se Leopold přestěhoval na hrad Buchlov a ze zámku v Buchlovicích nechal zřídit nemocnici a starobinec. Nechal zde ošetřovat bezplatně chudé, vojáky i majetné pacienty. Za dva roky, co nemocnice na zámku fungovala, bylo ošetřeno přes tisíc dvě stě lidí.

V roce 1807 již buchlovický špitál disponoval padesáti dvěma lůžky pro nemocné, osmnácti lůžky pro churavé mužského pohlaví. Kromě těchto základních věcí pracoval pro buchlovický špitál ošetřovatelský personál, duchovní, hlavní účetní, dva domácí lékaři se dvěma pomocníky, čtyři zdravotní sestry a dvě ošetřovatelky. Lékař se kromě nemocných v nemocnici staral i o lidi v okolních vesnicích Hruškovice, Břestek, Salaš, Stupava a Staré Hutě. V tomto roce, konkrétně 14. února, nechal hrabě zřídit v žeravickém zámku malou nemocnici s osmnácti

---

¹⁰⁰ V tomto pokoji mohli chudí pracovat, spřádat za světla a tepla od 6 do 10 hodin večer. Srov. BERCHTOLD GRAF, L.: *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*. Rudolf Rohrer, Brünn 1890, s. 211-212.

¹⁰¹ Roční renta činila 50 stříbrných.

lůžky pro churavé ženy s jedním lékařem a ošetřovatelkami.¹⁰² I zde jako v Buchlovicích nemocní dostávali k dispozici oblečení, jídlo, prádlo a lékařské prostředky zcela zdarma. Každou nemocnici navštěvoval dvakrát týdně duchovní, který měl za úkol nemocné utěšovat a posilovat je ve víře. Žeravický lékař se navíc staral o nemocné ve vesnicích Oujezdec, Moravany, Medlovice a Osvětimany.

Leopold sám vypracoval nemocnicím provozní a návštěvní řád. Pacienti se léčili zdarma, léčebné výlohy platil hrabě ze svého dědictví. Vždy měli přednost poddaní z Buchlovic a okolí. O každém nemocném se vedla podrobná dokumentace i rozpis spotřebovaných léků a stravy. Na hranici buchlovského panství hrabě nechal do země zabudovat velké tabule, na kterých bylo napsáno: „*Každý nemocný najde v buchlovickém zámku přátelskou a bezplatnou péči. V nemocnici na nemocné čeká pohodlí a čistota*“. Podle vedených protokolů zde bylo v roce 1808 již tři sta patnáct pacientů.¹⁰³

I když Leopold postavil ze zámku nevšední nemocnici, jeho vášeň pro obětavost a záchranu nemocných a sociálně slabých rostla. Stal se zakládajícím členem záchranných stanic v Praze, Brně a ve Vídni.¹⁰⁴ A ani tato nová aktivita mu na delší dobu nevystačila a začal zakládat společně se svými známými lékaři filantropické společnosti. Známá je pražská a vídeňská humanitní společnost. Založené společnosti prováděly osvětovou činnost ve zdravotní péči a v záchraně životů. Vydávaly spisy a učebnice. Za jednu takovou vydanou učebnici (Učebnice praktické humanity) dostal Leopold ocenění. Prostřednictvím brněnského časopisu *Brünner patriot. Tagesblatte*¹⁰⁵ se ještě více dostal ve známost. Tehdejší společnost jej považovala za opravdu nejvýznamnějšího filantropa na Moravě. Jeho filantropická činnost byla ceněna nejen v monarchii, ale i v zahraničí.

Podle studie Jiřího Kroupy se mohl Leopold Berchtold podílet i na šíření raného liberalismu. Dokladem je jeho šíření nejen anglických, ale i francouzských myšlenek a dále založení *Humanitní společnosti*. Ta fungovala od roku 1802 do roku

---

¹⁰² WONDŘÁK, E.: *Leopold Berchtold a jeho nemocnice v Buchlovicích*. In: *Časopis lékařů českých*. roč. 113, č. 47, s. 1263.

¹⁰³ CHRÁSTKOVÁ, A.: *Lazaret na zámku v Buchlovicích (1807-1809)*. Masarykova univerzita, Brno 2010, s. 39-40.

¹⁰⁴ Nyní bychom řekli záchranné služby a první pomoci.

¹⁰⁵ Do tohoto listu přispívala reformně smýšlející šlechta. Psala články o novinkách ve společnosti, reformách v duchu pozdního osvícenství. Srov. KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*. Era, Brno 2006, s. 117-122. BERCHTOLD GRAF, L.: *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*. Rudolf Rohrer, Brünn 1890, s. 224.

1804 a scházeli se zde významní pozdní osvícenci s představiteli raného liberalismu (například Hugo Salm – Reifferschiedtu, Karel André, Ignác Lettmayer a další).¹⁰⁶

Filantropické zaměření hraběte dokládaly i jeho další činy. V roce 1805 vypukla v Krkonoších velká bída spojená s nezaměstnaností, která postihla převážně tkalce a přadláky. Tato nemilá zpráva se dostala až k jeho uším. Spojil se se svými přáteli (byli jimi Franz Deym a Maria Joseph von Geramb) a společně organizovali sbírky na pomoc těmto obyčejným lidem. Na jejich podporu se podařilo nashromáždit 64 704 zlatých a též i naturálie. V roce 1800 došlo ke vzpouře uherskohradištských vojáků v brněnských kasárnách, kteří byli pověřeni případnou obranou hranic. Šest z jich mělo být zastřeleno. Berchtold nemeškal a dva dny před popravou jel na koni do Vídně, kde probudil spícího císaře Františka I. s žádostí o udělení milosti pro vzbouřence. A to se mu také podařilo.¹⁰⁷

Hrabě Leopold měl mnoho energie a byl vytrvalého úsilí, které soustředil na aktivní pomoc lidem v širokém okolí, filantropickou osvětu (založil nemocnice, spoluzakládal filantropické společnosti) a v neposlední řadě jeho zájmů stála také publikační činnost.¹⁰⁸ Tímto zájmem přispíval k pozvednutí kulturní úrovně a vzdělanosti v monarchii. Za pomocné zásluhy pro armádu si v roce 1808 vysloužil velitelský kříž rakouského císaře Leopoldova řádu. U svých poddaných se těšil velké oblibě. Mnoho lidí jej ale považovalo za podivína. Nebylo k vysvětlení, proč vydává tolik peněz na zvelebení sociální oblasti života. Jedno z vysvětlení je jeho propagování osvícených a zejména filantropických myšlenek. Jako šlechtic se cítil být zodpovědný za blaho poddaných, ale i celého lidstva. Jádrem filantropismu a osvícenství bylo snažit se pracovat pro slabší a tím sebe i druhé vymanit z otroctví a přiblížit se k cíli života, k Bohu.

V roce 1808 byl Leopold jmenován vrchním inspektorem vojenských nemocnic a lazaretů kolem Uherského Hradiště. Jeden takový lazaret byl zřízen v blízkosti Buchlovic na Velehradě. Zde byli ubytováni vojáci po bitvě u Aspernu. Leopold do tohoto lazaretu denně jezdil, aby kontroloval jeho chod. Jedna z návštěv

---

¹⁰⁶ Srov. KROUPA, J.: *Počátky raného liberalismu na Moravě*. Studie Muzea Kroměřížska, Muzeum Kroměřížska, Kroměříž 1990, s. 121.

¹⁰⁷ MORAVIČANSKÝ, P.: *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund*. Brünn 1859, s. 59-60; Eduard Wondrák tvrdí, že tato příhoda byla dojemně smyšlená, WONDRAK, E.: *Leopold Berchtold a jeho nemocnice v Buchlovicích*. In: *Časopis lékařů českých*. roč. 113, č. 47, s. 1262.

¹⁰⁸ Jeho publikační činnost se týkala záchrany života, metody o ožívání zdánlivě mrtvých, očkování, prevence proti moru, ošetřování ran po pokousání psem, preventivní instrukce pro řemeslníky a tovaryše, hygiena. Některé ze svých prací přepracoval podle původní francouzské nebo anglické verze vydání.

se nu stala osudnou. Dne 14. června 1809 v lazaretu zachraňoval vojáka. Dával mu umělé dýchání z úst do úst a nakazil se od něj skvrnitým tyfem.¹⁰⁹ Postup nemoci byl rychlý. Hrabě se léčil na loveckém zámečku Smraďavka, kde s rodinou od roku 1807 bydlel.¹¹⁰ Bohužel ani zdravé lázeňské prostředí a dobrá lékařská péče Leopoldovi nepomáhaly. Moravičanský ve své knize napsal: „*K nebi stoupaly stovky prosebných modliteb na záchranu života milovaného bratra všech milovaných nemocných, otce sirotků, chudých a trpících, všech ohrožených a záchranářů života.*“¹¹¹ Dne 23. července byl k Leopoldovi přivolán buchlovický farář, který mu dal poslední pomazání. Ještě ten samý den hrabě upadl do hlubokého deliria. Probral se pouze jednou. V tomto stavu zůstal až do poslední hodiny svého života. Dne 26. července roku 1809 na loveckém zámečku na Smraďavce zemřel. Jeho bratranec a blízký přítel hrabě Vincenc Serényi mu poté zatlačil oči.¹¹² Hrabě byl pohřben hned druhý den v rodinné hrobce Berchtoldů v kapli sv. Barbory, která stojí na kopci vedle hradu Buchlova a zaopatřil jej podle matričního zápisu farář Šimon Hausner.¹¹³

Po Leopoldu Berchtoldovi zbyla světlá památka, ale i mnoho dluhů, a to díky jeho náročné pracovní činnosti. Jeho manželka, hraběnka Johanka, se ujala jménem nezletilých synů správy statků. Zemřela pět let po Leopoldovi dne 11. dubna 1814. Rovněž byla pochována v rodinné hrobce, v kapli sv. Barbory. Další správy panství se ujal Leopoldův první syn Zikmund. Od smrti Leopolda utrpělo panství značné finanční ztráty a muselo být s velkým úsilím sanováno. Ještě několik desetiletí hrozila panství exekuce. Uvažovalo se dokonce i o jeho prodeji židovskému bankéři Šalamounu Rothschildovi. Naštěstí se tak ale nestalo. Zadlužené panství odkoupila Ludmila Vratislavská z Mitrovic.

---

¹⁰⁹ Srov. BERCHTOLD GRAF, L.: *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*. Rudolf Rohrer, Brünn 1890, s. 238-239.

¹¹⁰ Lovecký zámeček na Smraďavce sloužil jako domov Leopoldově rodině od roku 1807.

¹¹¹ MORAVIČANSKÝ, P.: *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund*. Brünn 1859, s. 71.

¹¹² BERCHTOLD GRAF, L. *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*. Rudolf Rohrer, Brünn 1890, s. 240.

¹¹³ Srov. CHRÁSTKOVÁ, A.: *Lazaret na zámku v Buchlovicích (1807-1809)*. Masarykova univerzita, Brno 2010, s. 10.

4. Co se o hraběti Leopoldu Berchtoldovi psalo

Doba osvícenství byla časem sebereflexe i rozhodování v morálním i veřejném angažmá. Byla také závislá na médiích, jakými byly noviny či časopisy. Důležitým centrem myšlenkového dění se staly různé spolky a společnosti, ve kterých jejich členové mohli bezpečně diskutovat o různých zajímavých tématech. Tyto spolky a společnosti vydávaly své spisy, kterými se snažily zprostředkovat a propojit realitu se světem nových myšlenek, vynálezů a prostředků. Těmto médiím se docela dařilo.¹¹⁴ Vycházelo jich několik desítek. Spolkům a společnostem šlo o nápravu společnosti a státu, o osvícení lidu. Hlásily se k podpoře všeobecného blaha. Členové v nich měli prostor veřejně mluvit se stejně smýšlejícími osobami o svých zájmech.¹¹⁵

Hrabě Leopold Berchtold byl členem hned několika společností, které vydávaly své časopisy. Proto není nijak neobvyklé, že se několikrát tyto listy o něm zmínily. Měl zajímavé nápady, konal obdivuhodné činy a přinášel nové myšlenky – to je právě to, o co se osvícenská společnost zajímala a co chtěla lidem zprostředkovávat. Podstatnou část písemných reflexí o hraběti zaujímají v Miscelániích fondu rodu Berchtoldů novinové a časopisové články. Najdou se tam i dvě přepsané básně. Mimo Miscelánia se daly dohledat i tři cenné knihy. Všechna psaná reflexe o hraběti dotváří jeho vnější společenský obraz. U podstatné většiny osob či novinových deníků, které se o něm zmiňovaly, zrcadlil hrabě dobový ideál moderního šlechtice. Otázkou zůstává, zda by byl tak významný a zajímavý, kdyby nepodnikl svou dobrodružnou sedmnáctiletou cestu po několika kontinentech a kdyby na ní nevydával a zdarma neposkytoval své zajímavé spisy jako část osvícenské osvěty. V rámci tohoto výzkumu mohu potvrdit, že zahraniční cesty hraběte se velkou většinou podílely na utváření jeho osobnosti a vzdělanosti. Na svých cestách nasbíral mnoho cenných zkušeností a rad, které zahrnul do svých děl i do praktické stránky své činnosti.

Hrabě dnes zůstává spíše zapomenutou postavou v našich dějinách. Osobnost tohoto člověka si proto zaslouží připomenutí. V 19. století jej opěvovalo nemálo osobností, které se s ním přímo stýkaly anebo se o něm zprostředkovaně dozvěděly.

---

¹¹⁴ DULMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století)*. Náboženství, magie, osvícenství, Argo, Praha 2007, s. 221-243.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 226-230.

Mnohokrát se o Leopoldovi psalo na předních stránkách tehdejších novin a za svou činnost byl nazván „...skvělící se hvězda první třídy mezi Slovany a zaslouhuje si pozornost.“¹¹⁶ Takto jej v roce 1837 zvelebil autor jeho krátkého životopisu František Kampelík. Životopis vyšel v *Časopise českého musea*. Redakce, která na první straně časopisu podala velmi stručné shrnutí různých zmínek o tomto pozoruhodném muži, uvedla, že Kampelíkovo pojednání je „...něco ouplnější, kterémuž v našem Časopisu místočko rádi přejeme.“¹¹⁷ O výklad života i cest hraběte Leopolda Berchtolda se snažilo několik zájemců, avšak tehdy vznikající paměti nebyly rozsáhlé a mnohokrát se i opakovaly. V několika případech by se dalo říci, že autoři od sebe nepatrně opisovali. Na čtrnácti stranách Kampelíkova životopisu je hrabě líčen jako velký příklad humánního chování vůči nemocným, trpícím, sirotkům či bídou ztrápených lidí. Pomáhal kde mohl. Zdá se to mnohdy až neuvěřitelné, ale prameny tuto, již historickou skutečnost, též dokládají.¹¹⁸ Pohyboval se na pomezí 18. a 19. století. Byla to doba, která přinesla nemalý rozvoj společnosti v různých odvětvích činnosti a Leopold nemalou měrou k tomuto rozvoji rozhodně přispěl. Již za jeho života mu rostla popularita. A to nejenom v okolí jeho panství, ale téměř v celé Habsburské monarchii a západní Evropě. Vše bylo zapříčiněno jeho neobvyklými činy, dobrými skutky a laskavou povahou. Pamětníkům a životopiscům hrabě Berchtold vešel do paměti jako neskutečný filantrop.

Hrabě Leopold Berchtold Howard západních Slovanů je název článku v *Časopise českého musea* od Františka Kampelíka. Byl napsán v době, kdy česká společnost hledala své pravé vzory, které by svým aktivním životem pomohly povzbudit český národ k činům. Cenila se na něm jeho šlechtná povaha, která byla vyzdvihována jeho dobrotivými činy. Měl se stát příkladem pro českou společnost, která tehdy jakoby spala. František Kampelík byl na svůj objev hraběte Leopolda náležitě hrdý: „Geniální hlavy, slavné muže v oboru umění a vědectva, slovatné vojenské vůdce a důvtipné státníky máme společně s jinými národy; ale mužem velkého ducha a plápolajícího srdce láskou pro blaho a štěstí lidské, jenž by nejen slovem, ale šlechtným činem napomáhal, jsa okrasou člověčenstva, jako hrabě

---

¹¹⁶ KAMPELÍK, F.: *Leopold Hrabě Berchtold, Howard západních Slovanů*. Časopis českého musea, ročník XI., 1837, s. 2.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 2.

¹¹⁸ Prameny vztahující se ke zdravotní péči na zámku v Buchlovicích. CHRÁSTKOVÁ, A.: *Lazaret na zámku v Buchlovicích*, MUNI, Brno 2010.

Leopold Berchtold, málo národů se honositi může. Nám Slovanům dopřáno, takového muže za našeho rodáka počítati v Čechách narozeného Morava družná k své ozdobě vychovala.“¹¹⁹ Opakování je matkou modrosti, jistě tvrdil i Kampelík, protože potvrdil, že Leopold byl ve světě velmi známý a vyšlo o něm již několik zmínek. Avšak česká, kromě pocty Bohumila Tablice z roku 1813¹²⁰ a epické básně Věnceslava Svobody s názvem *Leopold hrabě Berchtold (podle Dra. Weissenbacha; we sbjrce básnj prof. Kolárem vydaných)*,¹²¹ žádná.

František Kampelík využil své dílo *Hrabě Leopold Berchtold Howard západních Slovanů* k posilnění sebevědomí národa, vlasteneckví a následování příkladu. Dostí jej tehdy trápilo, že se památka velebného hraběte utopila vlivem válečných událostí v zapomnění. A přitom mohl charakter hraběte působit jako lék na poraněnou vlasteneckou duši. Považoval za ostudné, že do roku vydání jeho životopisu, se Leopoldovi nedostala žádná pocta a tolik by si ji zasloužil. Naproti tomu „*Národ britanský ctí svého Howarda pomníkem ve svém národním Pantheonu a v našich vlastech cizotou zmámených ani tabulka mramorová neohlašuje potomstvu šlechtného Berchtolda!*“¹²² I když tato slova znějí trochu zlostně či jako nářek, Kampelík přesto nepovažuje za důležité vzdát Leopoldovi čest skrze mramorovou tabulku, nýbrž si mnohem více přeje, aby „*Místo soch a mramoru za pomník tohoto šlechtného Slovana, stoj zde čin jemného lidomila k následování, který v letopisech člověčenstva co záře se skví.*“¹²³ Dílo Františka Kampelíka je krátké, zato však první v českém jazyce, kterým chtěl vyjádřit svůj vlastenecký postoj skrze lidumilného šlechtice a dát najevo, že je tu možnost naděje a tužby, která může být naplněna skrze aktivní činy. Čtyřicátými léty 19. století podle Kampelíka zmítají spíše „*Malátnost a ochablost*“,¹²⁴ jež tuto naději a tužbu vzdalují. Na konci svého díla připisuje jednu provokativní větu, nad kterou se má laskavý čtenář zamyslet: „*Jest jaká duše jenž by se při odblesku takového činu nerozplývala?*“ Touto větou měl Kampelík na mysli Leopoldův velmi zajímavý čin, kdy prosil u císaře Františka I. o milost pro moravskou legii, která se v roce 1797

---

¹¹⁹ Tamtéž, s. 3.

¹²⁰ Bohuslav Tablic uctil památku hraběte Leopolda Berchtolda v časopise Lidumil z roku 1813.

¹²¹ Báseň Dr. Weissenbach vyšla v roce 1837 jako příloha časopisu Květy.

¹²² KAMPELÍK, F.: *Leopold Hrabě Berchtold, Howard západních Slovanů*. Časopis českého muzea, ročník XI., 1837, s. 13.

¹²³ Tamtéž, s. 13.

¹²⁴ Tamtéž, s. 14.

zbídačená vracela z války a na hranicích česko-rakouských byla rozpuštěna. Tito vojáci, jak popisuje většinou otcové rodin, se kvůli bídě dali na rabování a měli být potrestáni smrtí. Leopoldův čin byl velmi odvážný a dokazoval jeho věrnost a zájem o poddané. Víceméně byl tento skutek velmi naivní. I takto vylíčeným příběhem chtěl dát Kampelík najevo, že všechna šlechta neshromažďuje pouze jmění, neporoučí svým poddaným a nesužuje je bídou, ale myslí i na ostatní. Autor žil v domnění, že hrabě Leopold patřil ke světlým výjimkám aristokratické společnosti.

František Kampelík se skrovně na čtrnácti stranách zmiňuje i o jeho cestách, které podle něj nesloužily k nashromáždění vědomostí, nýbrž aby tam též šířil ze své „čistolidské lásky“¹²⁵ blaho. Zmiňuje se i o knize s názvem *Essay to direct and extend the inquiries of patriotic travellers*, kterou hrabě Berchtold vydal v roce 1789. Tato kniha pojednává o vlastních zkušenostech hraběte (můžeme se v ní dočíst například o chování v cizině, předpisech, nebezpečí na cestách), kterých nabyl na svých cestách a chtěl se s nimi podělit s dalšími cestovateli, jež se do ciziny teprve chystali.

O Berchtoldově cestách stručně vyprávěl v českém jazyce i učitel Josef Vajda na c.k. normální hlavní brněnské škole. V roce 1863 vydal útlou knížku v brněnském nakladatelství Viléma Fouska s názvem *Hrad Buchlov a dějiny jeho*. Knížka měla sloužit především velehradským poutníkům a návštěvníkům hradu Buchlova jako „dárek na památku své pouti a též přičiň k vzdělání lidu svého“. Pan učitel Vajda sepsal své dílo na základě pramenů, jak tvrdí na úvodní straně. Cesty hraběte Leopolda označil jako ty, které nesloužily pouze jako rozmnožení jeho vědomostí, „...nýbrž hlavně k tomu, by štěstí i bídu člověčenstva prozkoumal a prostředky a ústavy k odstranění nouze i mimo svou vlast poznal.“¹²⁶ Co jej nejvíce na cestách hraběte zaujalo, byl osud křesťanských otroků, oběti morů a to, jak se k těmto situacím hrabě postavil: „Vydal mnoho spisů, jež všechny účel ku odpomnožení chudoby, chořinství a nebezpečí života mezi člověčenstvem měli; psal je vždy v řeči onych zemí, ve kterých se právě zdržoval a pak je obyčejně zdarma rozdával.“¹²⁷ Více zmínek o cestách Leopolda se v této útlé knížečce nenachází. Pro stručné

---

¹²⁵ Tamtéž, s. 4-8.

¹²⁶ VAJDA, J.: *Hrad Buchlov a dějiny jeho*. Vilém Foustka, Brno 1863, s. 31.

¹²⁷ Tamtéž, s. 32.

seznámení čtenáře s významnými dějinami hradu Buchlova tato informace zcela stačila. Sám Josef Vajda nechtěl čtenáře hltit rozsáhlým dějepisným dílem.¹²⁸

Do roku 1837 o Leopoldovi nevyšla žádná ucelená monografie, která by shrnovala jeho zajímavý život i dílo, na kterém usilovně pracoval. V průběhu 19. století vycházely krátké i delší zmínky v časopisech nebo v novinách. V roce 1859 vydal obrozenec František Pluskal Moravičanský Saleský knížku s názvem *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund*.¹²⁹ Pluskal Saleský byl brumovský lékař a vlastivědec, který od roku 1852 do roku 1872 působil na Velehradě. Často přispíval do botanických, lékařských a hospodářských časopisů. Při pobytu na Velehradě jej velmi zaujalo jeho okolí a nedaleko na kopci tyčící se hrad Buchlov. Své dílo věnoval nestoru české botaniky lékaři hraběti Bedřichu Berchtoldovi, jenž se zasloužil o rozkvet tohoto vědního oboru a byl zároveň nevlastním bratrem hraběte Leopolda Berchtolda. Kniha je psána v německém jazyce. Autor se nejprve snažil o stručný náhled na příslušníky rodu Berchtoldů a zbytek knihy věnoval líčení života lidumilného buchlovského šlechtice, jenž svůj život a majetek dával k dispozici chudým a nemocným. Pluskalovo dílo je již opatřeno poznámkovým aparátem a na konci knihy se nachází výčet pramenů, které prošel a s jejichž pomocí sestavil svou práci. Jednalo se o osobní spisy hraběte (část korespondence, nemocniční protokoly, faktury, statě o něm, jeho medailony od několika spisovatelů a bibliografii). Na konci knihy čtenář najde i několik ukávek osobní korespondence Berchtoldů, což dělá tuto knihu ještě zajímavější.

Snahy Pluskala o sepsání biografie Leopolda Berchtolda byly mnohem větší než snahy jeho předchůdce Františka Kampelíka. Obě díla se ovšem nedají skutečně srovnávat, poněvadž František Kampelík svůj článek napsal pro Časopis českého musea a byl tedy i omezen počtem stránek. Nicméně obě díla patřila k prvním zábleskům. Jejich cílem bylo dát na vědomí, že existoval velmi významný šlechtic, jehož činy a skutky si zaslouží pozornost. Přesto je Pluskalovo dílo laděno poněkud jinak než dílo Kampelíkovo. Pluskal se prostřednictvím osoby Leopolda Berchtolda nevyjadřoval k povzbuzení ztraceného češství, jeho biogram se blížil spíše k vědecké práci. O cestách hraběte se Pluskal rozepisuje v mnohem větší míře. Na sedmnácti stranách Leopoldova biogramu popisuje konkrétní významné činnosti, jež vykonal

---

¹²⁸ Srovn. VAJDA, J.: *Hrad Buchlov a dějiny jeho*. Vilém Foustka, Brno 1863, s. 1.

¹²⁹ SALESKÝ, F.: *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund*. Brünn 1859.

na cestách v různých místech, kde se vyskytl. Velmi oceňuji styl, kterým je tato část knihy psána - bez velkých emocí a sentimentálně laděných informací.

Další osobou, která se pokusila do své práce zahrnout informace o tomto zajímavém hraběti, byl jeho vnuk Leopold II. Berchtold, syn hraběte Zikmunda I. V roce 1893 mu vyšla kniha s názvem *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im Mährischen Marsgebirge von Berchtold Leopold*. V tomto rozsáhlejší díle, jež obsahuje 349 stran, je sesbírána historie hradu Buchlova od jeho počátků až po generaci Berchtoldů. Autor zde věnoval hraběti Leopoldovi Berchtoldovi širší prostor. Žádnému jinému vlastníkovvi hradu Buchlova nevěnoval ve své knize tolik pozornosti, jako právě svému předkovi hraběti Leopoldovi. Ovšem pokud srovnáme knihu Pluskala Saleského a Leopolda II. Berchtolda, zjistíme, že obě knihy se obsahem textu o výše jmenovaném hraběti velmi podobají. Dá se říci, že líčení života hraběte od jeho vnuka Leopolda II. je až na několik informačních výjimek přepisem od Pluskala Saleského. Naproti tomu se Pluskal ve své knize hodně věnoval i spisům, které zkoumaný hrabě na cestách vydával. O tento fakt je dílo Leopolda II. Berchtolda ochuzeno. Nicméně i ke konci 19. století se hrabě Leopold Berchtold a jeho činnost dostala do povědomí čtenářů. Byla to poslední souvislejší zmínka, která o hraběti i jeho cestách vůbec vyšla.

Nesmím opomenout ani skutečnost, že kromě těchto zmíněných písemných pozůstalostí se Leopold dostal do básní a novinových plátků tehdejší Habsburské monarchie. V českém jazyce mu byla pocta poprvé připsána v roce 1813. Jednalo se o spis Bohuslava Tablice¹³⁰ v knize *Lidomil*. Následovala epická báseň Věnceslava Svobody¹³¹ v příloze časopisu *Květy* z roku 1837. Báseň obrozeného básníka Svobody s názvem *Leopold hrabě Berchtold* je plná emocí a je nacionálně laděná. Autor v ní poukazuje na skutečnost, že bohatství a krása člověka a země se neskrývá ve válečném umění a v získávání moci:

„Odwrať zraky od válečných bauřj,
Pakli prawou hledáš šlechtnost;
We záhubném blesku, hromu, kauři,

---

¹³⁰ TABLIC, B.: *Býti poučující, kterak by lidé... šťastně retování mohly*. Wacow 1813.

¹³¹ SVOBODA, V.: *Leopold hrabě Berchtold*. In: *Květy*. č. 7, Praha 1837, s. 25-27.

*Genom Lutie zuřj ukrutnost.
Prawá cnota k niwám tauřj klidným,
By tjm kwetla w tichu krásněgi,
Skryta přede wrahů šlápěgi,
Přede drawců ljtých okem sljdným. “¹³²*

Verše básně poté nabývají nadějného a oslavného rázu. Básník objevil muže, jenž není krásný svým vojenským duchem nýbrž srdcem, které chce konat dobro lidem a milovat je:

*„Přebýwá zde člowěk w starém hradu,
Který wýše stogj u trůnu
Tam, kde rozum – srdce magj wládu,
Neřli pluky zbrogných drabaunú:
Člowek to, genz prawé blaho,
krásu Wřude wůkol sebe rozsřwá;
Gako andel lidstwo owřwá,
Negsa widěn přinášř mu spásu. “¹³³*

Báseň ladně pokračuje důležitými činy lidumilného hraběte Leopolda Berchtolda. Dá se z ní vydedukovat, že Leopold je považován za šlechtice moderního typu. Ke svým poddaným se choval dobrotivě a pomáhal jim:

*„Třebat’ zewnitř nezdoj geg řády –
Wnitřj gest on krásy dědicem.
Před njm sluha w prachu se neswřjg,
Žadný wězeň w slzách netone;
Geho důchody - kdoř uhodne
Wáhu minej, kteran srdce bygř?
Wřak než umdlj ruka we strunách,
Zazni po wřech wlasti končinách:
Morawan to! – Berchtold geho gméno! “¹³⁴*

---

¹³² SVOBODA, V.: *Leopold hrabě Berchtold*. In: *Květy*. č. 7, Praha 1837, s. 25.

¹³³ Tamtéž, s. 25.

¹³⁴ Tamtéž, s. 26.

Aby čtenář lépe pochopil smysl textu a blíže se dozvěděl o tomto významném Moravanovi, připojil autor na závěr básně krátký text. V tomto krátkém sdělení i Svoboda líčí hraběte jako člověka, jenž měl zářivou duši a štědré srdce vůči chudým a nemocným. Na závěr připsal pro tehdejší lid povzbudivou zvolací větu: „*Ó by geho duch, co dobroděgný genius prawé lásky a šlechetnosti, mezi námi dlel a podobnými skutky se gewil!*“¹³⁵

Další osobností, která objevila osobnost hraběte Berchtolda, byl slovenský kněz a obrozenec Bohuslav Tablic.¹³⁶ V roce 1813 vydal překvapivě českou knížku s názvem *Lidomil býti poučující, kterak by lidé... šťastně retování mohly*. Tato nenápadná kniha má velmi zajímavý obsah. Tablic přeložil vybrané pasáže Leopoldova spisu s názvem *Kurzgefaste Methode alle Arten von Scheinbartodten wider zu beleben*¹³⁷ a vložil je do své knihy. Leopold v tomto spisu upozorňuje na různá nebezpečí na cestách i v přírodě a radí, jak se jich vyvarovat. V závěru knihy se nachází kapitola o zachraňování (v dobové řeči je nazváno „*retování*“) lidí v různých nebezpečích života. Tablic tuto knihu určil všem bez rozdílu vzdělání. Autor coby hrdý Slovák své dílo nezapomněl i nacionálně naladit. Doufal, že se dostane i do jeho v té době dosti ztracené vlasti a Slováci přijmou Berchtolda za svého.¹³⁸ Z důvodu snadnějšího přístupu tuto knihu vydal v českém jazyce. Uvědomoval si, jak důležité je umět zachránit svůj i cizí život a zvláště předcházet nešťastným životním příhodám, které končí smrtí. Potvrzují to jeho slova v úvodní předmluvě: „*Že by mnozí lidé v nassi vlasti každodenně do nebezpečenstwj smrti vpadali, o tom smutná zkussenost nás přeswěščuge. Gedni hynou ohněm, ginj wodami, ginj ginými nebezpečenstwjmi.*“¹³⁹ Spis *Lidomil* je psán na památku hraběte Berchtolda, který se tolik zasloužil o blaho lidí: „*Vděčné památce hraběte Leopolda Berchtolda. Morawské. Sláwie. miláčka. cisařstwj. Rakauského. howarda. mudrce. křestana. vlastence. znamenitého. kterýžto. sedmnácte. života. roků. w Ewropě. Asyi.*

---

¹³⁵ Tamtéž, s. 27.

¹³⁶ Bohuslav Tablic (*5. 9. 1769 České Brezové, +23. 1. 1832 Kostolné Moravce) byl slovenský kněz, překladatel, literární historik, básník a obrozenec. Společně s Palkovičem se zasloužil o zřízení katedry řeči a literatury česko-slovanské na evangelickém lyceu v Bratislavě a později vybuodoval obdobnou katedru na lyceu v Banské Štiavnici.

¹³⁷ BERCHTOLD, L.: *Kurzgefaste Methode alle Arten von Scheinbartodten wider zu beleben*. Wien 1791.

¹³⁸ Srov. TABLIC, B.: *Lidomil býti poučující, kterak by lidé... šťastně retování mohly*. Wacow 1813, s. 4-5.

¹³⁹ TABLIC, B.: *Lidomil býti poučující, kterak by lidé ... šťastně retování mohly*. Wacow 1813, s. 4.

Afryce. přeputoval. tisýcnásobné. nebezpečnstwj. na wodách. na susse. neohrožený. hrdina. podstaupil.“¹⁴⁰ Tablic v roli kněze nezapomínal čtenáře poučit také nábožensky. I v takové oblasti, kde se jedná o ohrožení a záchranu života, dokázal použít inspiraci z Bible (Jan 3,16). Tvrdil, že pokud mnoho lidí hyne vlivem různých nebezpečných situací, stavů, je to ohrožující stav jak pro osadu, tak i pro město. Lidé by se tedy měli naučit pomáhat a zachraňovat životy.¹⁴¹

O Leopoldovi se mohli lidé tvořící intelektuální kulturu dozvědět široko daleko prostřednictvím zmínek v novinách, v nichž se o něm občas psalo. Po jeho smrti vyšlo i několik zpráv o jeho úmrtí, které dávaly najevo jeho významné úsilí, jež na dlouhou dobu nikdo nepředčil. Zprávu o jeho úmrtí přinesl taktéž francouzský časopis *Journal L'Empire* číslo 10 z roku 1809: „*Hrabě Berchtold uvědomělý aktivní filantrop přinesl oběť. Změnil svůj zámek ležící na Moravě v nemocnici pro raněné. Nervová horečka, která se rozšířila po vojenské okupaci, ukončila jeho dny života. Cestoval třináct let po Evropě a čtyři léta po Asii a Africe. Učil o různých příčinách lidského neštěstí. Cesta do jeho vlasti mířila do Humanitní společnosti a různých jiných dobročinných institucí.*“¹⁴²

O rok později je uveřejněna v londýnském časopise *Literary Panorama*, který vydával Charles Taylor, o Leopoldově úmrtí zpráva, což dokládá, že se ve Velké Británii na památku tohoto věhlasného muže nezapomnělo. Těmito slovy tehdy uctil tento časopis jeho památku: „*Nedávno v lázních Smradavka na Moravě zemřel Howard Rakouska, oběť humanitního úsilí. Cestoval třináct let a k tomu čtyři léta po Asii a Africe. Obeznámený se štěstím a bídou lidstva, snažil se všemožně podporovat a mírnit utrpení. Přestavil pěkný zámek v Buchlovicích na nemocnici pro nemocné a raněné z celého Rakouska. Při navštěvování nemocnic chytnul epidemii, dostal horečku, která ukončila jeho život. Tento šlechtic, známý svou laskavostí, charakterem a úsilím zemřel na horečku na jeho pozemku v Buchlovicích na Moravě. Měl padesát let.*“¹⁴³

Další zpráva o Leopoldově činnosti byla zveřejněna v listu *Hamburgische Nachrichten* ze 6. srpna roku 1804. O vydávání novin se v roce 1792 zasloužil

---

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 2.

¹⁴¹ Srov. TABLIC, B.: *Lidomil býti poučující, kterak by lidé... šťastně retování mohly.* Wacow 1813, s. 6.

¹⁴² BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe.* Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 311, karton 60, f. 70.

¹⁴³ Tamtéž, s. 37.

Johann Heinrich Hermann. Zprvu byly intelektuálním listem a poté se staly i listem inzertním. Do nich se postupně vkládaly zábavné zprávy, příběhy, politické zprávy, úvahy a charitativní dění. V této době byl hrabě Leopold velmi aktivní. Podílel se na zakládání několika společností, uvažoval o založení nemocnice na svém zámku a hledal podporu. V německém listu *Hamburgische Nachrichten* byl na první straně uveřejněn přínos Leopoldova aktivního života. A poté svolání o nově založené humanitní společnosti ve Vídni: „Žádnému muži, jehož síla vůle se nacházela mezi jeho bližní, může jeho vážená důležitost jména tohoto vznešeného Němce být neznámá. Skrze jeho cesty, skrze velkou část Evropy nýbrž také i Afriky, které měly všechny filantropický účel, množila se vůle lidskosti a mírnilo se utrpení, které skrze vydané díl mnoha spisů, které právě tyto tendence čistě měly. Získával úcta a láska všeho dobra. Všude kam přišel, hledal druhého howarda, ale zaslouží si to plně samé, protože jeho úsilí bylo šířeno – ony vynálezy, které k záchraně lidí v ohrožení života zhotovil buďto skrze návrhy jiných zemí přes které cestoval nebo vydával skrze všeobecně vydané známé spisy. Sám pronikl až do některé oblasti Afriky, aby prozkoumal lékařskou péči v zemi, kde bývá mor a aby se poohlédl po prostředku jisté ochrany proti této smrtelné nemoci. Ovocem této cesty hraběte bylo zabránit šíření moru a najít léčebný prostředek proti němu, ten s olivovým olejem, který se ve vtírání do kůže, též se drží dieta. Tato zpráva vyšla v roce 1797 v jednom spisu, který byl přeložen do ve všech jazycích národů a zvláště tam, kde pučel mor. Příroda tohoto muže vybavila duchovními a tělesnými vlastnosti skrze něž jej vedla osudem.“¹⁴⁴

Leopold Berchtold patřil do brněnské Společnosti přátel přírodovědy a vlastivědy, která vydávala od roku 1800 německy psaný list jménem *Patriotisches Tageblatt*. V Leopoldových Miscelláních je tento časopis zastoupen ročníky 1800 až 1804. Kolem tohoto listu i společnosti se stýkali starší příslušníci pozdního osvícenství s mladšími a již romanticky orientovanými intelektuály a úředníky. Časopis vydával Karel André a tvořil jej Heinrich Riecke.¹⁴⁵ Obsah tohoto listu byl dosti rozmanitý. V mnoha číslech najdeme zprávy o nových technologiích, sekci o životě a zdraví, morálce, soukromé zprávy, otisky zajímavé korespondence, zprávy o vlastencích a vlasteneckých činech, vyučování, výchově atd. První zmínka

¹⁴⁴ Hamburgische Nachrichten. Hamburg 1804, In: BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 311, karton 60, f. 76.

¹⁴⁵ Srovn. KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*. Era, Brno 2006, s. 248-249.

o hraběti je v listu z 30. a 31. října 1800. Pod článkem je autor podepsán pouze signaturou „Z“. Článek pojednává o činnosti hraběte a autor předkládá jeho bohatou publikační činnost: *„Hrabě Leopold Berchtold, v Čechách narozen, současný pán na Buchlově, prokázal dobro nedaleko okresního města Uherského Hradiště na Moravě. Nespokojen s tím, aby u každé smolné příležitosti slzy jeho trpících bližních v utěšení sušil, podniknul tedy několik let skrze mnoho a dálných oblastí naší planety daleké cesty, jen kvůli lidskosti a jeho vlasti. Důkazem jsou všemu světu jsou předkládané spisy. Ukazují jeho dobročinnost a vůli lidskosti šířit jeho práce dále. U většiny jeho práce nechtěl, aby čtenáři znali autora o čemž se blíže vysvětlil v práci Versuch die Grenzen der Wohltätigkeit. V zahraničí ho již znají, neboť všude, kde způsobil jeho srdce tepalo, dostal stroje k zachraňování lidí, podporoval a působil dobro, kde jen mohl bez hluku, člověk mu děkoval otevřeně. Po stránce výdělků hodnocen nebyl. Ke konci má přání, chtěl aby totiž jeho spisy vzali lidé k srdci a uposlechli chtěli by je.“*¹⁴⁶

Zdá se, že zatím všechny úryvky z novin jsou svým obsahem podobné. Každý pojednává o skutečnosti, podle níž byl hrabě Berchtold opravdu člověkem, kterého mnozí obdivovali a stal se jim vzorem. Tomuto faktu je možné uvěřit už kvůli jeho vydaným spisům, kterými dával najevo, jak moc mu záleží na blahu lidstva i vlasti. Je možné ho tedy brát jako velmi vzdělaného člověka, který neváhal obětovat vše, co měl, což se tak často nestává. Je velmi neobvyklým typem šlechtice, jehož cesty, i když mu bylo při odjezdu z domova jedenadvacet let, již kavalírské nebyly. Jeho osobnost byla pro tehdejší společnost velmi přínosná. Povíдалa si o něm polovina Evropy. Některé zprávy z deníku *Patriotisches Tageblatt* o hraběti Berchtoldovi jsou přímo o jeho aktuální činnosti. Dokládá to například článek z 19. ledna roku 1801: *„U této příležitosti ukážeme si jeho nedávné dobrodiní ušlechtilého hraběte Leopolda Berchtolda. Jel na koni do Koryčan jako jiný den. Každého nešťastného podaroval na spáleništi 5 fl. (snad došlo k požáru lesa, pozn. autora). A nechal u vrchního úřadu přerozdělit 100 guldenů mezi ostatní. Ještě nechal v Koryčanech označit dubové dřevo v jeho hlubokých lesích, aby si jej mohli ti nešťastníci vzít. Není často zřejmé, aby o takto ušlechtilém hraběti, velkému dobročinnému muži 18. století, bylo v tomto Tageblatte číslo 68 a 69 řečeno málo? Neboť denně se rozvíjí nové vlastnosti, denně se hledá zřetel jak hojný jeho úmysl,*

---

¹⁴⁶ Patriotische Tageblatt. Brünn 1800, In: BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 311, karton 60, f. 8c.

jako velké a jeho vznešené srdce je. Sad ovocných stromů, jeho neúnavné zdokonalování nemocnice, chudých, škol a ekonomie, institucí a jeho poddaní mu zato blahořečí.“¹⁴⁷

Redaktoři *Patriotisches Tageblatt* odpovídali i na různé dotazy čtenářů, také vyhlašovali cenu za zajímavou činnost a poté i odměňovali výherce. V čísle z 3. června roku 1802 se psalo: „... o nějakém málo známém moravském hraběti, který vyřknuł mezi jiné cenově hodnotné otázky následující: Co za nemoci, komplikace, skryté příčiny existují? Které obyvatelstvo v každé provincii dědičných zemí nejvíce snižuje? Které jsou skutečné příčiny jejich počátků, původu? A jaké jsou jisté prostředky k jejich předcházení? Cena za 50 dukátů za nejlepší odpovědi. Ještě tato cena nebyla zasloužena. Žádný jedinečný list dosud na otázky neodpověděl. Proto v čísle 15 nynějšího století jsou obnoveny a ještě jsou pořád otázky, o zamyšlení a pile lékařských vlastenců ceněny. Chceme, aby oněch 50 dukátů bylo až do konce roku podarováno.“¹⁴⁸

Zájmová činnost hraběte Leopolda Berchtolda byla velmi rozsáhlá. Čas od času vyhlašoval soutěže, které byly zaměřeny buď na vynalezení záchranných prostředků nebo na záchranu lidského života. Veřejné soutěže byly vypisovány v tehdejších dobových tiscích. Samozřejmě tato cena, o které se píše v čísle ze 3. června roku 1802, nebyla jediná. Eduard Wondrák v *Časopise lékařů českých* z roku 1974 ve svém článku napsal, že již v roce 1800 vypsali cenu 50 dukátů za nejlepší práci o vynálezech a strojích pro záchranu lidí v nebezpečí života. Vyhrál ji Bohuslav Tablic, který poté ve své knize *Lidomil býti poučující, kterak by lidé... šťastně retování mohly oslavuje Leopolda Berchtolda na prvních stranách.*¹⁴⁹

Leopold Berchtold podporoval jak dobré činy, tak i rozvoj vědy. Do tehdejších českých zemí šířil nauku první pomoci Williama Hawese, kterou se přiučil v Anglii v rámci *Humanity Society*, které byl i členem. Podílel se na zakládání záchranných stanic v Praze (v roce 1797), Brně (v roce 1801) a ve Vídni (v roce 1803). Vydával na svou dobu velmi pokrokové a svým obsahem důležité spisy, které měly dva účely - varovat a pomáhat. Leopoldův život se točil

¹⁴⁷ Patriotische Tageblatt. Brünn 1801, In: BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 311, karton 60, f. 8c.

¹⁴⁸ Patriotische Tageblatt. Brünn 1802, In: BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 311, karton 60, f. 11c. Zpráva o vyhlášení soutěže o hledání odpovědí na otázky byla vyhlášena již v roce 1801.

¹⁴⁹ WONDRAK, E.: *Leopold Berchtold a jeho nemocnice v Buchlovicích*. Časopis lékařů českých, roč. 113, č. 41, 1974, s. 1260-1264.

kolem filantropie. Vyvrcholením jeho filantropické činnosti bylo zřízení nemocnice na buchlovském zámku. Ke vzniku nemocnice značně přispěly jeho zkušenosti z cest. Zaměřil se na pozorování kultury a sociálního života. Svě zkušenosti a znalosti, které na cestách posbíral, využil při založení nemocnice. Soustředil se na poznávání zahraniční medicíny a tyto poznatky neváhal přenést i do habsburské monarchie. Za všechnu dobročinnou i vědeckou činnost byl Leopold čestně odměněn.¹⁵⁰

Doba, ve které Leopold žil, byla dosti dynamická. Osvícenské myšlenky, které přinášely nové názory na hodnoty života a změnu myšlení, s sebou nesly i reformy pro společnost. Vše se dělo vlivem rozumu, individuálních schopností a vůle.¹⁵¹ Ačkoliv se hrabě Berchtold zpočátku jevil jako osvícenský filantrop, postupem času prošel jakousi vnitřní změnou. Historik Jiří Kroupa změnu jeho myšlení usuzuje jednak dle knih, které se nacházely v jeho knihovně, a též i podle jeho korespondence.¹⁵² Berchtold zpočátku velmi věřil myšlenkám osvícenství a dokonce i osvícenství revolučnímu. V tuto dobu ležela v policích jeho velké knihovny ideologická díla Voltaira, Rousseaua, Diderota, Volney, Mirabeau a Concerdota. V další fázi života se od ideologie osvícenství odpoutává a přilne k filantropismu (vlastnil dílo Ewalda). Do své knihovny posbíral i pár děl romantiků, například Chauterbrianda, Hormayra a Gottfrieda.¹⁵³ V roce 1803 se Leopold vzdal veřejného hlásání osvíceneckých myšlenek v jednom z dopisů, který je citován v knize *Alchymie štěstí* Jiřího Kroupy: „Protože je mi známo, že vláda o lidových slavnostech, osvícenství a o společnostech nechce vůbec nic vědět, tak přenechávám vaší laskavosti, abyste publiku v krátkosti řekl, že je zbytečné o těchto již ukončených třech předmětech psát. Úsudek špatně smýšlejících lidí mne nemůže zadržet od plnění povinností dobročinnosti ze všech sil. Když mi však názory vlády jsou přesně známy, nesmím proti tomu nic dělat, protože bych jí byl podezřelý, zvláště podporou tak velmi opovrhovaného a obávaného osvícenství lidu, který je žel chápáno ve zlém smyslu a kterému se nedovoluje působit.“¹⁵⁴ Ačkoliv Leopold

---

¹⁵⁰ Například na počest založení pražské záchranné stanice byla vyhotovena ražená pamětní mince medailérem A. Guillemarden. Srov. WONDŘÁK, E.: *Leopold Berchtold a jeho nemocnice v Buchlovicích*. Časopis lékařů českých, roč. 113, č. 41, 1974, s. 1264.

¹⁵¹ LORENZOVA, H.: *Hra na krásný život*. KLP, Praha 2005, s. 7-8.

¹⁵² Srov. KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*. Era, Brno 2006, s. 180-181.

¹⁵³ Veškeré uvedené díla se nacházejí v inventáři hradní knihovny SH Buchlov.

¹⁵⁴ KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*. Era, Brno 2006, s. 249. Dopis byl adresován Viktorovi Rieckemu, který byl přezdíván „moravský jakobín“. Hlásil se k pozdnímu osvícenství.

vyřknul tato slova, vnitřně se osvícenských myšlenek rozhodně nevzdal. Vlivem osvícenství zastával názor, že člověk by se měl vysvobodit z otroctví, jakési nevědomosti, a proto jej velmi zajímal život otroků v cizině či život obyčejných lidí, pro které hodlal pracovat, aby též zakusili lidské štěstí. Osvícenské myšlenky jej kvůli tomuto pohledu velmi nadchly. Byly počáteční hnací silou, ke které se postupně přidával smysl pro objevené filantropické hodnoty.¹⁵⁵ Leopold, ačkoliv byl osvícenec, neopustil víru v Boha jako nejvyšší dobro a smysl života. Osvícenství hledalo vyšší smysl života, věřilo v duchovní hodnoty, nikoliv aby je opouštělo a bylo proti nim. Osvícenci hledali cíl, pro který bylo hodno pracovat. Leopold zastával tradiční hodnoty.¹⁵⁶ V jeho cestovním deníku se občas můžeme setkat s poznámkami, které opodstatňují fakt, že na prvním místě v jeho životě byl Bůh. Hrabě též ve svém životě potkával dvě tváře druhé poloviny 18. století, ve kterém se setkávala tradice s novými hodnotami. Bylo mnohdy obtížné vyrovnat se s těmito dvěma protiklady a bylo na každém vychovateli a poté i jedinci, jak tyto dva protiklady do sebe zakomponuje.¹⁵⁷ V objemu a celistvosti existovalo v 18. století mnoho typů šlechty a mnoho různých identit a myšlenek, jaké jsou a nejsou pro šlechtu přiměřené.¹⁵⁸

Hrabě Leopold představoval nový typ šlechtice. Výrazně se odpoutal od tradičních konvencí šlechty. Tuto novou životní vlnu s sebou přinesla druhá polovina 18. století. K výrazné přeměně života a hodnot nedošli ale všichni z urozené vrstvy. U některých měl tento nový moderní rys formy života však výrazný přesah. Do této skupiny lidí patřil i hrabě Leopold Berchtold. Na sklonku 18. století se podílel na utváření ideologie na Moravě a rovněž na rozkvětu lékařské a později i sociologické vědy.

---

¹⁵⁵ STOLLBERG-RILINGER, B.: *Was ist Aufklärung*. Reclam, Stuttgart 2010, s. 71-73.

¹⁵⁶ Srovn. STOLLBERG-RILINGER, B.: *Was ist Aufklärung*. Reclam, Stuttgart 2010, s. 131-139.

¹⁵⁷ VEIT, E.: *Wissenschaft und Literatur in Rousseaus frühen Erziehungsschriften, dem ersten Discours und im, Émile ou l'éducation*. In: CERMAN, I. – VELEK, L.: *Adelige Ausbildung*. Martin Meidebauer Verlagsbuchhandlung, München, s. 17-43.

¹⁵⁸ MACHAČKA, J.: *Der Geist der Erziehung*. In: CERMAN, I. – VELEK, L.: *Adelige Ausbildung*. Martin Meidebauer Verlagsbuchhandlung, München, s. 177-179.

5. Cestování ve druhé polovině 18. století a dílo hraběte Berchtolda

5.1 Cestování v 18. století

V 18. století cestovaly veškeré sociální vrstvy. Cestování je myšleno jako přemístění různými dopravními prostředky, i po vlastních nohou do zvoleného cíle. Lidé cestovali z mnoha důvodů. Ať už to byly důvody politické, diplomatické, náboženské, válečné anebo cesty za vzděláním. Poslední jmenovaný důvod, tedy za vzděláním, se váže i k životu tehdy dospívajícího hraběte Leopolda Berchtolda. Na cesty vyjel jako jednadvacetiletý mladík, který na nich sbíral nové zkušenosti. Byl velmi vzdělaný, rád četl knihy, a proto se domnívám, že neměl na cestách mnoho problémů, jak se o sebe postarat, jak komunikovat s lidmi atd.

Leopold Berchtold vyjel na cesty na sklonku 18. století. V této době došlo k razantní změně obsahu vzdělávacích cest mladých šlechticů. Svou cestu pojal vědecky i filantropicky. Tímto způsobem se jeho cesta lišila od kavalírských cest, které byly završením výchovy mladého šlechtice, ze kterého se tak jejich absolvováním stal kavalír. Během cest se Leopold zapojoval do dění. Navštěvoval společnosti i salony, nemocnice, dvory šlechty, ovšem žádnou univerzitu, jak bývalo v rámci kavalírských cest zvykem. Svou cestu si řídil zcela sám. Není známo, že by měl spolucestujícího. Cestování tehdy bylo poměrně finančně náročnou záležitostí. Leopold vyjel na cesty s 50 000 fl., což byla ve své době velká suma peněz. Mohl si tedy dovolit zvolit náročnější poznávací cesty nejen po Evropě a na nich vydávat zprávy a knihy, za které získal i uznání ve společnosti.¹⁵⁹

Cestě předcházely nutné přípravy. Patřilo k nim školní, ale i mimoškolní vzdělání, které v sobě ukrývalo čtení dostupné literatury (cestopisů, cestovních zpráv, instrukcí, atd.) a zabezpečení nutného vybavení. Cesty na vlastní pěst

---

¹⁵⁹ Uznání si získal ve Francii, kde mu vyšla jeho kniha *Kurztgefasste Methode alle Arten von Seheintodten wieder zu beleben*, tj. v překladu *Stručné metody všech druhů k obživování mrtvých a odvrácení náhlé smrti*. Tato kniha mu vyšla v několika jazycích. V Paříži se mu za ni dostalo čestného uznání mezinárodního konventu. Další uznání se mu dostalo v Anglii, kde v roce 1789 vydal knihu s názvem *Essay to direkt and extend the inquiries of patrioti Travellers*. Mimo to se mu zde dostalo i uznání jeho díla a vzdělanosti od anglické společnosti Royal Society, jejíž členem se dokonce stal. Další uznání se Berchtoldovi dostalo v Německu. Jeho knihy tu také měly úspěch, jakož i jeho překladové práce o dvou vynálezech, které zde hodlal rozšířit – jedním z nich bylo „plovoucí světlo“ sloužícímu k záchraně života, pokud někdo nešťastně spadne přes lodní palubu. Uznání získal dále ještě v Portugalsku i Španělsku.

i přípravy byly mnohdy úmornou a nebezpečnou záležitostí. Silnice byly ve špatném stavu, chyběly zájezdní hostince a ubytovny a pokud už byly, byly pro mnohé cestovatele či poutníky drahé anebo nevyhovující. V 18. století byly kromě lodí a koní jediným dopravním prostředkem vlastní nohy. Vlivem „rousseauovské přírodní filozofie“ se cestování stalo součástí morální výchovy a emancipace měšťanstva. Módní bylo chodit pěšky. Pěší chůze je mimo jiné tím, čím se toto cestování lišilo od kavalírských cest, neboť „*Chůze je nečestnější a nejpřirozenější vlastností člověka.*“¹⁶⁰ Takové cestování vyžadovalo i v 18. století kus odvahy. Lapkové stále existovali a nebránili se denním útokům na projíždějící výpravy či na procházejícího jedince.

Školní přípravu Leopold podstoupil na Löwenburském konviktu ve Vídni, na olomoucké jezuitské koleji a dále mu byla výchova poskytnuta i jeho otcem, který též hodně cestoval. Dostalo se mu tedy kvalitního vzdělání a díky obchodnímu talentu byl vyslán do Terstu zprostředkovávat obchodní záležitosti. Odtud pak vyjel na cesty. Přípravy na cestu se uskutečňovaly v několika oblastech. Milan Hlavačka tyto oblasti rozdělil na:

- nutné vybavení (jaké předměty i přístroje si má cestovatel vzít s sebou);
- hygienu a stravování na cestách (kdo jel sám a vlastnil vůz, mohl se na tyto dvě důležité složky cestování dobře připravit; vlastnil více místa a mohl vzít více věcí);
- psychologii cestování (cestovatel často musel projevit svůj instinkt, empatii a naučené psychologické dovednosti; šlo téměř denně o mezilidské styky);
- ekonomiku („*Bez peněz se na cesty nedávej*“ – i tak mohlo znít heslo tehdejších cestovatelů; ale i s penězi bylo zle, protože všude číhali lapkové a trvale hrozilo okradení) a
- bezpečnost na cestách (ohrožení na cestách mělo dvojí problém; jednak ve stavu silnic a technického vybavení a v případě).¹⁶¹

Každá výše jmenovaná oblast skýtala svá specifika a bylo na každém cestovateli, jak se každé z nich důkladně zhostí, aby jeho cesta proběhla co nejúspěšněji. Nejdůležitější byla příprava na cestu a výběr silnic i cest, po kterých se daný

---

¹⁶⁰ HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*. Argo, Praha 1996, s. 29.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 11-117.

cestovatel měl vydat. Příprava zahrnovala balení potřebných věcí od oblečení přes lékárníčku až po lojovou svíci, která se dala použít v nouzi místo promazávání kol kolomazí.¹⁶²

Důležitou byla i četba cestovních opisů, příruček a instrukcí, kterých ve druhé polovině 18. století přibývalo. Velkou měrou do počtu těchto důležitých dokumentů a rad na cestu přispěl svým dílem i hrabě Leopold Berchtold. V roce 1797 vydal německy psanou knihu *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüssllicher Fragen, Braunschweig, 1791*.¹⁶³ Příručka zahrnuje platné normy pro cestování na konci 18. století. Kniha došla k oblibě a stala se inspirací mnoha vzdělaných mužů, kteří z ní čerpali informace a snažili se o sepsání dalších podobných návodů. Jedním z nich byl Ottokar Reichard, kterému vyšla kniha s názvem *Guide en Voyageurs Europe* vydaná v roce 1793 ve Výmaru. V knize se přímo na hraběte Berchtolda odvolává.¹⁶⁴

Cestování ve věku osvícenství mělo svá pravidla, přesně stanovené cíle i jistá tabu: především opilcům, pochybným kumpánům a vykřičeným krčmám se bylo třeba vyhnout. Rovněž rvačky a šarvátky byly nežádoucí a zbraň měl mít u sebe cestovatel jen k zajištění vlastní bezpečnosti.¹⁶⁵ Na osvícenského cestovatele byly kladeny docela složité nároky. Narozdíl od barokních a renesančních cestovatelů měl ke své cestě osvícenecký cestovatel přistupovat zodpovědně. Jeho cesta se též lišila cílem. Význam a užitečnost cesty měla být směřována pro široké okolí i pro lidstvo samo. O tomto faktu není pochyb.

Existoval i jistý osvícenský ideál: cestovatel osvíceného století – muž vědy, muž obdivující ženskou krásu, muž literatury a krásné korespondence, svobodný zednář, člen tajných společností, muž naplněný duchem zkoumání a kritického bádání, prostě člověk učený i zvědavý zároveň.¹⁶⁶ Tento osvícenský ideál zněl poněkud nadneseně, ale existovali i takoví, kteří se jej snažili naplnit. K nejzajímavějším hlediskům „osvícenských cest“ patřil jejich účel. Ten si každý zvolil individuálně, ale předpokladem bylo vzdělání, které člověku na cestách mohlo velmi pomoci a umožnit mu splnit účel takové cesty.

---

¹⁶² Tamtéž, s. 92.

¹⁶³ Kniha hraběte Leopolda Berchtolda vyšla v tomto roce i v anglickém i francouzském jazyce s úpravami.

¹⁶⁴ LENDEROVÁ, M.: *Z Francie do srdce Evropy*. In: *Český časopis historický*. č. 2, roč. 99, 2001, s. 257-258.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 255.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 255.

5.2 Dílo *Anweisung für Reisende* (Instrukce pro cestující)

Předmětem této kapitoly je provést odhalení platných norem cestování ve druhé polovině 18. století prostřednictvím Berchtoldovy knihy *Anweisung für Reisende*¹⁶⁷ čili *Instrukce pro cestující*. Tato kniha je dost obsáhlá a díky tomu si můžeme sestavit obraz o cestování ve druhé polovině 18. století. Berchtold do svého díla nepochybně shrnul své cestovatelské zkušenosti a tím dal najevo užitečnost své cesty pro okolí, hlavně pro ty, kterým se tato kniha dostala do rukou. V době jejího vydání existovaly na evropském kontinentu samozřejmě i podobné příručky. Ta Berchtoldova nabyla nemalého významu. Dílo je systematicky a logicky sepsáno, což odkazuje na jeho skutečné vnitřní přesvědčení. *Instrukce pro cestující* můžeme považovat za dost výmluvný pramen vztahující se ke zkoumání dějin cestování na sklonku 18. století, který v našich zemích jen tak nenajdeme. Po přečtení můžeme konstatovat, že se ve druhé polovině 18. století utvořila jakási forma poznávaného, tedy pravidla, co je třeba si na cestách zapisovat, čemu se věnovat, co si přečíst, jak se dobře na cestu připravit, koho v průběhu cest navštěvovat, s kým se stýkat atd. Takto sepsaná struktura informací se nám může zdát až neuvěřitelná. Bylo na každém cestovali, jak svou cestu pojme. Existovala zde neviditelná svoboda, která dávala cestování na sklonku 18. století nový rozměr.

Berchtold každou důležitou oblast cesty v knize dobře rozpracoval. Pokud bychom srovnali obsah sedmnáctileté cesty hraběte Berchtolda z různých hledisek s jeho knihou *Instrukce pro cestující*, která tvořila jakousi reflexi, došli bychom k závěru, že se obsahu své knihy na cestách z části přidržoval. Jeho cesta měla zcela individuální náplň. Zaměřil se na to, co sám považoval za užitečné a co pro něj mělo být do budoucna důležité. Než ale svou knihu napsal, uběhla dlouhá doba a musel si tedy před cestou přečíst díla jiných zkušených cestovatelů, kteří mu skrze svůj obsah příručky na cesty radili. V jeho osobní knihovně nalezneme například od Johna Geорга Heinzmanna díla *Rathgeber für junge Reisende* (Leipzig, 1793), *Erzählung der Reise und Gesandtschaft des Lord Macartney nach China und von da zurück nach England in den Jahren 1792 bis 1794* (Erlangen 1795), od Brissota de Warvilleho dílo s názvem *Reise durch die Vereinigten Staaten von Nord-Amerika im Jahr 1788* (Dürkheim, 1792), od Jansena Wilhelma dílo *Briefe über Italien*

---

¹⁶⁷ Kniha nejprve vyšla v anglickém jazyce v roce 1787 pod názvem *An essay to direct and extend the inquiries of patriotic travellers*. Poté byla přeložena v roce 1791 do němčiny.

(Düsseldorf, 1794) a od Johanna Davida Köhlera dílo *Anweisung zur Reiseklugheit für junge Gelehrte* (Frankfurt 1762).

Pokud cestovatelé dbali instrukcí z knih, jejich cestování se rázem proměnilo v dobrodružnou i intelektuální cestu. Kniha *Instrukce pro cestující* od Leopolda Berchtolda spadá do kulturního okruhu šlechty, která se podílela na osvětě a tvorbě moderní podoby tehdejšího života. V českých zemích není známa kniha podobného obsahu. Tím je Leopoldova kniha velmi cenná. Je psána pro mužské pohlaví, protože i na prahu pozdního osvícenství se stále nepředpokládalo, že by se na poznávací cesty vydaly i samotné ženy. V knize klade Berchtold čtenáři různé otázky, na které je dobré se zeptat, nebo o nich před cestou přemýšlet. Týkají se především dopravních prostředků, vhodných potravin na cestu, získání informací o situaci v cizích zemích, které cestovatel hodlal navštívit, znalosti zdravotních zásad, peněžní stránky cesty, informovanosti o místním náboženství, toho, jak získat kontaktní adresy na vzdělávací centra a na spřízněné osoby pro případ, kdyby se cestovatel dostal do nesnází. Dá se říci, že Leopold myslel téměř na vše. I tato skutečnost je odrazem, který dokládá odklon od tradičních kavalírských cest. Cílem toho všeho je dobře se předem připravit tak, aby teoreticky získané zkušenosti byly na cestách co nejužitečnější a byly co nejlépe využity v praxi i v pozdějším životě.

Leopold do své knihy vtisknul nepochybně osvícenské myšlenky, jež ovlivnily především praktickou stránku cest i jejich kritickou reflexi v denících a v cestovních zprávách. Osvícenci považovali cestování za velmi vhodné naplnění života jak po stránce praktické a fyzické, tak i po stránce intelektuální a duchovní.¹⁶⁸ I když cestování bylo vhodným naplněním života, nepatřilo již mezi hlavní životní priority to, aby se na cestách stal z mladého šlechtice kavalír.¹⁶⁹ Cestování by podle osvícenců mělo být rozumově promyšlené a mělo by mít cíl. Na tuto skutečnost poukazuje Jean Jacques Rousseau.¹⁷⁰ Leopold Berchtold by svou cestovatelskou aktivitou a dílem ideálu Jeana Jacqueuse Rousseaua i odpovídal.¹⁷¹

Knihu jsem ve velké míře zpracovala ve své bakalářské práci a zdá se mi vhodné, ba přímo povinnost, ji zpracovat do této diplomové práce. Použiji vybrané pasáže, které jsem z Berchtoldovy knihy překládala. Kniha tvoří součást sebereflexe

---

¹⁶⁸ LOCKE, J.: *O výchově*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984, s. 215.

¹⁶⁹ Srovn. ROUSSEAU, J.: *Emil čili o výchově*. Dědictví Komenského, Praha 1911, s. 353.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 359

¹⁷¹ Srovn. BERCHTOLD, L.: *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassigeund nüssllicher Fragen*. Braunschweig 1791, s. 30.

jeho osobních cestovatelských aktivit a příprav před cestou. Napoví nám o praktické a užitečné stránce cesty hraběte Berchtolda mnohem více, než jeho deník. Zjistíme, jak cestovatel zacházel s deníkem, jak se staral o své bezpečí, zdraví i finance. Utvrdíme se i v tom, že přípravy na cestu byly mnohem náročnější i důkladnější, protože se cestovatel staral o průběh své cesty sám. Domnívám se, že pokud hrabě Berchtold psal tyto rady, do jisté míry se je snažil dodržovat, přinejmenším se z nich poučil.

Dříve, než měl mladík vyrazit na cestu, měl nejprve posbírat základní zkušenosti, jednak v rámci dostatečného vzdělávání a jednak v rámci praktické zkušenosti. Praktickou zkušenost mu umožňovala například školní praxe. V první kapitole knihy *Instrukce pro cestující* Leopold mladé cestovatele nabádal, aby bez přípravy neuskutečnili žádnou cestu. „...*bez přípravy se nedá žádná věc jaksepatří uskutečnit, přinejmenším může mladý muž z postavení, které k vlastnímu ušlechtilému vyučování, k nejlepšímu lidskému rodu vůbec, nebo do povýšení k blahoslavenství země, obzvláště k cestování přát, doufaje dosažení konečného účelu, když nezískal všechny nutné znalosti, dříve než tyto těžké cesty podniká.*“¹⁷² Mladý cestovatel si měl skrze čtení a vlastní přemýšlení doplnit znalosti v oborech, ve kterých měl mezery. Těmito obory, ve kterých by se měl mladý cestovatel zdokonalit, jsou:

1. *Zákonodárství a právo* – jsou to přírodní vědy, o nichž hrabě tvrdil, že: „*Studium všeobecných a pomocných přírodních věd v jeho vlasti se mu stane prostředkem, jenž mu bude stále po ruce a bude spoluvůrcem jeho vykonané práce. Nejdříve musí obory těchto věd výtečně kultivovat, aby jej dovedly k tomuto cíli. Jejich studium se velmi prospěšně projeví také na vliv naší mysli, v níž se ukládají rozmanité příležitosti, pomocí nevyčerpatelné síly božího autora (tvůrce), jenž nás obklopuje nenapodobitelnou a podivuhodnou prací.*“

2. *Mineralogie, metalurgie a chemie* – jsou to zvláště důležité obory, které podle Berchtolda pomáhají zdokonalit manufaktury a rozvoj obchodu.

3. *Matematika* - je dalším důležitým oborem na cestě ke kvalitnímu vzdělání. Napsal o tom: „*V našem životě je tento obor nejpotřebnější, a proto si zaslouží naší velké pozornosti. Učení matematiky si musí jinoch navyknout a do jisté míry*

---

¹⁷² BERCHTOLD, L.: *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüsslischer Fragen*. Braunschweig 1791, s. 1.

systematicky provozovat. Matematika je dobrá i pro jeho soukromou ekonomiku. Studium matematiky musí být prováděno pilně a obezřetně.“¹⁷³

4. Velké využití naskýtala *Mechanika*. Nabízela využití v architektuře, ale i v sestavování technických novinek. Znalost mechaniky mohla pomoci rozšířit ve své zemi znalosti novinek ze světa techniky, která už v té době fascinovala tehdejší společnost. Ta se mohla čím dál častěji s těmito vynálezy seznámit. „*Skrze něho (míněno studium mechaniky, pozn. autora) se učíme budovat stavbu a podpořit její použití. Pomáhá nám provozovat velice složité stroje - tkalcovské stavy, mlýny atd., které lehce může člověk poznat na cestách, může je pozorovat a poté je může ve své zemi rozšířit.*“¹⁷⁴

5. Podobným oborem mechaniky byla *hydrostatika, hydraulika a architektura*. Mechanika měla na tyto nové vědní obory navazovat. Hydrostatika, hydraulika jsou obory aplikované matematiky.

6. *Perspektiva* – napsal o ní, že: „*Kdo chce navrhovat plány od všech strojů přesněji, musí mít základní znalosti perspektivy. Obzvláště bude mít cestovatel dostatek znalostí týkající se strojů, aby správně pojal nové vynálezy, které by pomohly těmto vědám a správně je znázornil.*“¹⁷⁵

7. *Popis země (Erdbeschreibung)* – napsal o něm, že: „*Tato věda je velice nutná a velice nezbytná. Znalost této vědy usnadňuje přípravy na cestu v rámci opatrování občerstvení a potravin. Člověk se bezstarostně může zaobstarat z lůna matky přírody.*“

8. *Navigace a stavba lodí* - tento obor využil cestovatel, pokud hodlal uskutečnit cestu po vodě. Leopold tvrdil, že znalosti ohledně práce na lodi dělají cesty příjemné a poučené. Díky těmto znalostem mohl mít cestovatel prý příležitost vyhledat lodní společnosti a poučit vedoucího lodi, který z jeho nevědomosti žene loď do nebezpečí.

9. *Zemědělství* – patří zaslouženě do znalostí cestovatelů. Každý stát totiž má jiné zemědělství a pozorováním může cestovatel přinést do své vlasti užitek nějakými novinkami. Navíc „*Cestující musí mít přehled o stavu sedláků a půdy v jeho zemi, právě tak přesně jako o jeho rodině.*“¹⁷⁶

---

¹⁷³ Tamtéž, s. 4.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 4-5.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 5.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 7.

10. *Jazyky* - člověk nemůže vyjet na cesty bez znalosti jazyka země, kterou hodlá navštívit. Latina a francouzština nestačí. Cestovatel musí hledat lidi, kteří mluví cizí řečí a učit se od nich. Aby se jazyky šly snadněji naučit, měli cestovatelé číst cizojazyčnou literaturu.

11. *Plavání* – k důležitým dovednostem patřilo i plavání. Kdo uměl plavat, mohl si být v nebezpečích, které na cestovatele u vod číhaly, jistější. Rovněž mohl někomu zachránit život.

12. *Základní znalosti medicíny* – napsal o nich: „*Bez zdraví se nedá cestovat, ale lidská příroda je nezčísitelně podobena zmatku a ne všude jsou posíláni lékaři, tak je každém raděno, aby nabyl důležitých medicínských znalosti než jsou nutné, aby spoléhal na hlavní příčiny nemocí a mohl šířit jednoduché prostředky.*“¹⁷⁷

13. *Hudba* – znalost hudby dává mnoha cestujícím příležitosti, jak navázat známosti se společnostmi vytouží tentýž očekávaný nedostatek. *Hudba nás odvádí také od hracích stolů a občas od nepořádných společností, do kterých mladý muž velice lehce spadne.*¹⁷⁸

Z tohoto výčtu různých oborů můžeme usoudit, že cestovatel nevyrážel na cesty za vzděláním, nýbrž své praktické znalosti zužitkovat a nabýt nové, aby, jak se Leopold Berchtold zmiňoval, pomohl své vlasti. Pokud se zamyslíme nad uvedenými obory, zjistíme, že jsou převážně technicko - přírodovědné, tedy typické pro osvěcenské intelektuály.¹⁷⁹

V neposlední řadě ke vzdělání neodmyslitelně patřily i znalosti o své mateřské zemi, na které si zejména cestovatelé z Habsburské monarchie velmi potrpěli. Soustředili se na „obecné blaho“, o kterém se pojednávalo ve druhé kapitole. Jejich snahou bylo se nejprve soustředit na poznání své mateřské vlasti a poté na cizí země, aby mladý cestovatel ocenil kvality své země. V rámci vzdělání mohl poznat utrpení a bídu méně bohatých států a snažit se jim v rámci osvětových společností pomoci. Rovněž nabývá znalosti především čtením výborných spisů, starších i novějších dějin a studování geografického popisu země a map.¹⁸⁰

---

¹⁷⁷ BERCHTOLD, L.: *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüssllicher Fragen*. Braunschweig 1791, s. 11.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 12.

¹⁷⁹ Srovn. CERMAN, I.: *Cesty za osvícením. Úloha cestování v osvícenecké antropologii*. s. 231-232.

¹⁸⁰ BERCHTOLD, L.: *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüssllicher Fragen*. Braunschweig 1791, s. 13.

Na cestách bylo nejdůležitější pozorování. Každý cestovatel se měl naučit dobře a detailně pozorovat. Pozorování patřilo k velkému umění, protože bylo zprostředkovatelem všelijakých novinek, subjektivních pocitů, které si cestovatel s sebou odvážel. Pozorování hájily i osvícenější intelektuálové. K pozorování patřila i druhotná aktivita, kterou byl zápis nebo náčrt do deníku. Cestovatel si měl před cestou pořídit deník a poté jej velmi dobře opatrovat. Ne všichni měli totiž paměť na nové zážitky a objevy a ne všem se tyto skutečnosti uchovaly v paměti do doby, až se vrátili domů. Osvícenský deník, pokud vezmeme v potaz deník Leopolda Berchtolda, měl volnější strukturu. Do deníku si cestovatel zapisoval jen to, co jej zaujalo a co by později mohl využít, nikoliv podrobnou každodenní činnost od rána do večera. O deníku bude pojednáno v následující kapitole (není to sebereflexe).

Aby se mladým cestovatelům pozorování a cesta vydařila, doporučoval jim Leopold v kapitole s názvem „*Jak má člověk přenést své pozorování na papír*“ následující rady:

- cestovatel musí mít věci jako pero a papír pořád u sebe. Tužka je nevhodná, protože se rozmaže;
- cestovatel musí na místě popsat a do svého deníku zapsat vše, co považuje z nějakého důvodu za pozoruhodné. Nejlepší jsou totiž jeho vlastní myšlenky a vzpomínky;
- každý večer před spaním doporučuje Berchtold pokud možno všechny své zážitky a vzpomínky přenést do deníku, a to z toho důvodu, aby se materiály nenahromadily a aby se na nic důležitého nezapomnělo;
- deník se musí vést pravidelně a pořád ho mít u sebe, aby cestovatel do něj mohl neustále zapisovat své myšlenky. Za důležité byla považována i krása stylu psaní. První dojem o poznávané skutečnosti byl považován za rozhodující a pravdivý;
- je doporučeno si vedle deníku vést ještě jednu knihu. Popisované věci v cestovním deníku býval věnován jen určitý počet stran, na které se musela přenést jen nejnutnější holá fakta. A do této druhé knihy mělo být všechno podrobněji

rozepisováno, až do doby, než se o poznávané skutečnosti nabude dostatečné znalosti. Avšak důležitější je cestovní deník, cestovatel si jej musí v nebezpečí chránit a nesmí jej ztratit;

- je doporučeno, aby cestující nosil deník stále u sebe v tašce. Ve velkých tlačenicích jej totiž mohou zloději ukrást. Správný pozorný muž si měl vést dvojitý přepis svého deníku, který měl mít uložen na zvláštním místě;

- Berchtold považuje za velkou neopatrnost zapůjčení originálu cestovního deníku někomu dalšímu v případě, že si jej cestovatel chce ponechat v jediném přepisu;

- cestujícím velmi pomůže, pokud si bude číslovat všechny dotazy, na které chce nalézt odpovědi. Takové listy si musí velice hlídat a neztratit je. V mnoha zemích totiž hrozí nebezpečí, že v případě nalezení takovýchto poznámek mohl být jejich majitel považován za špiona a z tohoto důvodu mohl být i sledován.¹⁸¹ (Deník se stále považoval za velmi cenný písemný materiál, protože se v něm, jak je uvedeno výše, skrývaly popisy cenných zážitků, nové nápady a novinky na cestách).

Dalšími důležitými potřebami na cestách byly různé přístroje, které cestovatel mohl využít a mnohdy potřebovat. Každý cestovatel si bral věci podle svého uvážení a podle zaměření své cesty. Ten, kdo se rozhodl cestovat vozem, si mohl vzít více věcí a ten, kdo se rozhodl putovat pěšky, si nesl věci v jednom zavazadle. Přístroje a předměty, které hrabě v *Instrukcích pro cestovatele* jmenuje, skýtají každodenní obyčejnosti i technické vymoženosti své doby. Leopold byl toho názoru, že je lépe mít u sebe méně věcí, než s sebou nést zbytečné oblečení. Je to malé vítězství nad pohodlností a ekonomii. Během cesty doporučoval u sebe mít:

- dostatek papírů a per uložených v kožené dopisní taštičce pro případ, kdyby vypadly za jeho nepozornosti; navíc kůže až tak nepropouští vodu;

---

¹⁸¹ BERCHTOLD, L.: *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüssllicher Fragen*. Braunschweig 1791, s. 39-41.

- krátké a vysoké kufry jsou pohodlnější než dlouhé a ploché, protože pasují na všechny vozy. Člověk nikdy nenechává prohlížet dva kufry zároveň, hrozí nebezpečí, že budou vyrabovány. Není také dobré vozit knihy které jsou uchovány v pevné lepence, protože se v lepence často uchovávají i jiné věci, které knihy mohou zkazit;

- kromě zmíněných věcí si má člověk na odjezd také připravit cestovní příbor, papír, tuže, dobré hodiny nebo přesný časoměřič (time keeper), kompas, barometr, teploměr, generální a speciální mapy zemí, které chce navštívit (ty zabalí do pláten), dobrý teleskop, kameru obscura, voskové svíce, roznětky, noční petlici (zámek), který pasuje na všechny dveře.

Leopold Berchtold dává čtenářům i rady týkající se směřování jejich cest. Cestovatelé nemusí stále jezdit nebo navštěvovat jen hlavní města a významná místa zemí. I na vedlejších cestách se podle něj dá narazit na zajímavé památky, jen se o památkách musí odněkud dozvědět. Připadalo mu vhodné se informovat u místních obyvatel a v cestovních spisech.

Na cestách číhalo i různé nebezpečí různého druhu. Také před ním chtěl Leopold cestovatele varovat. Nebylo totiž vhodné, aby se zbytečně zapletli do problémů, které by pak museli složitě řešit. Navíc, pokud se jednalo o cestovatele z řad šlechticů, měli si podle něj uchovat dobrou morálku.

Nebezpečí na cestách bylo tehdy mnoho. Bylo tedy důležité, aby se cestovatel uměl o svůj život i majetek dobře postarat. I na tuto nepříliš radostnou stránkou cestování Leopold Berchtold myslel. Opatrnosti nebylo nikdy nazbyt a nedbalost se cestovateli častokrát vymstila. Nebezpečí záviselo na okolnostech, společnosti i zemi, ve které se cestovatel právě nacházel. Nejvíce byly přepadávány cestovní vozy a kradlo se. Ke konci 18. století se změnil i způsob této nekalé činnosti. Kradlo se nejčastěji uvnitř, zloděj seděl mezi cestujícími.¹⁸²

Ochranou proti těmto neřádům, kteří kromě krádeže ohrožovali cestující na životech, byla pistole. I sám hrabě Berchtold ji doporučoval: „*Pistole s dvojitou hlavní (obzvláště když jsou obě hlavně nahoře, aby člověk pistoli nebyl nucen otáčet), jsou k ochraně cestovatele nejlepší... Nejlepší poloha pro pistoli, kterou*

---

¹⁸² Srovn. HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*. s. 90.

*má mít člověk ve svém vozu, je horizontální. Zarážka na zámku, která brání, aby pistole sama nemohla vystřelit, je velmi hezký vynález a neměla by se nikdy zanedbat.“*¹⁸³

Nebezpečí viděl i ve služebníkovi, kterého si cestovatel na cestách mohl najat. Měl prozkoumat jeho charakter všemi možnými způsoby. Služebník by měl být schopný mluvit francouzsky. Umět by měl rychle a čitelně psát i kopírovat. Navíc by měl mít i chirurgické znalosti, aby mohl být ku pomoci. Vyvarovat se měl pijaňů, hráčů a sukničkářům, se kterými by na cestách ztrácel čas.¹⁸⁴

Další oblastí na cestách byla péče o zdraví. Zdraví cestovatelů, ale i každého jedince, bylo ještě v 18. století velmi křehké. Potíže se zdravím trápily mnohé cestovatele, méně však ty, kteří se o sebe uměli postarat a měli základní znalosti medicíny. V osvícenské kultuře měl význam zdraví velkou hodnotu. Péče o zdraví a hygienu se zdokonalovala. Člověk na cestách se denně potkával se škodlivými vlivy, které jej narušovaly. Kromě toho narazil i na řadu neznámých nemocí, se kterými si nevzdělaný cestovatel jistě nevěděl rady. Proto Leopold považoval za naprosto nezbytné znát základní preventivní péči i péči při onemocnění. Kapitola číslo šest¹⁸⁵ v *Instrukcích pro cestující* věnuje preventivní péči velký prostot. Stojí zato, aby byla zveřejněna celá, protože díky ní si můžeme lépe představit nepříjemnosti v oblasti zdraví a péče, které cestovatele často sužovaly. Rovněž si zaslouží pozornost už i kvůli tomu, že Leopold Berchtold se o tuto oblast velmi zajímal.

- podle Berchtolda musí cestovatel přesně znát svou tělesnou konstituci, musí vědět, co nesnese a zůstat přiměřeně situaci u svých zvyklostí. Doporučuje přijímat jídlo a pití takovým způsobem a v takovém množství a složení, aby tělu neškodilo a jemu prospívalo. Národy v místních podmínkách mají své zkušenosti s tím, jaký způsob života je nejzdravější. Z vlastních zkušeností po cestování v Itálii a Španělsku napsal, že ačkoliv se dostává cizincům v těchto zemích po hlavním jídle poledního klidu, v jejich starších oblastech je zvykem pít nápoje s vysokým obsahem alkoholu, které měly po jídle navodit spánek. Cestující, který přijme v těchto zemích pozvání

---

¹⁸³ BERCHTOLD, L.: *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüssllicher Fragen*. Braunschweig 1791, s. 44.

¹⁸⁴ Srovn. Tamtéž, s. 41-45.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 46-52.

na polední spánek, si musí dávat pozor na to, aby pomalejší nebo rychlejší doba jeho trávení byla přiměřeně dlouhá. Čtvrt nebo půlhodina je považována za dostatečnou, celou hodinu nikdy člověk nespí. Horizontální poloha spánku je považována za škodlivou. Za nejlepší způsob odpočinku je považováno křeslo s opěradly nebo kanape. Hlava je vysoko, břicho zpět zahnuté. Pohodlí má navozovat i opěrka po levé straně a člověk má mít kolem sebe dostatek prostoru, aby docházelo k volnému oběhu krve;

- také voda byla tehdy na mnoha místech nezdravá a škodlivost stojaté znečištěné vody byla prokázána. Aby z ní člověk získal vodu pitnou, musí si ji nejprve upravit. Doporučováno je její protékání (filtrování) přes lněný ručník nebo opečený chleba, přidává se do ní také ocet nebo citrónová šťáva. Za nejlepší je považováno vodu převařit a nechat ji opět vychládnout. Jen tak dochází ke zničení všech škodlivých látek v ní obsažených;

- pohyb po jídle je obecně považován za škodlivý. Cestující v kočárech či na povozech mají jíst jen trochu, aby se jim při kymácení vozu neudělalo špatně. Na cestách po jižních zemích se doporučuje pravidelně pít, aby nedocházelo k přehřátí organismu;

- důležitá je na cestách i čistota spojovaná s mytím těla a koupáním. Za nejlepší denní dobu v jižních oblastech jsou považována studená rána a večery. Člověk si má ke koupání vybírat taková místa, kde je dno písčité bez vodních rostlin. Rostliny jsou často jedovaté a jejich dotyk s pokožkou může mít nežádoucí účinky. Důležitým pravidlem při koupání je hlavu co nejdříve ponořit do vody, aby do ní nedošlo k silnému přítoku krve, což může zapříčinit komplikace připodobňované úderu do hlavy;

- při cestování vozem mohou lehce cestujícímu otéct nohy. A proto je lepší nosit pohodlné boty, jako jsou holínky. Člověk také musí dbát na to, aby nezabrzdl oběh krve v těle. Tomu napomáhají podvazkové obvazy, které oběh krve povolují. Okna ve voze musí být někdy otevřená, aby se vzduch ve voze nekazil;

- peřiny a prošité deky nejsou považovány za vhodné a zdravé, protože se v nich lehce zdržují nakažlivé zárodky chorob. V ubytovnách pro cestující se nachází ložní prádlo, které není často prané a je používané mnoha lidmi, a proto Berchtold trval na dodržování hygienických návyků a rad;

- také páry z dřevěného uhlí jsou považovány za škodlivé. Cestující by si dřevěné uhlí do pokoje neměl nikdy nechat přinést, ale až tehdy, pokud bylo vyhořené. Mnoho lidí se těmito škodlivými párami přes noc otrávil;

- za zdraví prospěšné je považováno sladké nebo svařené víno z papežských oblastí na Adriatickém pobřeží, které ředí krev a zabraňuje „velkému zastavování krve a horkosti krve“. Cestovatel si jej může v malých množstvích vést s sebou;

- častým pokrmem na cestách je čerstvé ovoce. Doporučovány jsou hrozny, které ulevují slabému žaludku. Mohou se konzumovat i bez chleba;

- v horkých klimatech se musí člověk, a to obzvláště večer, vyvarovat pokud možno masitého jídla, které může způsobit velmi lehce nebezpečnou lenoru (Faulfieber, pozn. autora);

- spát s otevřeným oknem je v horkých oblastech nebezpečné. Mnoho lidí pak lituje své neopatrnosti. Kdo cestuje pěšky, má ke spánku a odpočinku vyhledávat stín stromů;

- svěží ovoce nebo kousíčky chleba dovedou zahnat žízeň lépe jak voda. Při její nedostupnosti může být k jídlu přidáván ocet nebo citrónová šťáva; pokud člověk cestuje pěšky, nemusí si na jejím začátku brát velké množství potravin; pokud člověk cestuje pěšky, nesmí opomenout vlastní stan. Nedoporučuje se zdržovat se nebo stavět stan v bažinatých oblastech. Pokud tak cestovatel musí učinit, měl si jej podložit nalezeným suchým materiálem;

- na cesty si má člověk s sebou vzít výživná jídla a také lihové nápoje;

- kdo si ještě nezvykl na chůzi, musí si své denní trasy, které jde pěšky, pozvolna prodlužovat.

- pokud vás na cestách trápí silný vítr, doporučuje se, aby vám foukal do obličeje ze strany;

- aby se cestující vyhnul nepohodlí a neduhům, musí přes prsa a břicho nosit flanelový šátek;

- člověk má dávat přednost čerstvému masu, zelenině a rybám a obecně jíst co nejčerstvější nejjednodušší jídla;

- cestující byli varováni také před tím, že v pokojích a obytných domech, které se jen zřídka dostatečně vytopily, se často nachází vlhké postele. Člověk si může skrze takovou postel lehce přivodit újmu na zdraví nebo si i přivodit smrt. Člověk má neustále dbát na to, aby jeho postel byla suchá a ložní povlečení se nacházelo v dostatečné vzdálenosti od ohně, aby nedošlo k jeho zapálení. Sám také musí být obezřetný, aby své přátele ve vlastním domě do suchých postelí ukládal, protože dlouho nepoužívaná lůžka mohou být zatuchlá a vlhká;

- pokud cestovateli promoklo oblečení, má se co nejdříve postarat o suchou postel, pít silný čaj s cukrem, pokožku třít flanelem a část těla, která nejvíce promokla, se musí omýt vlažnou vodou a mýdlem. Komu tohle okolnosti nedovolují, má se převléknout do suchého oblečení, jinak hrozí revma;

- při silných slunečních paprscích se doporučuje skrýt hlavu pod nějakou pokrývku či pod slunečník a těm, kteří cestovat nutně nemusí, aby necestovali ve velkých parnech;

- před snídaní člověk nikdy nesmí navštěvovat nemocnice, protože s prázdným žaludkem se lehce podlehne nemocím. Před návštěvou nemocnice se doporučuje z opatrnosti sníst kousíček chleba namočeného do vinného octa, chřípí a ústa si omýt kafrem nebo vypít sklenici vína s cukrem a šťávou z citrónů;

- cestovatel má mít u sebe na cestách stále po ruce destilovaný vinný ocet, hofmanské kapky, čpavek proti mdlobám a francovku.

K cestování patřila také návštěva ubytoven, hostinců či herberků, kde mohl cestovatel na noc složit hlavu. Ubytování tvořilo významnou položku v rozpočtu cesty. Ti bohatší se mohli ubytovat v kvalitních ubytovnách, hostincích i hotelech, ale nebylo-li nazbyt, museli se ubytovat v ubytovnách nebo hostincích s nižší kategorií služeb i vybavení. Zásady, jak jednoznačně vybrat dobrý hostinec, nebyly jednoznačné.¹⁸⁶

Kvalita služeb i ubytování též závisela na místních zvycích a kultuře. Poněkud jiné ubytovací podmínky měl cestovatel v Evropě a jiné zase v Africe či v Asii. Ostatně opatrnosti nebylo nazbyt všude. I hostince představovaly velké nebezpečí na cestách. Podle dobových zmínek se ubytování lišilo kvalitou i obsluhou. Stále všeobecně kolovaly zvěsti o nečestném jednání hostinských či personálu a nebo lidí, kteří byly právě v takových místech ubytování. Čím dál častěji se cestovatelé setkávali se službou rezervace. Rezervovali si pokoje tam, kde o ubytování v kvalitních hostinách, ubytovnách a hotelech, byl stále velký zájem. Takovou destinací byla například Itálie. Ostatně se o jižních zemích tvrdilo, že tam ubytování nepatřilo k těm ideálním. Kromě služeb představoval nebezpečí v takových podnicích strach z neznámého. Byl jím například cizinec. Všichni cestovatelé neuměli hovořit perfektně cizím jazykem a často s ním tedy mohlo dojít k nepochopení, anebo střetu dvou jiných kulturních oblastí. Každý měl své zvyky, způsob komunikace, návyky atd.

Další nebezpečí představoval podvod hostinského. Obecně platilo, že si má cestovatel stále kontrolovat účty, aby zabránil ošizení. V neposlední řadě se jednalo o hygienu v těchto zařízeních. Často se proslýchalo o nakažení se nemocí z nečistých postelí. I to se mohlo stát, protože dodržování hygienických podmínek bylo mnohde, a zvláště v ubytovnách nižších tříd, velmi špatné. Bylo doporučováno vozit s sebou vlastní postel a povlečení. Jenže ne každý si tohle mohl dovolit.¹⁸⁷ Proto se doporučovalo mít s sebou vlastní jelenici, deku a čisté prostěradla. Leopold taktéž radí cestovatelům nezapomínat na zdravotní stránku spaní, která se týkala oblečení. Pokud někdo neměl svou vlastní postel, měl spát raději oblečený.

---

¹⁸⁶ HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*. s. 103.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 96.

Leopold napomínal, aby si cestovatel povolili podvazky u punčoch kvůli lepšímu prokrvení nohou.

Hrabě Berchtold vypracoval i několik důležitých zásad týkajících se ubytování:¹⁸⁸

- člověk se má pořád ubytovávat v nejlepším nebo v nějakém dobrém hostinci. Hosta tam budou lépe obsluhovat a je si také jistější svým majetkem. Je zde také možnost ubytovat se u některého z obyvatel ve městě. Ve špatných hostincích, kde je ubytováno více lidí pohromadě, si je člověk nejistý, jelikož se hostinský tolik nesnaží udržet svou dobrou pověst;

- cestovatel nikdy nesmí přijat, aby s ním v tom samém pokoji přespával cizinec;

- člověk si nikdy nesmí pronajímat v hostinci služby hostinského, protože to není pro něj důvěryhodná osoba;

- v některých zemích, předně v Itálii, se člověk musí v hostinci ubytovat brzo a informovat se o ceně pokojů a stolů, pokud se nechce nechat ošidit. Cestovatel nikdy nesmí přijat, aby s ním v tom samém pokoji přespával cizinec;

- člověk si je jistější tehdy, pokud denně platí účty. Hostinští totiž mohou lehko na tyto účty něco připočítat. A svým hostům také posluhují lépe, protože denně se obávají, že člověk chce jeho dům opustit;

- v liduprázdných a odlehlých krajinách se v hostincích nechávají přes noc hořet svíčky, aby se mohl ubytovaný před ulehnutím přesvědčit, že je v pokoji opravdu sám. Může se tak podívat pod postel a všude tam, kde by se někdo jiný mohl lehce schovat;

- na téměř všech dveřích v hostincích se používá malá noční závora ve tvaru kříže. Díky ní si cestovatelé mohou i zachránit život, pokud ji nezapomenou

---

¹⁸⁸ BERCHTOLD, L.: *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüsslicher Fragen*. Braunschweig 1791, s. 55-59.

k zabezpečení dveří použit. Pokud člověk nemá na dveřích takovou pevnou závoru, zatarasí dveře stolem;

- při dodržení bezpečnostních pravidel se nemusí člověk bát přenocovat ani v osamělých hostincích;

- člověk si je na cestách nejistý, protože kdykoliv může mu být nabídnuta nakažená postel. Cestovatel si musí neustále s sebou nosit jednu lehkou deku, dva páry prostěradel a dvě prošívané vydělané jelenice šest stop a šest palců dlouhých a šest stop a šest palců širokých. Jelenice poslouží jako přehoz přes matrace, cestující se přikryje vlastním prostěradlem a tím zabrání přenosu nákazy. Přes sebe také může přehodit deku či kusy svého vlastního oblečení;

- ten, kdo není takovouto cestovní postelí zaopatřený, nesmí se celý odstrojovat, pokud ulehá do cizí postele. Nesmí si zapomenout povolit podvazky u punčoch, aby se nezabránilo průtoku krve;

- pokud chce cestovatel zůstat déle na jednom místě, učiní nejlépe, pokud si pronajme soukromý dům. Tak člověk velmi ušetří a má lepší pohoštění.

K poslední oblasti, se kterou se cestovatel potýkal, byla finanční stránka. Vztahovala se na dostatek peněz na přípravu cesty i na výdaje rámci cesty, rovněž zkoumala otázku, jak s penězi správně naložit. Podvodníků i lupičů bylo tehdy velmi mnoho.

V předstihu bylo dobře odhadnout přesné výdaje a zvolit vhodný způsob krytí. Peníze bylo možno proměnit za směnky nebo drahé kovy. Směnky musely být vystaveny solidním bankovním domem, jinak hrozilo že nebudou propláceny. Hlavní cestovní výdaje připadly na ubytování, stravu, dostavníky popřípadě návštěvu muzeí a galerií. Ten, kdo pocházel z vyšších vrstev, až takové obavy z nedostatku peněz neměl. Cestování tedy nebylo možné pro všechny i na sklonku 18. století.¹⁸⁹ Leopold Berchtold vyjížděl na cesty s obrovskou sumou¹⁹⁰ a mohl si tedy dovolit kromě běžných cestovních výdajů investovat své peníze i do svých zájmových aktivit, což

---

¹⁸⁹ HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*, s. 107, 110.

¹⁹⁰ Na cesty vyjel s částkou 50 000 fl. Peněžně jej podpořila jeho teta Marie Eleonora Petřvaldská z Petřvaldu.

byly osvětové knihy. Podle následujících rad zkušeného cestovatele Leopolda Berchtolda můžeme vyzískat několik informací o fungování tehdejší ekonomiky:¹⁹¹

- cestovatel jedná velmi neopatrně, pokud u sebe nosí peníze v hotovosti. Východiskem mohlo být zaopatření se úvěrovými listy. Dobrý úvěrový list se ve směnárnách těžko hledal. Člověk často skrze náhodný způsob směny riskoval. Úvěrový list měl také prodlení, což do jisté míry také cestujícího omezovalo. V případě prodlení mohl dostat od obchodníka napomenutí;

- je velmi dobré mít u sebe více úvěrových listů, aby se cestovatel neocítl v peněžní tísní;

- při vystavení úvěrového listu bankéřem mu cestovatel musel ihned předložit danou částku.

- úroky byly buď vůbec žádné nebo jen malé. Nejlepší bylo mít i dobrého ručitele, který dohlížel na vystavení a průběh úvěrového listu;

- jelikož se v celé Evropě nacházejí padělané bankovky a jiné falzifikáty veřejných papírů, musí být cestovatel při převzetí papírových bankovek a úvěrových listů velmi opatrný;

- v mnoha zemích musí člověk, aby získal peněžní mince, vydat značný doplatek, protože mince jsou více žádané nežli papírové bankovky.

5.3 Dílo Versuch der Grenzen der Wohltätigkeit gegen der Menschen und Thiere zu erweitern (Pokus rozšíření dobročinnosti vůči lidem a zvířatům)

Kromě této praktické stránky cest, která byla víceméně jasná, kdy se bylo možno na ni dobře připravit a jež se dala i předvídat, byla tu i druhá stránka, se kterou si člověk mohl poradit jen ze své zkušenosti. Nedalo se na ni dobře připravit

---

¹⁹¹ BERCHTOLD, L.: *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüsslicher Fragen*. Braunschweig 1791, s. 52-53.

a ani ji předvídat. Tou stránkou byly nebezpečné jevy - počasí a přírodní katastrofy. V rámci mého bádání o osobnosti Leopolda Berchtolda jsem narazila na velmi zajímavou knihu, která doplňuje poměrně složitou mozaiku osvícenských cest.

Vlastním zajímavým počinem hraběte Leopolda, který je odrazem jeho cestovních zkušeností, je kniha s názvem „*Versuch der Grenzen der Wohltätigkeit gegen der Menschen und Thiere zu erweitern*“¹⁹² Obsah této knihy je věnován ochraně před nebezpečnými jevy, které mohou potkat jak cestovatele, tak i ty, kteří nikam necestují. Po přečtení této Leopoldově knihy si uděláme obrázek o nebezpečích, které tehdy lidi v nemalé míře sužovaly, protože neměli dostatek prostředků a informací. Leopold v této knize usiloval o to, aby čtenáři byli dostatečně informováni o tom, jak se těmto nebezpečím co nejlépe vyhnout. Z knihy získáme i menší představu, jaké prostředky nebo metody proti těmto nebezpečím existovaly.

Autor knihu rozdělil na několik částí:¹⁹³

1. Nebezpečství od bouřky a hromů;
2. Nebezpečství ohně;
3. Nebezpečství vody;
4. Nebezpečství zemětřesení;
5. Nebezpečství od dřenice (valení ledu);
5. Nebezpečství od koulí a pum v čas dobývání města neb pevnosti;
6. Nebezpečství od vtitání neb prchnutí v kočáři zapřežených koní;
7. Nebezpečství od zlodějů na dům připadnouti a kradnouti chtějících;
8. Nebezpečství od dravých zvíř;
9. Nebezpečí od zkaženého povětří a škodlivých par;
10. Nebezpečství při gáplich mlýnech, zvláště větrných;
11. Nebezpečství hladem a žízni vmořenu býti;
12. Nebezpečství vichřice;
13. Nebezpečství na cestě zmrznouti;
14. Nebezpečství nemluvnátek od svých matek a chův býti ve spánku zadušení;

---

¹⁹² Berchtold, L.: *Versuch der Grenzen der Wohltätigkeit gegen der Menschen und Thiere zu erweitern*. Wien 1800. Tuto knihu se snažil přeložit slovenský kněz Bohuslav Tablic.

¹⁹³ citování v původním českém překladu

15. Nebezpečnost moře;
16. Nebezpečnost nakažlivých nemocí.

V knize se dočteme opravdu zajímavé rady, které souvisí s dřívějším chápáním lidského těla i víry v symboly. Lidé neměli dostatek prostředků kterými by se uchránili, ale ani kvalitních informací, protože tehdejší věda byla teprve v rozvoji. S přízní i nepřízní počasí se cestovatel potýkal denně. Počasí velmi ovlivňovalo běh cest. Ať už bylo teplé a slunečné, nebo chladné či deštivé. Cestovatel musel počítat zkrátka se vším.

V této podkapitole je v mém úmyslu shrnout několik důležitých informací týkajících se dobových rad v rámci chování a prevence na cestách za určité změny počasí a nebezpečí z něj vyplývajících. Vybrala jsem tyto stavy počasí a situace: hromy a bouřky, nebezpečí plynoucí z vody, nebezpečí ze splašených koní, problém nevětraných místností a nebezpečí škodlivých par.

První stavem počasí, který Leopold popsal, je bouřka. O ní se tvrdilo, že: *„Ačkoli bouřka, neb hřmavice, lidem i jiným živočichům jest velmi užitečná, jelikož udušující horko vmenšuje, syrkovaté škodlivé páry vypaluje, povětří přečišťuje, nýbrž i housenky usmrcuje, nicméně však předce hrom a bouřky nebezpečný se lidskému životu stát může.“*¹⁹⁴ Podle Leopoldových sepsaných informací byla bouřka považována za velmi nebezpečný stav a mohla člověka i usmrtit. Lidé věřili, že bouřka vyčistí ovzduší v chlévech, komorách, světnicích a odstraní škodlivé páry, které vyvolávaly nakažlivé choroby. Leopold propagoval zdravotní a preventivní péči a v samotném textu mu o tuto osvětu jde (čistota, péče...). Leopold varoval a zároveň doporučoval několik rad:¹⁹⁵

- přibližují-li se mračna a blízko hřmí, tedy okna všechna zavři, dveře však odevřených nechati můžeš, jestli nimi vítr odněkud do světnice nevěje. Odstup však od okna, stěny, kamen, odlož peníze měděné, stříbrné, zlaté, hodinky, přezky, jestli kterých u sebe máš, a vzdal se od železa i od náradí železného: nebo do všech kovů ráda se hromová materie vlévá. Poněvadž páry a pot hrom přitahují nemají se v čas

---

¹⁹⁴ TABLIC, B.: *Lidomil poučující.* Vacov 1813, s. 14.

¹⁹⁵ Vybírám ty, které se hodí jako rady na cesty; TABLIC, B.: *Lidomil poučující.* Vacov 1813, s. 14-26.

hřmavice mnozí lidé v jednom a témž příbytku zdržovali ale ať je rozsednou, i z chrámů, divadel a mnohých naplněných příbytků;

- buďmež pilni čistoty, čistě celý svůj dům držme, v čisté roucho se oblékejme, zvláště v parné dny. Tak i špinavého člověka spíš nežli čistotného, hrom zabije;

- nerozpaluj se v čas hřmavice opojným nápojem: nebo i takovéto rozpálení kožní paření rozmnožuje a tím nebezpečností pro nás se množí;

- povstanež z lože, jestli hřmavice toho času nočního dolehne, nýbrž i z komůrky, w nichžto spáváme, výjdeme. Tělo zajisté teplými peřinami přikryté v posteli se paří, a krev se rozpaluje. Tyto komůrky by celý den odevřeny býti měly;

- nejužitečnější jest dům, v němž bydlíme, hromosvodem hraditi;

- jestli tě hřmavice v poli zastihne nekryj se pod strom nebo stromové odtud přemnozí lidé jsou zabiti;

- jedeš-li na kočáře, jed' tiše, aby se koně neuhřáli a hromu nepřitáhli aneb kaž raději postáti;

- nedej se strachu přemoci strachující se člověk více se paří.

Voda představovala další vysoké cestovní nebezpečí. Z vody se mohl cestovatel nakazit nějakou chorobou pokud vodu pil, anebo i když se třeba jen koupal. Pokud neuměl plavat, mohl se utopit. Před vodou člověk nikam neutekl. Leopold varoval aby:

- v hlubokých řekách nikdy ani sami nekoupali, nato že v kraji není hluboké vody nespoleháme. Ani v malých řekách se sami nekoupeme; ale máme-li tělo ze špíny obmyti (což jináč jest věc jestliť přeužitečná) činnme to v společnosti jiných, zvláště takových, jesto dobře dobře plovati umí;

- když se v létě koupali chceme, nevstupujmež do studené vody rozehtítí, ale počtejme až tělo ochladne;

- aby se nám celý života čas voda méně nebezpečná stala, naučme se dobře plovati. V čas povodně lépe jest na hory neb vrchy, než na hůry střechy, vysoké stromy ujíti, jsou příklady, že veliká povodeň, zvláště, když s vichřicí přichází i domy boří.“¹⁹⁶

V jižních zemích a v zemích, které jsou blízko u moře, bylo možné se setkat se zemětřesením. Pro cestující ze střední Evropy zemětřesení znamenalo velmi nevšední záležitost, o které se lze mohly spíše dočíst anebo dozvědět z deníků. Tato pohroma znamenala náhlé neštěstí, protože „*zemětřesení nejen silné zdi a celá města někdy poboří, ale když se zem otevře i celá města pohltné.*“¹⁹⁷

Obranou proti zemětřesení bylo:

- co nejrychleji ze stavení pod holé nebe na rovinu utečme a tam se zdržujme dokavadž zemětřesení nepřestane.

- kdyby nám k vyběhnutí z domu čas nepozůstávalo, tedy se pod dvoje dveře postavme aneb pod oblouky oken, abychom se od padajícího klenutí nebyli přitlačeni.

- Při vodách, kde časté zemětřesení bývá, neměli by lidé v klenutých domech bydleti, kteréž v čase zemětřesení mnohem nebezpečnější bývají.

Jisté nebezpečí představoval i kočár s koňmi. Až do konce 19. století neustále člověk vylepšoval mechanickou a vizuální podobu kočárů a vozů. Tažnou sílu zvířete prozatím nedovedl ničím nahradit.¹⁹⁸ Stávalo se, že se kočár v průběhu cesty pokazil anebo se koně vlivem nějakého rozruchu splášili a utekli. Cestující v kočáře nebo ve voze se mohli podle autora knihy „*polámati a posmýkati pohláčiti, ale i umříti mohou.*“¹⁹⁹ Takto nebezpečná situace byla pomalu na denním pořádku. Tehdy po Evropě jezdily pouze vozy a kočáry různého druhu, stáří a udržování konstrukce.

---

¹⁹⁶ TABLIC, B.: *Lidomil poučující*. Vacov 1813, s. 45-54.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 54.

¹⁹⁸ HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*. s. 36.

¹⁹⁹ TABLIC, B.: *Lidomil poučující*. Vacov 1813, s. 64.

I v této zvláštní oblasti cestování Leopold Berchtold cestovatelům radil, aby je taková situace velmi nepřekvapila:

- opatřeme se dobrou a silnou opratou která by se snadno neutrhla;
- držadla (držáky) na kterých koně dolů vrchem jdouce kočár neb vůz drží, mějmež vždycky silná;
- ojni hřeby na něž se držadla zastavují, také silné a svrchu závorou opatřeny býti mají;
- nejsou-li hřeby na oji závorou opatřeny přivažme držadlo silným provazem k oji a hřebům;
- kočímu nedovolme bez důležité příčiny od kočáru, neb vozu odcházeti, pakliž odejítí musí, nechť opraty nepouští na zem, ale je ve vozu sedícímu do rukou podá.²⁰⁰

Na konci 18. století je velmi aktuální téma čistoty a zdraví. Vztah k těmto složkám, o které dříve lidé až tak nejevili zájem, se stává debatou na denním pořádku. Lidé věřili mnohem více, že ze zkaženého vzduchu plynou různé nemoci i smrt. V místnostech se vznášejí miazmata, jakési bubliny, které jsou zdrojem nákazy. Dostatek čistého vzduchu a ovládnutí vzdušného prostoru jsou dvěma obrovskými výtoky této doby. Hlavní úlohou hygieniků bylo pořádat hony na vydýchaný vzduch a zápach v místnostech soukromého obydlí.²⁰¹

Dříve lidé nevětrali a hygiena byla velmi nedostačující. Vzduch v místnostech byl nehybný, k tomu tma a linoucí se zápach ze zdí. Tohle všechno často zažívali cestující, kteří se ubytovali v ubytovnách, hostincích nejnižší nebo i střední kategorie.

---

²⁰⁰ TABLIC, B.: *Lidomil poučující*. Vacov 1813, s. 64-65.

²⁰¹ CORBAIN, A.: *Narcis a miazma: pach a společenské představy 18. a 19. století*. Argo, Praha 2004, s. 154.

Další nebezpečí představovala pouhá peřina i postel.²⁰² Ve svých *Instrukcích cestujícím* doporučoval Leopold vzít si nejlépe svou postel anebo, když nebyla jiná možnost spát na vlastním prostěradle, pod kterým bude jelenice. Názor v místnostech větrat, koupat se, nosit čisté oblečení sdíleli spíše vzdělanci. V nižších vrstvách o těchto nových metodách stále neměli ani potuchu.²⁰³ Leopold napsal, že „*Zkažené povětrí člověka usmrcuje někdy znáhla, někdy z poznenáhla. Takové povětrí se nachází v dlouho zavřítých žitných jamách, studnicích, sklepích (pivnicích), sudech, v zavřítých dlouho sýpkách, krámech, truhlách, praných a nepraných šatů, v každém zavřítém prostranství, kdež se mnozí lidí zdržují.*“²⁰⁴

Obecně platilo několik zásad, které lze využít na cestách a tím zabránit nakažení:

- příbytku, v němž bydlíme, i v komůrce, v níž denně spáváme, zotvírejme, by se povětrí v nich obnovilo;
- ani mnoho ovoce, do těch příbytků, v nichž bydlíme, neb spáváme, nekladme, i jeho páry zajisté, jestli je vítr neodvívá, usmrtiti mohou;
- špinavých, zvláště spodních šatů, aneb i teprve opraných rouch neskládejme do světnic v nichž bydlíme.²⁰⁵

S kapitolkou o zkaženém vzduchu souvisí i nakažlivost kdejakých chorob. Zde doplním jen pár rad, o kterých ve svých instrukcích nezmínil, pokud si chce člověk udržet na cestách zdraví:

- denně několikrát by měl větrat v místnosti, kde spí, dlážka se měla pilně kropit octem;
- sami se nemáme nastrkovat do špitálů a jiných domů v nichž nákaza panuje;

---

²⁰² Tento fakt souvisel s pocením, které bylo podle dobových zvěstí škodlivé, poněvadž se vylučovaly škodlivé látky z těla ven. Srovn. CORBAIN, A.: *Narcis a miazma: pach a společenské představy 18. a 19. století*. Argo, Praha 2004, s. 17, 155.

²⁰³ CORBAIN, A.: *Narcis a miazma: pach a společenské představy 18. a 19. století*. Argo, Praha 2004, s. 199-202.

²⁰⁴ TABLIC, B.: *Lidomil poučující*. Vacov 1813, s. 82.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 82-92.

- varovat by se měl strachu, protože strach nemoci podporuje;
- člověk má být čistotný a též se tak oblékat;
- v době nemoci je užitečné venku i doma kouřiti tabák.²⁰⁶

6. Cestovní deník Leopolda Berchtolda

Z druhé poloviny 18. století v českých zemích zatím vešlo ve známost jen málo cestovních deníků, a proto není možné tento Leopoldův deník s žádným dalším cestovním deníkem porovnat, a to už kvůli jeho obsahu i psané formě. Tvořil tradiční součást jeho netradičně pojaté cesty do zahraničí. Přestože Leopold ve své knize *Instrukce pro cestující* nabádal mladé cestovatele „...aby si každý večer před spaním všechno co nasbíral do svého deníku, který vedl, zapsal, aby se mu nehromadily materiály i poslední myšlenky“,²⁰⁷ sám tak nečinil. Jeho deník je stručný, místy subjektivně (v případě jeho popisování Herodova paláce v Jeruzalémě²⁰⁸) a racionálně laděný (pokud píše o využití olivového oleje proti moru). Deník je zcela zasazen do neformálního rámce, tzn. že v něm najdeme naprosto diskontinuální poznámky (vzhledem k časovému itineráři), které se sebou nějak nesouvisí.

Každý cestovní deník byl individuální a jeho forma závisela na účelu cesty. I přesto deníky měly společné tradiční jádro, které odráželo reflexi autora pozorování a myšlení. Do tradičně laděných deníků si lidé z aristokratických kruhů před rokem 1750 zapisovali jejich denně vykonávanou činnost, popis míst, která je zaujala, aby po svém návratu na nějaké důležité myšlenky nezapomněli a tímto si vždy připomněli různé zážitky i skutečnosti, které na cestách poznali a které je potkaly a aby si jejich další potomci mohli přečíst o činech svého slavného předka.

Leopoldův osvícenský deník je psán pouze pro jeho osobní potřebu. Je zcela odměřen od tradiční formy. I když jeho cestovní dobrodružství stojí těsně na hranici s novým stoletím, je stále dítkem 18. století. Jeho originalita a odlišnost tkví hlavně v obsahu. Díky němu můžeme konstatovat, že upustil od tradiční kavalírské cesty,

²⁰⁶ Tamtéž, s. 125-128.

²⁰⁷ BERCHTOLD, L.: *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüssllicher Fragen*. Braunschweig 1797, s. 39.

²⁰⁸ BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 260.

přestože vyjel na cesty podle dobových měřítek ve zralém věku jako jednadvacetiletý mladík. Na cestách nestudoval na žádné univerzitě, neučil se tanci, šermu, ani jízdě na koni. Místo toho navštěvoval učené společnosti, což bylo v módě, a jako osvícenec se zajímal o všelijaké novinky z oblasti, kterou si sám vybral. Touto oblastí byla zdravotní péče.

V sekundární literatuře se uvádí, že na tuto dráhu jej přivedla nešťastná událost – pohřbení jeho zdánlivě mrtvého bratra Františka Mořice.²⁰⁹ Literatura se o této události zmiňuje, protože se Leopold začal věnovat zkoumání metody obživování zdánlivě mrtvých, což je doloženo i v písemných pramenech, ale neuvádí už, odkud tuto informaci vzala a ani ji blíže nerozvedla. Nemůžeme ji tedy považovat za důvěryhodnou.

Tvrdí se, že na počátku 17. století se poprvé objevil strach z obavy pochování zaživa a probuzení se v hrobě. Ke vzniku strachu se vztahuje příhoda z 15. století, o které se zmiňuje Phillipe Ariès ve své knize *Dějiny smrti*.²¹⁰ Lékaři se touto otázkou začali zabývat ve 40. letech 18. století se snahou odvrátit vážné nebezpečí, že „mrtvolý“ mohou obživnout. Autoři dobové literatury se vrátili ke starým údajům, jako je oživování mrtvol, zaslechnutí výkřiků z hrobu a „sebepojídačští nebožtíci“. Tato nepotvrzená fakta se snažili vysvětlit právě pomocí zdánlivé smrti. Podobných historek o zdánlivě mrtvých lidech kolovalo západní Evropou plno. Dá se říci, že někdo tyto historky rád vyprávěl, aby postrašil své okolí, které mu naslouchalo. Byla to asi jeho záliba. Strach se množil čím dál více a tyto události dokonce vedly k zavedení mnoha opatření. Pohřební rituály se děly v opatrnosti a měly zabránit předčasnému pohřbu.²¹¹ Tato hrozba byla prvním velkým projevem strachu ze smrti. Lékaři si tyto prapodivné úkazy vykládali v několika fázích. V první fázi, což bylo v období 16. a 17. století, se tvrdilo, že přesahování smrti do života nebylo vůbec možné (jen při nehodě, vypití kouzelného uspávacího nápoje). To například

---

²⁰⁹ Podle sekundární literatury, např. ŽIŽLAVSKÝ, B.: *Buchlov*. Alcor Puzzle, Hýsly 2006, s. 118; Autor napsal, že František Mořic zemřel na epidemii v Brně a byl pochován zdánlivě mrtvý, což nikdo tehdy nevěděl. Po delší době byla jeho hrobka odkryta a bylo spatřeno tělo mimo rakev a též jeho okousaná paže.

²¹⁰ Práví se, že na pařížském hřbitově v Saint Sulpice byl pochován jeden fríský student. V době jeho smrti byl jeho vychovatel pryč, ale jakmile se vrátil dal tělo exhumovat, přičemž se ukázalo, že nebožtík snědl svou paži. Ležící socha na náhrobku, pravděpodobně opřená o lokty, přišla o ruku. V 17. století už lidé zapomněli, že ji někdo ulomil, a domnívali se, že zmrzačení sochy má něco společného s podzemní tragédií; ARIÈS, P.: *Dějiny smrti*. Argo, Praha s. 127.

²¹¹ Patřilo k nim třikrát provolání na nebožtíka jeho jménem i hlasitý nářek, který jej měl vzbudit, nezakrývání tváře a vystavování těla a pochovávání až po třech dnech po smrti; ARIÈS, P.: *Dějiny smrti*. Argo, Praha s. 127.

vysvětlovalo, proč mrtvoly krvácely, kousaly a proč jim nepřestávaly růst vlasy a vousy. V druhé fázi lékaři 18. století nepovažovali tyto úkazy vždy za nesmysl. Byli toho názoru, že život přesahoval do smrti, nikoliv smrt do života, proto zázraky mrtvol vymizely a nahradily je známky zdánlivé smrti. I takto pojmenované úkazy vyvolávaly zmatek. Tento zmatek a jím vyvolaný strach nenechával v klidu prožívanou skutečnost, kterou spojil s dalšími ošklivými podobami. Strach ze smrti opustil svět fantazie a příběhů a vstoupil do denního života. V třetí fázi, v 19. století tento strach pokračoval, ale lékaři se jej snažili zmírnit.²¹²

Útlý deník z cest hraběte Leopolda Berchtolda je uložen pod názvem *Reisen*²¹³ v Moravském zemském muzeu v Brně ve fondu G 138 – Rodinný archiv Berchtoldů (1202) 1494-1945, inv. číslo 296 karton 53. Deník obsahuje sedmdesát foliovaných stran.²¹⁴ Je psán německou novogotickou kurzívou a jeho část i humanistickým písmem. Obsah deníku je psán pěti jazyky – němčinou, angličtinou, francouzštinou, španělštinou a latinou. Na stranách 193 až 198 je vepsán itinerář²¹⁵ celé jeho cesty.

Hrabě Berchtold si deník vedl zcela sám, nedochoval se žádný přepis, jak tomu často bývalo u barokních cestovatelů.²¹⁶ Nedbal na formu deníku, která byla v 18. století vlivem racionalismu dána.²¹⁷ Diskontinualita deníku může být příčinou vlivu sentimentalismu, který se projevoval ke sklonku 18. století a plně se rozvinul až v 19. století.²¹⁸ Berchtoldův deník je osobní zkušeností, je to egodokument naplněný pocity, dojmy a osobními poznámky. Je z něj patrné, že Berchtold nepředpokládal, že bude někdy veřejně čten a uchováván jako paměť rodu. Byl to spíše poznámkový deník. V Misceláních, do kterých je Leopoldův

---

²¹² ÁRIÈS, P.: *Dějiny smrti*. Argo, Praha s. 134-137.

²¹³ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 193-198.

²¹⁴ Deník je foliován od čísla 192.

²¹⁵ (f.193-198), itinerář cesty je veden od 17. září 1780 do 25. listopadu 1795; předpokládám, že do roku 1797, což je definitivní konec jeho cest, ale do itineráře si léta 1796 a 1797 nezapsal.

²¹⁶ Například šlechtic Kryštof Nostic, který absolvoval v roce 1705 cestu do Nizozemí, si nejprve psal deník sám a poté jej nechal přepsat svým sluhou. Až se vrátil, založil si toto dílo ve své knihovně. Srovn. KUBEŠ, J.: *Kryštof Václav Nostic - Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*. s. 24-25.

²¹⁷ Utvořil se jakýsi systém poznávaného prostřednictvím „věd o člověku“. Co se točilo kolem člověka, mělo být poté zaneseno i do cestovatelova deníku. Samozřejmě, pokud se jednalo o cestování, spadalo sem hlavně poznávání mimoevropských kultur (zvyky, tradice, výskyt nemocí a jejich léčba, architektura atd.); CERMAN, I.: *Cesty za osvícením. Úloha cestování v osvícenecké antropologii*. In: *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*. s. 222-223.

²¹⁸ LENDEROVÁ, M. – KUBEŠ, J.: *Chvála deníků a dopisů*. In: *Osobní deník a korespondence*, s. 23.

deník z cest zařazen, najdeme i několik dopisů, například s názvem *Empfindungen und Ergießungen meines wohlwollenden Herzens, für Gott und meine Kinder geschrieben*,²¹⁹ (což by se dalo přeložit jako *Pocity a vylévání dobromyslného srdce, psáno pro Boha a moje děti*, pozn. autora). Jedním z možných důvodů, proč si hrabě Berchtold vedl deník, mohly být jeho děti, kterým zřejmě chtěl zanechat vzpomínku na sebe a svůj život. V deníku ovšem nenalezneme informace, které by mohly tuto domněnku podložit. Jeho deník však neoplývá krásou jazyka a ani neotřelými zážitky, které by bylo vhodné uchovat pro další generace. Nedá se použít jako rekonstrukce každodenního života osvícenského šlechtice na cestách.

Pokud se budeme konkrétněji zabývat obsahem deníku, můžeme jej rozdělit na tři oblasti jeho zájmu. První je oblast zdravotní, ta zaujímá nejvíce prostoru, poté oblast sociálně-právní a architektonická. V rámci poznámek týkajících se zdravotní oblasti si hrabě zapisoval novinky z oblasti zdravotní péče (metody, diety), pro něj nových léků a receptů na léky. V oblasti sociálně-právní se zajímal o zákony cestování, zdravotní řády a v poslední oblasti jej zajímaly památky Svaté země, kterou navštívil. Svou cestu chápal jako službu Bohu, Bůh se rovnal Dobru. Nejvíce jej okouzila Svatá země a místa v ní spjatá s Ježíšem Kristem. Několik dní si dovolil prodlévat v Jeruzalémě v klášteře františkánů a oddával se tam náboženskému citění. Kromě toho mu na srdci ležel osud křesťanských otroků, kterým chtěl nějak pomoci. Své náboženské přesvědčení dával hluboce najevo. Ačkoliv byl považován za osvícence, později radikálního, ke konci života tíhnul k raným romantikům. Svou víru, kterou přejal od rodičů, nikdy neopustil a svůj život zasvětil péči o chudé, trpící a nemocné. Leopoldovy obdivuhodné znalosti obchodu, kombinační talent a vědychtivost mu umožnily vyjet na dobrodružnou sedmnáctiletou cestu. Tuto cestu mu financovala jeho teta Marie Eleonora Petřvaldská sumou 50 000 fl. Na cesty se vydal sám, není zmínky o tom, že by měl spouštějící. Už i tento impulz znamenal odklon od barokních zvyklostí, kdy si šlechtic bral na cesty svůj personál. Na začátku jeho cesty stálo město Jihlava, odkud vyjel. Díky poměrně přesnému itineráři můžeme zmapovat místa, která navštívil anebo jimi alespoň projel. Itinerář je psán od roku 1780 do roku 1795. Zbývající dva roky zaznamenány nejsou.

Ačkoliv je tento cestovní itinerář hodně rozsáhlý, není zcela úplný. Hrabě Berchtold byl ve psaní itineráře dost nedůsledný. Vepsal si sem pro něj

---

²¹⁹ BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 311, karton 60, f.17.

ta nejdůležitější místa, kterými projel a kde se i nějakou dobu zdržel. Své cesty pravděpodobně plánoval a je možné, že měl u sebe dobrou mapu. Jistě cestoval po trasách pravidelných poštovních cest, protože byly dost rychlé.²²⁰ Města, která si zapsal do itineráře, navštěvoval víceméně z pracovních důvodů. Byl totiž obchodníkem, kterého si najaly obchodní domy, aby jim zprostředkoval transakce. Jeho činorodost byla značná. Denně ve voze mohl urazit i přes padesát kilometrů, což bylo hodně, vezmeme-li v potaz počasí, stavy silnic a další místní typické podmínky. Pokud cestovní itinerář více prozkoumáme, zjistíme, že procestoval celou Itálii, všechna důležitá města od severu až po jih. Navštívil i Sicílii a Maltu. Kromě vozu musel použít i další dopravní prostředek, a to loď. Z ostrova Majorka se 24. května 1795 dostal do severní Afriky, konkrétně do Mahonu, poté se octnul v Tunisu.

Když se Leopold rozhodl procestovat severní břehy Afriky, v tuniském přístavním městě Bizerta jej ohromily a zároveň vylekaly mlhy (Wasen – velké páry, pozn. autora). Na cestách prodléval sám, občas i se společníky, se kterými se na cestách setkal a seznámil. Například dne 24. září 1795 na loď podle zmínky v deníku usedl s člověkem jménem Hagi Braam. Bližší zmínky o něm neexistují.

Obsah Leopoldova deníku je poměrně zajímavý. Do deníku si zapisoval zajímavosti týkající se rozdílnosti kultur, léčení, zákonů i nebezpečí. Problém rozboru deníku spočívá v otázce poznámek, protože na sebe nenavazují. Je opravdu těžké dát takové neroztříštěné poznámky do širšího kontextu. Kvůli tomuto problému není možné přesněji vysvětlit smysl a účel poznámek, které si zapsal. Hodnota deníku Leopolda Berchtolda tkví v jeho širokém zájmu a zajímavosti nevšedních poznámek, prostřednictvím kterých se můžeme dozvědět například to, jak ve své době chápali onemocnění, fungování lidského těla nebo objevené užitečnosti.

Deník se dá pracovně rozdělit do několika oblastí: zdravotní poznámky, sociálně-právní poznámky a architektonické poznámky. První oblastí, kterou se budu zabývat, jsou sociálně-právní poznámky. Vztahují se na zákony v arabském a tureckém světě, který jej velmi zaujal, protože byl úplně jiný než ten evropský. Ačkoliv byli Turci i Arabové obdivováni za technické vymoženosti Orientu, byli ještě v 18. století považováni za barbarský národ. Křesťanská Evropa se s „barbarským východním světem“ porovnávala. Svě nadřazení Evropa viděla

---

²²⁰ Srovn. KUBEŠ, J.: *Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*. Kryštof Václav Nostic. Scriptorium, Praha 2004, s. 40.

v lepším správním a právním systému, zatímco Turci neměli dobré zákony, a proto byli zrozeni k otroctví. Kromě právního a správního systému byli Turci odsuzováni za ukrutnost. Se sekularizací společnosti se tato ukrutnost vnímala jako nelidská, tedy jako pošlapávání lidských práv, což osvícensky zaměření intelektuálové zavrhovali. Paradoxně však barbaři byli obdivováni za větší sepejetí s přírodou, mravní poctivost a bezúhonnost. Takové vylíčení mělo jádro v příznivém obraze divocha v osvícenské kultuře.²²¹ V deníku Leopolda nalezneme tuto poznámku týkající se pozorování Turků v Alžírsku:

„Pozorování Turků v Alžírsku:

*Jestliže by byl křesťan uražen Turkem, tak je lepší požádat o jeho fyzické potrestání, poté si ale křesťan musí dávat pozor na jeho kolegy i rodinu, aby mu nevzali život.“*²²²

Když se vrátíme k předešlé informaci, že obyvatelé barbarských zemí byli mravně poctiví a bezúhonní, dokazuje nám to Leopoldova poznámka vztahující se k zákonu ve prospěch cestujících v říši Maroko:²²³

„Když cizinec spí v jednom z arabských táborů, odpočívá v nejdokonalejší bezpečí, protože pokud ztratí nejmenší věc nebo je v jakémkoliv ohledu zraněn, všichni Arabové z tábora jsou za to zodpovědní. Takže cizinec cestuje v mnohem větší bezpečí pod ochranou vlády v této říši než mezi národy Evropy, které jsou více civilizované.“

Zajímaly jej i arabské zákony a jejich vztah ke křesťanům:

„Zacházení Maurů v Marokánii:

Pokud by Maur padl do rukou křesťana tak musí vytrvat. Křesťan musí Maurovi pohrozit soudem a vést ho k němu. Pak Maur bude skutečně odvážně křesťanovi líbat ramena, aby velmi prosil o odpuštění, aby nedostal výprask a nebyl potrestán

---

²²¹ RATAJ, T.: *Obraz Turka v raněnovověké literatuře z českých zemí*. Scriptorium, Praha 2004, s. 275-277.

²²² BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 204.

²²³ Tamtéž, s. 201.

*vězením. Pokud křesťan nechce Maura uchopit, tak byl musel říci: „Já pozoroval tvůj obličej, ihned jdu k rychtáři a ty budeš unikat ostří meče.“*²²⁴

Druhá část deníku, která zaujímá největší rozsah, obsahuje zdravotní poznámky. Ty se týkají metod vyšetřování i receptů a dokonce i zdravotních upozornění a doporučení. Zdravotní doporučení Leopold shrnul ve svých spisech určených pro cestující i pro ty, kteří nemají v úmyslu cestovat. Proto je nebudu znovu uveřejňovat, jen podotknu, že některé rady poté zasadil do budoucího chodu jeho buchlovické nemocnice.²²⁵ Spíše mě zajímaly mnohdy poněkud záhadné recepty na všemožné lidské neduhy. Ze zdravotních poznámek jsem vybrala několik informací.

V barbarských státech si hrabě všímal i zdejší medicíny, která byla spíše na bázi alternativy. Pokrokový Evropan byl z takového způsobu léčení jistě velmi ohromen, protože si Leopold do svého deníku zaznamenal hodně léčebných metod a receptů. Je otázkou, co ho k tomuto zájmu vedlo. Leopold Berchtold byl alespoň tři čtvrtiny svého života vysoce osvícensky zaměřený člověk. Hluboce jej zasáhly revoluční francouzské myšlenky, které se dovolávaly zmizení „trpící lidskosti“. Michael Foucault ve své knize *Zrození kliniky* píše zajímavou myšlenku, která by mohla osvětlit Berchtoldův zájem o péči o chudé a zmírnění bídy křesťanských otroků. Týká se diskuze Konventu o problematice zdravotní pomoci. Jeden státník Barére v diskuzi o zákoně z 22. florealu roku II uvedl slavný výrok „*Více almužen, více nemocnic*“. Tím dal najevo zřízení systému pomoci na venkově. Ústava z roku II ve své Deklaraci práv uvádí, že „*veřejná pomoc je posvátným dluhem.*“²²⁶ Přelom 18. a 19. století, období osvícenských reforem a posilování autority státu, představuje i období určitého vědeckého rozmachu. Tento rozmach přinesl i novinky do zdravotní péče.²²⁷ Na území Habsburské monarchie se zájem o zdravotní péči projevuje ve druhé polovině 18. století s osvícenskými zdravotnickými reformami a cílenou zdravotnickou osvětou.²²⁸ V rámci lékařské osvícenské osvěty vzniká pojem „*medizinische Volkaufklärung*“, tedy „*medicínské lidové osvícenství*“,

---

²²⁴ Tamtéž, s. 202.

²²⁵ CHRÁSTKOVÁ, A.: *Lazaret na zámku v Buchlovicích*. MUnI, Brno 2010.

²²⁶ FAUCAULT, M.: *Zrození kliniky*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2010, s. 62-63.

²²⁷ BLÜMLOVÁ, D. – KUBÁT, P.: *Čas zdravého ducha ve zdravém těle*. In: TINKOVÁ, D.: „*Učit se vážit svého zdraví...*“. Jihočeské muzeum, České Budějovice 2009, s. 28.

²²⁸ KUTNOHORSKÁ, J.: *Počátky ošetrovatelské péče*. Grada, Praha 2010, s. 32.

kteře představovalo důležitou součást osvícenských snah vzdělanců. Cílovou skupinou osvěty byli především prostí, většinou nevzdělaní podaní.²²⁹ Úspěchy na zdravotním poli by byly nemyslitelné bez podpory státu, který si začal uvědomovat potřebu zdravé a silné populace.²³⁰ Do oblasti medicínského lidového osvícenství by svými činy a aktivitou mohl spadat i hrabě Berchtold. Na svých cestách sesbíral různé rady i nápady, které se mu jistě později hodily při chodu nemocnice. I tuto část cestovních poznámek nelze přesně vysledovat, kde a za jakých okolností se o nich dozvěděl.

Ústředním bodem jeho severoafrické cesty se stala kultura Arabů a Turků a zahrnovala i jejich medicínu. Jako osvícenec na této kultuře obdivoval sepjatost s přírodou a vysvětlování si různých zákonitostí jejich mentalitou. Jednou ze zajímavých poznámek tvořil výklad snů. Opořovanou vlastností Arabů či Turků dle křesťanských měřítek byla víra v pověry a vykládání snů. V cestovním deníku najdeme menší kapitolu vztahující se k výkladu snů. Nejde ji přesně zasadit do širšího kontextu, z tohoto důvodu se domnívám, že by tato poznámka mohla zapadnout do orientální medicíny o výkladu snů, kterým Arabové a Turkové věřili.²³¹

„Lékaři, kteří přesně zkoumali stav svých pacientů za každé jednotlivé okolnosti, neopominuli chvílemi vyšetřovat jejich sny v těchto hodinách spánku, které jim jejich nemocný stav dovolí, a částečně ze zkušenosti, částečně díky úsudku a podrobnosti našli, že tam jsou mnohé předzvěsti nemocí, které přijdou, a mnohé indikace takových, které jsou přítomné, ale nevnímané, alespoň neviděny v jejich plném rozsahu. Vskutku, jestliže sny jsou rozdílné od toho, co je možná uloženo ze záležitosti dne nebo z obratu myšlenky předtím, mohou být vždy nahlíženy jako znamení více či méně nemocného stavu těla, a pravá forma toho stavu může být často lépe studována z nich než z mnoho dalších způsobů. Co bylo zpozorováno lékaři s ohledem na prognózy ze snů, může být sečteno v následujícím způsobu: sen o ohni indikuje nadbytek žluté žluči, sen o vidění padání deště nebo sněhu nebo velké množství sněhu ukazuje, že tam je nadbytek hlenu v těle, sen o mlhách nebo kouři indikuje nadbytek černé žluči. Ten, kdo si představuje sebe sama sběhlého mezi zápachy, může být ujištěn, že on přechovává nějakou vloženou látku v jeho těle,

---

²²⁹ BLÜMLOVÁ, D. – KUBÁT, P.: *Čas zdravého ducha ve zdravém těle*. In: TINKOVÁ, D.: „Učit se vážit svého zdraví...“. Jihočeské muzeum, České Budějovice 2009, s. 17.

²³⁰ Srov. tamtéž, s. 29.

²³¹ RATAJ, T.: *Obraz Turka v raněnovověké literatuře z českých zemí*. Scriptorium, Praha 2004, s. 276.

mít červené věci znázorňované před tebou ve spánku, naznačuje nadbytek krve, jestliže pacient sní a vidí slunce, měsíc, hvězdy to ukazuje na blížící se delirium, snít o kalném moři ukazuje poruchy břicha, snít o vidění země přelité vodou nebo být ponořen v rybníku či v řece ukazuje na nadbytek vodnaté vlhkosti v těle, snít o vidění země spálené či vyprahlé je znamením velkého žáru a suchosti, výskyt monster a strašných nepřátel indikuje deliria v nemocích a časté snění, že je dotyčný shozen z nějakého velmi vysokého místa, indikuje blížící se závrať nebo nějakou další poruchu hlavy, jako epilepsii, mrtvici... Tyto a velmi mnoho dalších jsou pozorováními Hippokrata o snech... jeho pacientů. Lomnius rozvedl teorii do ohromné délky a dal mnoho pravidel ohledně hodnocení z nich.“²³²

Kromě snů jsem v jeho deníku našla i poznámku o fungování těla zaměřenou na pocení. Pocení patří k základním tělesným funkcím, je nezbytné, jelikož reguluje tělesnou teplotu a za normálních okolností vylučuje z těla škodlivé látky. Takto pocení popsal Leopold Berchtold ve svém deníku: „*Je vyplavení šťáv z těla skrz póry kůže – je rozlišováno mezi citlivým a necitlivým – citlivé (dobré) pocení je to samé jako pocení necitlivé (špatné) pocení jenž uniká smyslovému záznamu. Experimenty ukazují, že látka vyplavená při pocení se alespoň v nějakých zemích více než rovná všem dalším vyháněním skrz stolici, moč... Sanctorius zjistil v Itálii za podmínek mírné stravy, středního věku a jednoduchého života, že látka necitlivě vypocená byla 5/8 z toho, co bylo vzato v jídle, tak že tam zůstalo jenom 3/8 pro výživu a pro výkaly z nosu, uší, střev, močového měchýře. Ten samý autor ukazuje, že jak hodně je vyplaveno při pocení v jednom dni, tak při stolici ve 4 dnech. Účel pocení je chránit pružnost papil kůže, odnést solné částice z krve a tímto způsobem poskytnout to více čisté, ochránit tělo od různých nemocí a přispět k léčbě nejnebezpečnějších chorob. Může být podporováno cvičením, suchým třením hrubým lněným oblečením nebo kartáčem na kůži, teplými koupelemi a mytím rukou, nohou, hlavy ...“²³³*

---

²³² BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 220-222; Jedná se o antický výklad snů podle Hippokrata, který rozvedl formulované Aristotelovy názory na výklad snů. Aristoteles odmítnul božský výklad snů. Určil, že sny pocházejí ze srdce, sídla citů a vášní a pramenu fantazie a obrazotvornosti. Ve spánku, kdy na srdce přestanou působit silné vjemy našich smyslů, se člověk stane citlivějším k méně intenzivním vnitřním podnětům. Zdroj: http://user.unob.cz/fisera/files/volitelne/_poz_vy/lit_h/psychologie/sny.html, 17.5.2012.

²³³ Tamtéž, s. 222-223.

K dalším zajímavým medicínským poznámkám patřily „ozdravné“ recepty, drobné rady, které poznal z vlastní zkušenosti. Vybrala jsem několik z nich.

- Recept na mandlové mýdlo (Mandelseife). Pokud bychom chtěli vyrobit mandlové mýdlo, dle poznámek jej pravděpodobně nevyrobíme, protože nezjistíme, jako složené mělo údajné těsto: *„Nejlepší hořké mandle dáme do samotného těsta u samotného zhotovení mandlového oleje. K výrobě mandlového oleje vezmeme celé čerstvé mandle.“*²³⁴

- Další recept je na jednoduchý klistýr (Einfache Klystier): *„Hrst heřmánkových květů necháme povařit v hedvábné vodě, poté je procedíme. Přidáme lžičku soli nebo medu. Pak si člověk vezme rektální trubičku a upevní ji na klystýr a pak jej vstříkne nemocnému do střeva.“*²³⁵

- Proti onemocnění nemocí Beri Beri, která se vyskytovala „...v Asii a některých částech Afriky, přispívá k velkému střídání horka a chladna, ochromí údy.“²³⁶ byl doporučován recept na následující polévku: *„Staré nebo mladé dobytčí maso se posolí, trochu okoření, také se přidá trochu jemných bylin a přikryje se, připraveno do Papinova hrnce. Tam je silně vařeno, až masa a kostí plovoucí horký tuk je odebrán skrze ručník přecezen byl a nalit do malých forem na talíře, ze kterých se jí.“*²³⁷

- Pokud cestovatele zabořil zub, mohl postupovat podle Celsiova návodu:²³⁸ *„Léčebný návod Celsův. Při otevření bolavého zubu se poté doporučuje nechat ho postupně rozpadnout. Zavést oloupané semínko papriky nebo bobuli břečťanu.“*²³⁹

---

²³⁴ Tamtéž, s. 226.

²³⁵ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 211.

²³⁶ Tamtéž, f. 249.

²³⁷ Tamtéž, f. 249.

²³⁸ Philippe Aureolus Paracelsus (1493–1541) - vlastním jménem Theophrastus Bombastus von Hohenheim, švýcarský lékař. Považoval medicínu za základní a všeobsahující vědu, neboť ona jediná pečuje o blaho člověka. Teologie, filozofie i alchymie mají být pouze nástroji a oporami lékařství. Zdroj: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/paracelsus-1493-1541>, 17.5.2012.

²³⁹ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 234.

- Při návštěvě severoafrických zemí si všímal i tamějších specialit, například škorpiónů: „*V Tunisu se tvrdí, že člověk může být smrtelně poraněn, když se mu do chodidla nebo ruky zabodne škorpión. Škorpióni hojně tu jsou, proto nabádá si opatřit boty a dávat si pozor na ruce.*“²⁴⁰ Další rady vztahující se na obranu proti škorpiónům popsal Leopold následovně: „*Škorpióni. Doporučuje se poranění dát do vody. Ložní prádlo musí pečlivě před spaním prohledat a raději uchránit před škorpióny. Bohužel škorpióni jsou nebezpeční. Radí se mít u sebe pořád hořící lampu a může se upotřebit i nouzové bednění.*“²⁴¹

- K putování po exotických zemí patřilo neodmyslitelně i horké slunce, které neopatrným cestovatelům dokázalo způsobit nemalé trápení, proto: „*Slabost slunečního záření. Člověk potřebuje na cesty si raději vzít silný než tenký klobouk, slunce do tenkého klobouku proniká svými paprsky. Na cesty se hodí klobouk s papírovou podšívku.*“²⁴²

- Voda a její neustálé doplňování do těla bylo základní potřebou při putování po teplých krajinách. I ve vodě se skrývalo nebezpečí, na které si měli cestovatelé dávat pozor – červi: „*Versorge beym Trinken (Zásobování pitím). Člověk musí na cesty pár silných nápojových sklenic s sebou vést, aby hojně vodní červi, kteří v těle rostou, pomocí čistého plátna přefiltroval a oddělení mohou být.*“²⁴³

Hrabě Berchtold byl na cestách zvědavý a vědychtivý. Jeho cestovní poznámky zabírají široký okruh informací. Můžeme se domnívat, že na cestách četl dostupnou literaturu či zprávy, neboť se v některých poznámkách objevují odkazy na strany v nekonkrétních knihách. Odkazy se nachází víceméně v teoretických poznámkách zdravotní péče týkající se psychologie nemoci. Tyto poznámky mohly být opsány z blíže neurčené lékařské literatury, ke které měl na cestách přístup: „*Danger d'une maladie negligée (Nebezpečí zanedbané, tj. neléčené nemoci): nemoc, která měla dlouhou dobu na svůj vývoj, nebo která byla dlouho zanedbávána, nechává po sobě, když je uzdravena, hluboké stopy, které se velmi blízce podobají nemoci stejného,*

---

²⁴⁰ Tamtéž, f. 206.

²⁴¹ Tamtéž, f. 203-204.

²⁴² Tamtéž, f. 203.

²⁴³ Tamtéž, f.202-203.

ale nebezpečnějšího druhu. Bylo by pro mě snadné dokázat, říká pan Marques ve svém Průvodci nemocného strana 27, že každý rok ve Francii umírá kolem 400 000 osob na zanedbané nemoci. Jen se zeptejte všech praktikujících lékařů, ať řeknou kolik nemocných je obětí nemocí chronických, rebelujících a smrtelných a které se jimi staly právě zanedbáním. Ať také poví, kolik je těch ostatních, co zemřou na akutní choroby, kvůli nimž jsou zavoláni příliš pozdě.“²⁴⁴

V 18. století se nemoc v lékařské tradici představuje pozorovateli skrze symptomy a znaky. Jedny od druhých se odlišují sémantickou hodnotou, stejně tak jako morfologií. Symptom je forma, v níž se projevuje nemoc. Znak oznamuje co se stane, co se stalo a co se právě děje. 18. století přisoudilo nemoci realitu přirozenou a dramatickou, založilo tím pravdu poznání a možnost praxe.²⁴⁵ Důležité v životě osvícenských intelektuálů bylo pozorování. V Leopoldových poznámkách se objevilo jméno Hippokratés, který se věnoval pouze pozorování a pohrdal všemi systémy.²⁴⁶ Pozorování i v 18. století patřilo k základním lékařským postupům. Pozorováním se tvořily základní teorie poznatků. Podložení této myšlenky jsou poznámky v cestovním deníku, které se zabývají teorií nemoci:²⁴⁷

„Co je třeba u nemocí rozlišovat:

Je třeba rozlišovat jejich příčiny, dobu jejich trvání, zda jsou podstaty těžké nebo neústupné, jejich začátek, jejich vývoj a jejich cykly. Nemoci jsou tím pádem různě dlouhého trvání a nelze je vyléčit, než se přirozeně vyvinou, leda ke škodě nemocných nebo za riskování jejich života.“

„Poměr ve vyléčení nemocných:

Je v přirozeném řádu věcí, že nejméně polovina nemocí se vyléčí sama od sebe, třetina té druhé poloviny je neléčitelná či smrtelná; a pouze dvě zbylé třetiny zásadně vyžadují péči lékaře. Velmi důležité je nejprve se ujistit o tom, o který typ nemoci se jedná, aby nedošlo k omylu.“

---

²⁴⁴ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 230.

²⁴⁵ FAUCAULT, M.: *Zrození kliniky*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2010, s. 113 – 114.

²⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 131.

²⁴⁷ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 231-232.

„Rozdělení nemocí

Do dvou obecných kategorií na akutní a chronické. Akutní, mezi něž v první řadě patří zánětlivé nemoci a vyžadují nejrychlejší pomoc, jsou ty, jež probíhají rychle a velmi často v rozmezí 8 dnů; velmi zřídka přesáhnou období 21 dní; nepominou, dokud nezdegenerují ve vřed (či absces), jenž stěží změní úděl nemocného k lepšímu nebo jistějšímu stavu.“

„Zásada pro obecného domácího lékaře:

Je někdy nezbytné, aby lékař viděl a léčil nemocného vícekrát, když ten je zrovna zdravý, aby mu hmatal puls, kontroloval jeho moč, barvu obličeje a pleti, aby tak mohl posoudit, až bude nemocný, nakolik se vzdálil běžnému stavu.“

Tuto oblast zdravotních poznámek ukončím biblickými výroky, které se vztahují k náboženskému vysvětlení vyléčení nemocí. Pokud by tyto informace pro Leopolda nebyly důležité, do deníku by si je nezapsal. Víra v jeho životě zabírala významné místo. I když se lékařská věda racionalizovala, nabírala na sebe další rovinu filozofického poznání, které se tázalo po původu; zázraky nebyly tak snadné, i přesto v medicíně zůstalo něco ze starého světa, co nemohlo jen tak někam vymizet.

„Od Boha je každé uzdravení. Ecclesiast. C. 38, v. 2. Modlitba víry uzdraví (zachrání) a pozdvihne jej. Pán, ať uzdraví. Div. Jacob. Cap. 5 Ve své slabosti se modli k Pánu a on tě uzdraví.“

„Pokud Bůh nedodává síly a nerozvíjí rostliny, kdo, ptám se, kdo pomáhá Panacee?“²⁴⁸

Třetí oblastí, kterou v deníku vysledujeme, je velký zájem o architektonické dochované památky ve Svaté zemi. Po dvanácti dnech cesty hrabě Leopold Berchtold dorazil z Tunisu do Jaffy.²⁴⁹ Kolem Jaffy navštívil dle kratičkových italsky

---

²⁴⁸ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 233; Panacee je řecká bohyně léčení.

²⁴⁹ Údajně nestarší město světa. Nachází se jižně od Tel Avivu, dneska je součástí jeho předměstí. Toto město měl po potopě světa vystavět jeden z Noemových synů. Jméno Jaffa se poprvé vzpomíná na seznamu měst, které obsadil Tutmosis III. v rámci své vojenské výpravy v roce 1468 př. Kristem. Město Jaffa bylo i strategicky významné, sloužilo jako vstupní brána do krajiny směrem k Jeruzalému. MOJŽÍŠ, M.: *Putujeme spolu po svätej zemi*. Jaxx, Bratislava 2009, s. 60.

psaných poznámek v deníku významná místa spjatá s křesťanstvím. Místa, která jej asi nejvíce zaujala, popsal obšírněji. Nedozvíme se, odkud se dozvěděl tolik zajímavostí. Jednou z mých domněnek je, že čtením cestopisů, které tehdy kolovaly Evropou a bližší znalostí Bible.

První architektonickou památkou v jeho deníku je Šalamounův chrám (Tempion di Salomone): „Šalomoun, aby ho postavil, zaměstnával tam po dobu souvislých 7 let 63 000 mužů. A podlaha chrámu byla celá ze zlata 3 Reg. 6.30 - Zlaté hřeby vážily padesát šekelů, obložil zlatem horní pokoje, 2 Paralip 3.9. Tento majestátní chrám trval ve své slávě už 420 let, když byl Chaldejským králem Nabuchodonozrem vypálen a zničen. Cap. 25.... toto se stalo kolem roku 3568 od začátku světa. 70 let poté za pomoci krále Kyra byl Zorobábelem židovským šlechticem znovu vybudován, toto dílo trvalo 46 let, ale výsledek byl daleko slabší než první (chrám). Byl pak zničen Římany, imperátorem Titem v roce 72 po Kristu. Julián Apostata, r. 366 po Kristu, jej povolil Židům obnovit, ale při kopání základů vznikl požár a spálil mnoho dělníků a... Židovská pýcha na toto dílo připravila motyky ze stříbra.“²⁵⁰

Kromě Šalamounova chrámu se zastavil i u Pilátova paláce: „Pilátův palác (Pallazo di Pilato)²⁵¹ Paša bydlí v tomto paláci – tyčí se nad chrámovým nádvořím. Pretorium v němž Pilát přijal Krista, se zachovalo neporušené.“ Další zastávkou při putování Svatou zemí byl rybník Bethesda. Při archeologických vykopávkách při chrámu sv. Anny, nad kterým tento chrám stojí, se odhalily pozůstatky dvou rybníků – původně očištné koupele s pěti síněmi. Část jezera, jak správně Leopold Berchtold poznamenal, byla vyhrazená pro umývání obětních zvířat, nejvíce ovcí. Za časů života Ježíše se tu shromáždili žebráci a choří. Rybník Probatice²⁵² „Je situovaný ve východní části svatého města – je suchý – dlouhý 170 kroků a široký 30 – Ještě jsou vidět 2 oblouky z 5 kleneb, pod kterými lehávali nemocní, čekajíce, aby sestoupil Anděl a rozvířil vodu, přičemž první, kdo se v ní okoupal, vyzdravěl. Na

---

²⁵⁰ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 257-258. Šalamounův chrám: Šalamounův chrám byl postaven během 4.-11. roku vlády Šalamounovy. Stavba byla dokončena r. 962 př. Kr. Pro zajištění stavebního materiálu uzavřel Šalamoun obchodní smlouvu s tyrským králem (1 Král 5,15). Stavební cedrové dříví se přiváželo z Libanonu. Odborní řemeslníci byli většinou cizinci, Fénicičané. Zdroj: <http://cb.cz/praha2/chram.htm>, 17.5.2012.

²⁵¹ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 259.

²⁵² BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 259. Srovn. Jan 5, 2-9; MOJŽÍŠ, M.: *Putujeme spolu po svätej zemi*. Jaxx, Bratislava 2009, s. 60.

tomto místě Kristus uzdravil toho, který byl nemocný 38 let. V tomto rybníku se myly zvířata určená na oběť v chrámě.“

Leopold Berchtold víceméně navštívil všechna důležitá místa spojená s životem Ježíše Krista. Mohl spatřit místo jeho narození i smrti. Ne všechna ale podrobně popsal. Některá pouze pojmenoval, jiným věnoval několik stručných vět. Důležitou zastávkou na cestě byla Jeskyně Narození Páně: *„Jeskyně Narození Páně, jeskyně čistoty. Chrám na jeskyni Narození Páně na tomto místě hrdě postavila svatá Helena. Venku jedna výška pohyblivé uznávané velké množství mrtvých klášterů a jeskyni Madon neboť ona kojící N. s. Ves pastýřů, skrze nadevšecko máje studnu říká Madona pole a jeskyni pastýře nadevšecko orient východ.*“²⁵³

Leopold se octl i na hoře Sion, u které si poznamenal: *„Věž Davidova, svatý vrchol, který někdo nesmí nevidět“*²⁵⁴ Mezi Jeruzalémem a Olivetskou horou se nachází bystřina (potok) Cedron v údolí Josafat, kde shlédl: *„Tombeau d' Absolon“*²⁵⁵ (Absolonův hrob). Berchtoldovy kroky neminuly ani Olivetskou horu, od které to bylo kousek ke zmiňované hoře Sion. Na úpatí Olivetské hory se nachází v jeho deníku poznamenaná *„jardin de Getsemani“* (Getsemanská zahrada). V blízkosti této zahrady se nacházel františkánský klášter svatého Salvatora, kde si na chvíli složil hlavu. Františkáni jej přivítali s vřelou přátelskou pohostinností. *„Zahrada byla na cestě za Jeruzalémem mezi Olivetskou horou, tu se Ježíš v osamělosti modlil.*“²⁵⁶

---

²⁵³ Východně od chrámu je v péči františkánů tzv. Mléčná jeskyně - Panně Marii tu ukápló něco mléka při kojení a zbarvilo skálu do běla. Ještě dál na východ je Pastýřské pole (zde se pastýři dozvěděli o Ježíšově narození) se spoustou zbytků starých kaplí a kostelů. Svatá Helena, matka byzantského císaře Konstantina Velikého, nechala ve Svaté zemi postavit tři baziliky v Betlémě, v Jeruzalému na Kalvárii a na Olivetské hoře.

Zdroj: <http://www.ingema.net/in2001/clanek.php?id=996>, 17.5.2012.

²⁵⁴ BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*, s. 9. Místní název Sión se v průběhu dějin vztahoval na tři místa v Jeruzalémě: 1. nejdříve na původní předizraelské (jebúsejské) opevněné město, které dobyl král David. 2. Pahorek nazývaný Chrámová hora, případně hora Mória. Dnes ale jméno Sión nese vrcholek na západ od Chrámové hory 3. Dnes ale jméno Sión nese vrcholek na západ od Chrámové hory Západní pahorek byl znovu osidlován až od 2. století před Kristem za vlády Hasmoneovců. Usídlily se na něm bohatší vrstvy, zvláště kněží, svůj palác zde vystavěl i Herodes Veliký. Zdroj: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2009-3/Cesty-Sionu.html>, 17.5.2012. Po dobytí Jeruzaléma v 70 letu po Kristu dal Titus tento objekt na ubytování své desáté legie čímž zachránil část herodesovského paláce. Po povstání Bach Kochba (132-135) zůstala jen jediná věž, nesprávně nazývána Davidova věž. Podle muslimské pověsti se sem chodil modlit král David; MOJŽÍŠ, M.: *Putujeme spolu po svätej zemi*. Jaxx, Bratislava 2009, s. 97.

²⁵⁵ Absolon byl synem krále Davida.

²⁵⁶ BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*, s. 5.

Hrabě neminul ani bolestná místa spjatá s utrpením Ježíše Krista: „strada dolorosa (bolestná cesta). *Vede od paláce Piláta k hoře Kalvárii.*²⁵⁷ *Pilát dal Ježíše zbičovat. Bičování. Ran bylo 6666 trny, provazy a řetězy. Vojáci provedli rozkaz, trnovou korunou, na lid Pilát zvolal: Ecce Homo! a lítostně ukázal. Židé vykřikli: Pryč s ním, ukřižuj ho.*“²⁵⁸

Leopold neopomenul ve svém deníku ani horu Kalvárii (Monte Kalvario) cesta na ni počíná u paláce Piláta.²⁵⁹ Na této hoře je postaven nad místem popravy a hrobu Ježíše chrám Svatého hrobu. V 6. století př. Kristem byl na tomto místě za hradbami města kamenolom. Poté zde zřídili cisternu. Jenže kámen měl pórovitý charakter, voda z něj unikala a město zůstalo později pusté. V okolí bylo i několik jeskyní. Obyvatelé je využili k pochovávání, tak vznikl hřbitov. V šedesátých letech n.l. zde Římané zřídili popraviště kvůli tvaru místa, které připomínalo lebku.²⁶⁰

---

²⁵⁷ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 260.

²⁵⁸ BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53, f. 261. Cestou po via dolorosa je čtrnáct zastavení.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 260; Hebrejsky Golgota.

²⁶⁰ MOJŽÍŠ, M.: *Putujeme spolu po svätej zemi*. Jaxx, Bratislava 2009, s. 124.

7. Závěr

Dosud panují nejednotné názory vůči vymezení pojmu kavalírských cest, ale i časového rozhraní. Druhá polovina 18. století změnila pod vlivem osvícenské filozofie náplň i způsob absolvování původně kavalírských cest šlechticů. Cesty se stávaly individuální „samorízenou“ aktivitou. Program takových cest byl mnohem volnější a šlechtici se sami mohli rozhodnout, co na své cestě podniknou a čemu se hodlají věnovat. Cesty se klonily k různým tendencím. O žádné životní filozofii se nedá říci, že byla ideální. Spíše se snažila naplnit podstatu svých zájmů a vnitřních pohnutek. Dosud nebyl konec kavalírských cest periodizován, což nám otevírá další možnosti hledání příkladů cest a vytváření dalších hypotéz, jenž by umožnily vyslovit konkrétní a přesnější formulaci významu i obsahu cest ve druhé polovině 18. století.

V rámci zkoumaného cestovního odkazu hraběte Leopolda Berchtolda se můžeme utvrdit v tom, že jeho sedmnáctiletá cesta v letech 1780 až 1797 je charakteristická svou multifunkcionalitou, což bylo pro osvícensky zaměřené intelektuály běžné. Leopold se snažil pochopit také své šlechtické postavení. Šlechta se ve druhé polovině 18. století pasovala do šířitele osvěty, kultury a zbavování lidstva „otročtví“. Jeho cestovní odkaz si zasluhuje pozornost. Nikdy nebyl zveřejněn v obsáhlejší formě a dán do kontextu s evropskými událostmi konce 18. století. Jeho osobnost je velmi významná. Patřil k tehdejší špičce kulturně zaměřené šlechty a tvořil ideologický obraz pozdního osvícenství. Na svých zahraničních cestách ujel nejen mnoho kilometrů, ale vykonal i pozoruhodné skutky, které též stály v pozornosti této diplomové práce. Leopoldovy zájmy byly velmi všestranné a dokázal maximálně využít potenciál cest. Jím vykonané cesty byly zaměřeny na hledání „Dobra“ pro lidstvo, čímž naplňoval osvícenské myšlenky.

V této diplomové práci jsem se zabývala obsahem sedmnáctileté zahraniční cesty hraběte Berchtolda z let 1780 až 1797. Mým cílem bylo objasnit a rozšířit smysl jeho cest, které nespočívaly pouze v navštěvování různých měst a míst, ale hlavně v jeho vědecko-filantropické činnosti, což nebylo tehdy vůbec obvyklé. Proto jsou Leopoldovy cesty jedinečné. Cestováním tedy osvětová činnost hraběte rozhodně nekončí. Cestovní odkaz tvoří pouze polovinu jeho života. Druhou polovinu tvoří založení a fungování buchlovické nemocnice, jejíž provoz financoval.

V centru mé pozornosti stál cestovní deník s různými poznámkami, které dokládají zájem o sociální, zdravotní oblast lidské společnosti. Přínosem zkoumaného deníku je jeho věrohodnost a skutečný pohled na viděnou skutečnost. Deník je víceméně racionálně laděn, subjektivní pocity, které by nám ztěžovaly lépe porozumět popsané zkušenosti se v něm neobjevují. Díky tomuto cestovnímu deníku můžeme poznat, že Leopold Berchtold stále prodléval v době pozdního osvícenství, které teprve stojí na prahu zrození moderní doby a tedy ne všechny poznámky, které si Leopold zapsal do deníku byly přímo pokrokové. Avšak svým smýšlením dávno předběhnul svou dobu. Při porozumění Leopoldovému životu na cestách, se nám před očima rozpadá model tradiční kavalírské cesty a místo ní nastupuje cesta vědeckého typu. Jeho deník nebyl typickou reflexí dle dřívějších dobových skutečností, které se budoucímu čtenáři snažily vykreslit obraz ideálního šlechtice na cestách. Deník je zvláštní, protože v centru obsahu nestojí denní činnost cestovatele ani jeho pocity, ale čínorodá veřejnost.

Na bázi čtvrté kapitoly se můžeme utvrdit o výjimečnosti tohoto člověka. Zmínky poukazují na jeho vznešený charakter, činy a snahu šířit dobré myšlenky, které měly mírnit bídu, jenž stále sužovala obyčejné obyvatelstvo. Poznáme i jeho smýšlení, které mělo na svědomí charakter jeho zahraniční cesty a objasnění domněnky o smrti jeho bratra Františka Mořice. Zjistíme také, že Leopold Berchtold se stal obětí obrozeneckých snah v rámci hledání své národní hrdosti, jenž měla povzbudit národní hrdost a touhu po svobodě, což se stávalo jen málokterému urozenému jedinci. I přesto se na Leopolda Berchtolda pozapomnělo. Pro ucelené poznání jeho života je sepsána třetí kapitola, která je životopisná. Snažila jsem se zachytit všechny důležité aspekty jeho života a společně se čtvrtou kapitolou utvořit komplexnější obraz. Leopoldovy zkušenosti z cest zachytila pátá kapitola věnující se dvěma jeho dílům.²⁶¹ Díla zachycují každodenní problémy na cestách konce 18. století. Je to praktická kapitola, která může posloužit jako základní podklad pro výzkum cestování z hlediska příprav a uskutečňování vlastní cesty.²⁶² Kapitola o přípravách na cestu se místy prolíná s kapitolou o pokroku ve výchově. Doba osvícenství přinesla změnu do tradičních forem chování i myšlení.

---

²⁶¹ BERCHTOLD, L.: *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüssllicher Fragen*. Braunschweig 1791.

²⁶² Jeho kniha posloužila dalším autorům k sepsání podobných děl. Pokud se začteme do dalších cestovních zpráv například v knize Milana Hlavačky *Cestování v éře dostavníku*, zjistíme, že mají mnoho společného s Leopoldovými radami v knize *Anweisung für Reisende*.

Život jedince měl být podřízen rozumu, aby mohl spoluvytvářet šťastnější a spravedlivější společnost. Osvícenství znovu objevilo člověka a jeho touhy, které měl směřovat k nevyššímu „Dobru.“ Na tuto skutečnost se snaží zaměřit též i Leopold Berchtold nejen svou sedmnáctiletou zahraniční cestou. Ve druhé polovině 18. století ztratily cesty mladíků výsadní postavení v rámci individuálního vzdělávání, na kterém byly postaveny. Věřím, že tuto zatím ne moc pevně podloženou hypotézu, nám budou postupně potvrzovat nebo ji vylučovat další výzkumy cest šlechticů druhé poloviny 18. století.

8. Resumé

Bisher herrschen uneinheitliche Ansichten gegenüber der Abgrenzung und dem Zeitintervall der Kavalirtouren. Die zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts hat unter dem Einfluss die aufgeklärte Philosophie der Gehalt und die Weise ursprünglich die Kavalirtouren den Adel geändert. Die Reisen wurden individuelle Aktivität. Der Adel könnten entscheiden, was den machen zu werden. Das Ziel dieser Diplomarbeit stellt sich Aufgabe die Reisen des Grafs Leopold Berchtold aufklären. Seine Reisen waren nicht nur Besuch verschiedene Städten und Orten. Sie wurden hauptsächlich die wissenschaftlich und philanthropisch Tätigkeit. Dieses Phänomen war sehr ungewohnt und darum sind die Reisen vom Graf Leopold einzigartigen.

Diese Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Person des Grafen Leopold Berchtold und seinem reisenden Verweis von der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts am Ende der späteren Aufklärung. Dieser Graf kommt aus Platz an der Naser. Hier ist Graf Leopold Berchtold am datum 1759 geboren. In seiner Zeit gehörte er unter den sehr intelktuell begabten Adelligen, die in ihrem Leben von der aufgeklärten Ideologie beeinflusst wurden. Leopold Berchtold studierte in Olmütz und danach kurze Zeit in Wien. Im Jahre 1780 machte er sich auf. Er absolvierte niemals eine Kavalierstour, die Andersen jungen Adeligeen machten, sondern die moderne Reise – Commerzreise. Diese moderne Reise wurde in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts zur neuen Inovation genenüber dem älteren barocken Reisen. Sein Ziel war, neue Erkenntnissen zu bringen, die moderne Entwicklung in der verschiedenen Zweigen der Menschätigkeit zu beobachten. Der Graf Leopold reiste zwischen den Jahren 1780-1797. Bei seinem Reisen besuchte er fast das ganze Europa (das südliche und westliche Europa), auch die nordliche Küste des Afrikas, weiter Palästina und Kleinasien. Aus den Reisen brachte er viele neue Erfahrungen, Kentnissen und auch Anlässe zum Nachdenken mit. Diese Anlässe ließ er nicht nur für sich selbst. Die Erfahrungen aus den Reisen sammelte für weitere Generationen der jüngeren Reisenden in sein Buch, Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassige und nüsslicher Fragen genannt. Das Buch wurde in Braunschweig im Jahre 1791 herausgegeben.

Prameny a literatura

Archivní prameny

BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 311, karton 60.

BERCHTOLD, L.: *Reisen*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 296, karton 53.

BERCHTOLD, L.: *Allerey ausländische Gegestande*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 315, karton 41.

Tištěné prameny

SH BUCHLOV, BERCHTOLD, L.: *Anweisung für Reisende, nebst einer systematischen Sammlung zwäckmassigeund nüsslicher Fragen*. Braunschweig 1791.

BERCHTOLD, L.: *Kurzgefaste Methode alle Arten von Scheinbartodten wider zu beleben*. Wien 1791.

Hamburgische Nachrichten. Hamburg 1804, In: BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 311, karton 60.

Patriotische Tageblatt. Brünn 1800-1804, In: BERCHTOLD, L.: *Miscellen und Briefe*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 138, inv. č. 311, karton 60.

BERCHTOLD GRAF, L.: *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*.

KAMPELÍK, F.: *Leopold Hrabě Berchtold, Howard západních Slovanů*. Časopis českého muzea, ročník XI., 1837.

MORAVIČANSKÝ, P.: *Leopold Graf von Berchtold der Menschenfreund*. Brünn, s. 95.

MÜLLER, J.: *Die Herrenburg Buchlau im gesegneten Märchen*. Prag 1837, s. 185.

VAJDA, J.: *Hrad Buchlov a dějiny jeho*. Vilém Foustka, Brno 1863, s. 32.

SVOBODA, V.: *Leopold hrabě Berchtold*. In: *Květy*. č. 7, Praha 1837.

TABLIC, B.: *Býti poučující, kterak by lidé... šťastně retováni mohly*. Wacow 1813, s. 165.

Použitá a prostudovaná literatura

ARIÈS, P.: *Dějiny smrti*. Argo, Praha 2000, s. 410.

ASCH, R. G.: *Europäischer Adel in der Frühen Neuzeit*. Köln, Böhlau 2008, s. 323.

BACHANOVÁ, J.: *Zápisky z cest hraběte Leopolda Berchtolda*, Bakalářská diplomová práce, UPOL, Olomouc 2010, s. 62.

BASEDOW, J. B.: *Filantropinum*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1980, s. 217.

BLÜMLOVÁ, D. – KUBÁT, P.: *Čas zdravého ducha ve zdravém těle*. In: TINKOVÁ, D.: „*Učit se vážit svého zdraví...*“. Jihočeské muzeum, České Budějovice 2009, s. 552.

BOBKOVÁ, L. – NEUDERTO VÁ, M.: *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti*, Ústí na Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1997, s. 498.

BRÄUNER, W. – HAMERNÍKOVÁ, A.: *Rodinný archiv Berchtoldů. Inventář*. s. 253.

BURNEY, CH.: *Hudební cestopis 18. věku*. Státní hudební nakladatelství, Praha 1966, s. 427.

BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010, s. 1025.

BŮŽEK, V. – KRÁL, P.: *Člověk českého raného novověku*. Argo, Praha 2007, s. 486.

BŮŽEK, V. – KRÁL, P.: *Paměť urozenosti*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2007, s. 233.

BŮŽEK, V.: *Věk urozených*. Paseka, Praha 2002, s. 413.

CASTIGLIONE, B.: *Dvořan*. Odeon, Praha 1978, s. 349.

CORBAIN, A.: *Narcis a miazma: pach a společenské představy 18. a 19. století*. Argo, Praha 2004, s. 290.

CERMAN, I.: *Habsburgicher Ader und Aufklärung*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2010, s. 503.

CERMAN, I.: *Chotkové, příběh úřednické šlechty*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 757.

CERMAN, I.: *Šlechtická kultura 18. století*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2011, s. 756.

CERMAN, I.: *Bildungsziele – Reiseziele. Die Kavaliertour im 18. Jahrhundert*. In: SCHEUTZ, M. – SCHMALE, W. – ŠTEFANOVÁ, D.: *Orte des Wissens. Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des Achtzehnten Jahrhunderts 18/19*. Bochum 2004, s. 49–78.

CERMAN, I.: *Cesty za osvětlením. Úloha cestování v osvícenecké antropologii*. In: *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*. s. 221–233.

DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku. III. díl*. Argo, Praha 2004, s. 339.

FAUCAULT, M.: *Zrození kliniky*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2010, s. 244.

FOLTÝN, T.: *Cestovní instrukce jako pramen k dějinám kavalírských cest (1640-1740)*. In: *Historie 2005. Celostátní studentská vědecká konference, Liberec 8.-9. prosince 2005, Liberec, 2006*, s. 74-116.

FRANS B. (Hg.): *Princeps in Compendio*. In: REPGEN, K. (Hg.): *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert (Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte 19)*. Münster 1991, s. 79.

HAUBELT, J.: *České osvícenství*. Rodiče, Praha 2004, s. 605.

HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku: všední den na střeoevropských cestách*. Argo, Praha 1996, s. 176.

CHRÁSTKOVÁ, A.: *Lazaret na zámku v Buchlovicích (1807-1809)*. Masarykova univerzita, Brno 2010, s. 50.

IM HOF, U.: *Evropa a osvícenství*. Nakladatelství Lidové noviny Praha 2001, s. 268.

JANČÁŘ, J.: *Uherskohradištská nemocnice, její vznik a proměny*. Uherské Hradiště 2009, s. 143.

KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*. Era, Brno 2006, s. 328.

KROUPA, J.: *Počátky raného liberalismu na Moravě*. Studie Muzea Kroměřížska, ročník 12, 1990. s. 117-122.

KUBEŠ J.: *Vyšší šlechta z českých zemí v letech 1650-1750. Úvod do tématu*, In: *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650-1750)*. Biogramy vybraných šlechticů a edice typických pramenů, Pardubice 2007, s. 9-33.

KUBEŠ, J.: *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. habilitační práce ÚHV FF UPa, Pardubice 2011, s. 363.

KUBEŠ, J.: *Kryštof Václav Nostic - Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*. s. 382.

KUBEŠ, J.: *Šlechtic na cestách*, Univerzita Pardubice, Pardubice 2007, s. 233.

KUTNOHORSKÁ, J.: *Počátky ošetrovatelské péče*. Grada, Praha 2010, s. 206.

LENDEROVÁ, M.: *Z Francie do srdce Evropy*. In: *Český časopis historický*. č. 2, roč. 99, 2001, s. 257-258.

- LENDEROVÁ, M. – KUBEŠ, J.: *Chvála deníků a dopisů*. In: *Osobní deník a korespondence*, s. 81.
- LENDEROVÁ, M. *Cestovatel*, In: *Člověk českého raného novověku*, Argo, Praha 2007, s. 239-254.
- LOCKE, J.: *O výchově*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984, s. 229.
- LORENZOVÁ, H.: *Hra na krásný život*. KLP, Praha 2005, s. 271.
- MACHAČKA, J.: *Der Geist der Erziehung*. In: CERMAN, I. – VELEK, L.: *Adelige Ausbildung*. Martin Meidebauer Verlagsbuchhandlung, München, s. 305.
- MAŤA, P. *Nejstarší české a moravské deníky*. Folia Historica Bohemica 18, Praha, 1997, s. 99-120.
- MOJŽÍŠ, M.: *Putujeme spolu po svätej zemi*. Jaxx, Bratislava 2009, s.
- OTTO, J.: *Ottův slovník naučný, III. díl*. s.
- PÁNEK, J.: *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti*. In: *Cesty a cestování v životě společnosti*, Acta Universitatis Purkynianae, 1995, s. 10-22.
- RAKOVÁ, S.: *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*. Český časopis historický, 2001, s. 569-588.
- RATAJ, T.: *Obraz Turka v raněnovověké literatuře z českých zemí*. Scriptorium, Praha 2004, s. 423.
- ROUSSEAU, J.: *Emil čili o výchově*. Dědictví Komenského, Praha 1911, s. 471.
- STOLLBERG-RILINGER, B.: *Was ist Aufklärung*. Reclam, Stuttgart 2010, s. 144.
- VEIT, E.: *Wissenschaft und Literatur in Rousseaus frühen Erziehungsschriften, dem ersten, Discours 'und im, Émile ou l'éducation'*. In: CERMAN, I. – VELEK, L.: *Adelige Ausbildung*. Martin Meidebauer Verlagsbuchhandlung, München, s. 17-43.

VINTROVÁ, L.: *Prosper Antonín Berchtold a jeho cestovní deník z roku 1740*. In: KUBEŠ, J.: *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650-1750)*. Univerzita Pardubice, Pardubice 2007, s. 120.

WONDRÁK, E.: *Leopold Berchtold a jeho nemocnice v Buchlovicích*. In: *Časopis lékařů českých*. roč. 113, č. 47, s. 1263.

WURZBACH, C. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Wien 1856.

s. 291-293.

ZAJÍČKOVÁ, V.: *Klima domova mládeže*. UPOL 2010, s. 65.

Webové stránky

Betlehem-Palestina

<http://www.ingema.net/in2001/clanek.php?id=996>, 17.5.2012.

Jeruzalémský chrám

<http://cb.cz/praha2/chram.htm>, 17.5.2012.

Cesty Siónu

<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2009-3/Cesty-Sionu.html>, 17.5.2012

Přílohy

Příloha č. 1: *Portrét hraběte Leopolda Berchtolda*

Příloha č. 2: *Cestovní itinerář*

17. Sept. 1780 von Iglau (Jihlava) über Pullitz und Znaym nach Brünn.
Von 18ten Sept. von Brünn nach Dolloplas.
Am 21ten na nach Brünn.
Am 24ten von Brünn nach Vien.
Von 3ten Oct. nach St. Pölten .
4ten Mariazell.
Am 14ten im Triest angekommen.
Vom 20ten beym Maurizzi gehen und geblieben bis von
15ten Aug.1781 wo ich at ponte rohso in Easa Bathiang geblieben bis von
24 ten Jan 1782 Abends nach Tadron Kersúz nach Pirano.
Den 31ten mit von Tadron Sorbolo nach Caorle.
Den 1. Feb. Abends nach Venedig angekommen.
Den 2ten baym Sr. Checo Batagtia in Calle
Den 23ten mit von Bologna.
Von 24ten atti Cavanelle
Den 25ten zu Ferrara.
Den 26ten zu Bologna.
Den 3en März von Bologna nach Faenza.
Den 4tem zu Pesaro.
Den 5ten zu Fano.
Den 6ten zu Ancona.
Den 9te nach Loretto.
Den 10ten Maurata.
Den 11ten Serra Salle
Den 12ten Spoleto
Den 13ten Livigne
Den 14ten Civita
Den 15ten Rom
Den 15ten April Civita verbiae.
Den May in und um Rom.
Den 1ten Jun von Rom nach Velletri.
Den 2en Ferrara.
Den 4ten Capua.
Den 5ten nach Napoli.
Den 25ten von Napoli zur Petrus.
Den 1ten Aug. wieder nach Napoli.
Den 26ten von Napoli in Speronara.
Den 27 nach Anonziata.
Den 28ten die Raise von Belvedere
Den 30ten im Mesina angekommen.
Den 4ten Sept.nach Catania.
Den 19tem von Catania nach Sirakusen.
Den 22ten in Malta angekommen.
Den 24ten dec. von Malta zurück.
Den 29ten zu Girgenti in Sicilien.
Den 3 Jan. 1783 nach Saracena.
Den 5ten in Mozara.

Den 6ten in Trapani.
 Den 13ten nach Palermo.
 Den 26ten von Palermo nach Napoli angelegt.
 Den 28ten in 43 Suden.
 Den 18ten Feb. von Napoli
 Den 21ten Feb. in Rom.
 Den 4ten Marzt nach Florenz.
 Den 14ten nach Livorno.
 Den 24ten nach Pisa .
 Den 25ten nach Lucca.
 Den 3ten April in Modena angelegt.
 Den 6ten nach Reggio.
 Den 9ten nach Parma.
 Den 20ten nach Piacenza.
 Den 24ten nach Genova.
 Den 9ten May nach Turin.
 Den 1ten Jun. von Turin.
 Den 3ten in Meylan.
 Den 13ten in Pavia.
 Den 15ten in Cremona.
 Den 18ten in Mantova.
 Den 19ten in Verona.
 Den 20ten in Vicenza.
 Den 21ten in Padova.
 Den 24ten in Venedig.
 Den 4ten Jul. in Triest in 40 sun.
 Den 13ten Jul. nach Pisino.
 Den 28ten aus Dalmatien in Pisino angekommen.
 den 6 Oct. von Triest.
 Den 10 wieder nach Toscana.
 Lisabon 23. Dec. 1793 (4. Jan)
 Kadiz 20 Jun. 1794.
 Tanger 5. Oct. 1794.
 Tarife 6. Oct. 1794.
 Kadiz 2. Noc. 1794.
 Kartagena 29 Nov. 1794.
 Algine 22ten Marz 1795/ 31 M.
 Majorka den 4. April.
 abgereist den 20ten May.
 in Mahon den 24ten angekommen.
 Den 4ten Sept. von Mahon nach Tunis abgereist.
 Den 8ten wegen niedrigen Winden wurden zurückgekommen.
 Den 11ten zum letztenmal abgereist.
 den 16ten das Morgens in Bizerta angekommen, den nähmlichen abend fort geritten
 und.
 den 17ten in Tunis das Morgens eingetreten. Wasen! mir erschrocken!!!
 Den 20ten an Bord das Schifs.
 Den 24ten mit Hagi Braam, Mahmud bey Constantine abgereist.
 Dec. Sie 12 Tagen aley adreien angekommen.
 Von Túnis abgereiset den 28ten im Jaffa angekommen.

Von Jaffa nach Scala.

Den May angekommen in Scala nuva.

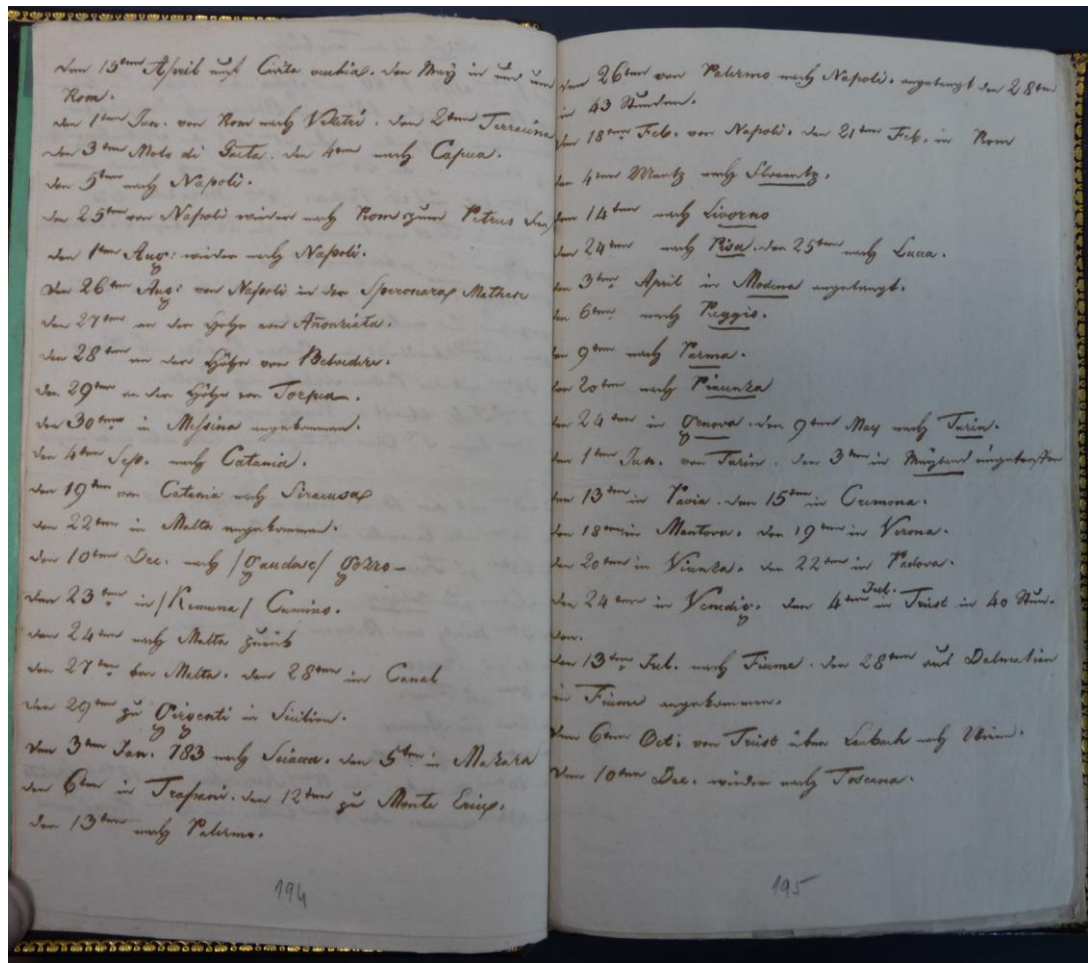
Nach 18ten tägigen in Smyrna angekommen 2ten Januar.

Den 17ten Konstantinopol.

Den 19ten in Bukarensche angekommen.

Den 6ten Nov. von Bukarensch.

Příloha č. 3: Ukázka cestovního itineráře

Příloha č. 4: Ukázka cestovního deníku

